

Rapport
2021:22

Konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet, religion og livssyn

En kunnskapsoversikt

Sabine Wollscheid, Brit Lynnebakke, Lone Wanderås Fossum og
Ann Cecilie Bergene

NIFU

Rapport
2021:22

Konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet, religion og livssyn

En kunnskapsoversikt

Sabine Wollscheid, Brit Lynnebakke, Lone Wanderås Fossum og
Ann Cecilie Bergene

Rapport 2021:22

Utgitt av Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU)
Adresse Postboks 2815 Tøyen, 0608 Oslo. Besøksadresse: Økernveien 9, 0653 Oslo.

Prosjektnr. 21245

Oppdragsgiver Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir)
Adresse Postboks 2233, 3103 Tønsberg

Fotomontasje NIFU

ISBN 978-82-327-0535-1
ISSN 1892-2597 (online)

Copyright NIFU: CC BY 4.0

www.nifu.no

Forord

På oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) har NIFU laget en kunnskapsoversikt over nordisk og internasjonal forskning om konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion. Rapporten presenterer og oppsummerer inkluderte internasjonale kunnskapsoppsummeringer, nordiske primærstudier og identifiserer kunnskapshull. I tillegg gis en oversikt over noen av de viktigste fagmiljøene basert på den valgte metoden. Rapporten er skrevet av Ann Cecilie Bergene, Brit Lynnebakke, Lone W. Fossum og Sabine Wollscheid, med sistnevnte som prosjektleder. Alle fire forfatterne har bidratt til utformingen av kapitlene 1, 3 og 5. I tillegg har Sabine Wollscheid sammen med Lone W. Fossum hatt hovedansvaret for kapittel 2. Takk til vår kollega Dag W. Aksnes som har bidratt særlig i utformingen av protokoll og senere i kritisk gjennomlesning av rapportutkast. Takk til vår bibliotekar ved NIFU, Kjersti Knutsen, som har bistått oss i arbeidet med litteratursøket. Vi takker også Hadi Strømmen Lile som har kvalitetssikret rapporten og Inger Henaug for formatering. Vi ønsker å takke Bufdir for et interessant og givende prosjekt.

Oslo, 8.12.2021

Vibeke Opheim
direktør

Kari Veia Salvanes
stedfortredende forsknings-
leder

Innhold

Sammendrag	7
1 Innledning.....	15
1.1 Bakgrunn	15
1.2 Sentrale begreper.....	16
1.3 Problemstillinger	23
1.4 Rapportens struktur	23
2 Metode.....	24
2.1 Systematisk kunnskapsoversikt	24
2.2 Faser i kunnskapsoppsummeringen	25
2.2.1 Seleksjonskriterier	25
2.2.2 Litteratursøk og utvalg av studier	28
2.2.3 Sammenstille, oppsummere og analyse av funn.....	31
2.2.4 Metodiske styrker og begrensninger.....	33
3 Internasjonale kunnskapsoversikter	35
3.1 Kartlegging.....	35
3.2 Oppsummering av resultater fra utvalgte kunnskapsoversikter	39
4 Nordisk forskning	46
4.1 Oppsummert nordisk forskning	46
4.2 Helsekonsekvenser	47
4.3 Konsekvenser knyttet til arbeid	54
4.4 Konsekvenser relatert til akademia, høyere utdanning og grunnskole	57
4.5 Identitet, grupperelasjoner og tilhørighet	60
4.6 Andre konsekvenser	70
4.7 Urfolk og nasjonale minoriteter.....	76
5 Oppsummering og drøfting av hovedfunn	86
5.1 Hvilke temaer, typer konsekvenser og strategier forskes det på?.....	86
5.2 Hvilke metoder brukes?.....	90

5.3	Hvilke disipliner og institusjoner kan identifiseres?.....	93
5.4	Kunnskapshull.....	96
	Referanser.....	98
	Vedlegg 1: Inkluderte studier	102
	Vedlegg 2: Protokoll	112
	Vedlegg 3: Søkestrategi	119
	Vedlegg 4: Fagmiljøer og disipliner	120

Sammendrag

Rapportens utgangspunkt er likestillings- og diskrimineringsloven og Solbergregjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion. Dette følges også opp i den nye regjeringens Hurdalsplattform, som nevner utarbeidelsen av en ny handlingsplan mot rasisme, ekstremisme og radikalisering. Formålet med dette prosjektet er å gi en systematisk oppsummering av forskning på konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion, samt å identifisere kunnskapsbehov. I kunnskapsoppsummeringen kartlegges temaer og type konsekvenser i forskningen – eksempelvis konsekvenser knyttet til helse, deltakelse i utdanning og tilknytning til arbeids- og boligmarkedet – samt forskningsmetoder, fag og disipliner. I tillegg til ulike typer konsekvenser inkluderes det også forskning som omhandler enkeltindividers håndtering av diskriminering og rasisme, samt tiltak for å forebygge og håndtere negative konsekvenser av diskriminering og rasisme.

Metode

Den metodiske tilnærmingen bygger på en systematisk kunnskapsoversikt begrenset til hurtigoversiktsformatet («rapid review»). Dette formatet er velegnet for å systematisk og transparent oppsummere forskning, men innen en kortere tidsramme sammenlignet med tradisjonelle, systematiske kunnskapsoversikter. Disse begrensningene («systematiske skjevheter») er knyttet til ulike faser i systematisk kunnskapsoppsummering – fra litteratursøk, utvalg av litteratur og kvalitetsvurdering til syntese. Hurtigoversiktsformatet er i stadig utvikling, og hurtigoversikter blir i økende grad brukt i politikktutforming. Litteratursøket identifiserte i alt 103 studier i databaser og andre kilder, hvorav 32 var kunnskapsoversikter om internasjonal og nordisk forskning og 71 var primærstudier begrenset til Norden.

Mest (oppsummert) forskning om helsekonsekvenser, mindre forskning om andre typer konsekvenser

De fleste forskningsbidragene omhandler helsekonsekvenser. Dette gjelder spesielt de identifiserte internasjonale (systematiske) kunnskapsoversiktene. Forskningsbidragene omhandler ulike grupper personer og ulike typer konsekvenser som for eksempel økning i angst- og depresjonssymptomer, nedsatt helse generelt, langvarig sykdom, dødelighet og bruk av helsetjenester.

Noen forskningsbidrag studerer sammenhenger mellom (opplevd) diskriminering og rasisme og konsekvenser knyttet til arenaer som arbeidsliv, utdanning og bolig- og finansmarked. Disse forskningsbidragene omhandler hovedsakelig strukturelle forhold og hviler på kvantitative data og analyser. Når det gjelder arbeidslivsinkludering, er det behov for mer forskning.

Mye nordisk forskning om opplevd diskriminering, lite nordisk forskning om strukturell diskriminering

Det kan være metodisk vanskelig å forske på strukturell rasisme og diskriminering. Mange (kvalitative) studier handler om individuelle reaksjoner og strategier i møte med opplevd diskriminering og rasisme. Individuelle håndteringer som studeres er for eksempel knyttet til identitetsprosesser og strategier for å håndtere diskriminering og rasisme som kan inkludere motstand, selvpresentasjon og assimileringstrategier (navneendring). Det er derimot få nordiske studier som handler konsekvenser av strukturell diskriminering og rasisme. Dette tyder på at det er behov for mer forskning og teoretisk og metodologisk videreutvikling som kan legge grunnlaget for hvordan strukturell diskriminering og rasisme kan forstås. Det er behov for nordiske forskningsbidrag som søker å forstå kvalitativt og måle kvantitativt strukturell rasisme og diskriminering i ulike former og i ulike institusjonelle kontekster, og hva som er konsekvensene av strukturell rasisme og diskriminering.

Flere studier på kumulativ diskriminering av den samiske minoriteten

For den samiske minoriteten fant vi flere studier som belyser betydningen av kumulativ rasisme og diskriminering. Disse studiene viste at diskriminerings- og forskningshistorien påvirker både psykisk helse og forventninger om rasisme, for eksempel i møte med offentlige tjenesteytere med majoritetsbakgrunn.

Få studier på flerdimensjonal eller sammensatt diskriminering

Flerdimensjonal eller sammensatt diskriminering retter oppmerksomheten mot samspillet (interseksjonalitet) mellom flere diskrimineringsgrunnlag, for eksempel etnisitet, religion og kjønn, og at disse kan forsterke hverandre. Et eksempel

kan være at en kvinne med religiøst hodeplagg kan oppleve å bli møtt på andre måter enn en kvinne uten et slikt plagg. Det er få studier på flerdimensjonal og sammensatt diskriminering på grunnlag av etnisitet og religion i kombinasjon med andre karakteristika. Samlet sett peker kunnskapsgrunnlaget på et behov for flere studier som kombinerer kvantitative metoder med kontekstsensitive og flerdimensjonale kvalitative perspektiver om rasisme og diskriminering.

Fragmentert forskningsfelt, noen få store fagmiljøer

Basert på hovedforfatterens institusjonelle tilknytning, identifiserte vi fire omtrent like store fagmiljøer for studier om rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion og dens konsekvenser i de nordiske landene: ett i Finland (Universitetet i Helsinki), ett i Norge (Universitetet i Oslo) og to i Sverige (Universitetet i Malmö; Universitetet i Uppsala). Av de inkluderte nordiske forskningsbidragene kategoriseres omtrent en tredjedel innen medisin og helsefag, mens to tredjedeler faller innenfor et samfunnsvitenskapelig fag. Kartleggingen viser at forskningsfeltet er fragmentert og ofte spenner over flere disipliner (samfunnsfag og helsefag/medisin).

Behov for flere longitudinelle studier

Den omtalte forskningslitteraturen er tematisk bred, tverrfaglig og spenner over flere disipliner, hvilket kan gjøre det utfordrende å identifisere, selektere og oppsummere forskningen.

Datagrunnlaget omfatter først og fremst beskrivende studier med ulike forskningsdesign. De fleste studiene er tverrsnittstudier som kartlegger sammenhenger på ett tidspunkt. Dette betyr at hovedkonseptene diskriminering eller rasisme, og antatte konsekvens(er) av disse ofte studeres samtidig. Det kan dermed ofte være vanskelig å tydelig skille mellom årsak (diskriminering) og virkning (konsekvenser). Samlet sett peker kunnskapsgrunnlaget på et behov for flere longitudinelle studier for å utforske årsaksmekanismer mellom diskriminering og rasisme på den ene siden, og ulike konsekvenser på den andre. Få av de identifiserte studiene er longitudinelle med kontroll for andre faktorer enn diskriminering og rasisme. En longitudinell studie er en tverrsnittstudie som går over tid hvor man følger de samme personene. Målet er å undersøke utvikling og endring, for eksempel nedsett helse som en konsekvens av utsatt diskriminering.

Funnene illustrerer videre at de to hovedkonseptene diskriminering og rasisme er sammensatte. De kan opptre både indirekte og direkte, og virkningene kan akkumulere over tid og over flere generasjoner.

Vi fant forholdsvis få primærstudier om sammensatt diskriminering, strukturell diskriminering og rasisme og konsekvenser av dette. Det kan antas at det er et

forskningsfelt i dynamisk utvikling, med tanke på internasjonale debatter i særlig 2020 om Black Lives Matter.

Oppsummering og implikasjoner

Det foreligger mest forskning om helsekonsekvenser – noe som reflekteres i flere internasjonale systematiske kunnskapsoversikter og nordiske primærstudier. Det finnes også et høyt antall kvalitative studier om sammenhenger mellom opplevd diskriminering og tilhørighet og identitet og om hvordan enkeltindivider håndterer opplevd diskriminering. Videre eksisterer det mange tverrsnittstudier som ser på sammenhenger mellom ulike variabler og ikke kan konkludere om kausalitet når det gjelder diskriminering, rasisme og dens virkning (konsekvenser). Samlet sett peker kunnskapsgrunnlaget på et behov for flere longitudinelle studier i Norden for å følge personer som er utsatt for diskriminering og/eller rasisme og for å belyse mekanismer knyttet til diskriminering eller rasisme på den ene siden og dens ulike konsekvenser, på den andre siden.

English summary

The report's starting point is the Equality and Discrimination Act and the Solberg Government's action plan against racism and discrimination on the grounds of ethnicity and religion. This is also followed up in the new government's Hurdal platform, which mentions the preparation of a new action plan against racism, extremism and radicalization. The purpose of this project is to provide a systematic review of research on the consequences of racism and discrimination on the grounds of ethnicity and religion, as well as to identify needs for further research. In this report, themes and types of consequences in the research are presented - for example, consequences related to health, mechanisms in education, the labor market and the housing market - as well as research methods, subjects and disciplines found in the literature. In addition to various types of consequences, research is also included that deals with individuals' responses and strategies when they experience discrimination and racism, as well as measures to prevent and deal with the negative consequences of discrimination and racism.

Methods

The methodological approach is based on a systematic review of research, limited to the rapid review format. This format is suitable for systematically and transparently summarizing research, but within a shorter time frame compared to traditional, systematic reviews. These limitations ("systematic biases") are related to different phases of systematic reviews - from literature search, selection of literature, quality assessment and synthesis. The rapid review format is constantly evolving, and rapid reviews are increasingly used in policy formulation. The literature search identified a total of 103 studies in databases and other sources, of which 32 were (systematic) literature reviews of international and Nordic research and 71 were primary studies limited to the Nordic countries.

Most (summarized) research on health consequences, less research on other types of consequences

Most of the research dealt with health consequences. This especially applies to the identified international (systematic) literature reviews. The research contributions deal with different categories of people and different consequences such as an increase in anxiety and depression symptoms, impaired health in general, long-term illness, mortality and the use of health services.

Some research contributions study connections between (perceived) discrimination and racism, and consequences related to arenas such as working life, education and school and the housing and financial market. These research contributions mainly deal with structural issues and are based on quantitative data and analyzes. Here, there is a need for more research that studies discrimination mechanisms and the actual consequences in various areas in more detail, for example in the labor market and the housing market, preferably with a qualitative research design.

A lot of Nordic research on perceived discrimination, little Nordic research on structural discrimination

It can be methodically challenging to study structural racism and discrimination. Many (qualitative) studies concern individual reactions and strategies in the face of perceived discrimination and racism. Individual ways of dealing with these reactions and strategies are, for example, related to identity processes, self-presentation and assimilation strategies (name change). On the other hand, few Nordic studies deal with the consequences of structural discrimination and racism. This indicates that there is a need for more research and theoretical and methodological development that increase our knowledge on how structural discrimination and racism. There is a need for Nordic studies that seek to understand qualitatively and measure quantitatively structural racism and discrimination in various forms and in different institutional contexts, and what the consequences of structural racism and discrimination are.

Several studies on cumulative discrimination of the Sami minority

For the Sami minority, we found several studies that shed light on the importance of cumulative racism and discrimination. These studies showed some of the long-term effects of a history of discrimination spanning several generations and what is referred to as the Norwegianisation policy (i.e., an assimilation policy that lasted approx. 100 years from 1850). Studies found that this history affects both mental health and expectations of racism, for example in meetings with public service providers with a majority Norwegian background.

Few studies on multiple discrimination

Multidimensional or complex discrimination draws attention to the interplay of several grounds of discrimination (intersectionality), such as ethnicity, religion and gender, and that these can reinforce each other. An example might be that a Muslim woman with a religious headdress may be met in other ways than a woman without such a garment. We found few studies on intersectionality when it comes to the discrimination grounds of ethnicity and religion in combination with other grounds. Overall, this points to a need for more studies that combine quantitative methods with context-sensitive, intersectional qualitative perspectives on racism and discrimination.

Fragmented research field, a few large academic environments

Based on the main authors' primary institutional affiliation in the identified studies, we found four academic environments in the Nordic countries of approximately the same size that studies consequences of racism and discrimination due to ethnicity and religion and its consequences: one in Finland (University of Helsinki), one in Norway (University of Oslo) and two in Sweden (University of Malmö; University of Uppsala). Of the included Nordic research contributions, about one third are categorized within medicine and health sciences, while two thirds fall within the social sciences. The data show that the field of research is both fragmented and often comprises several disciplines (social sciences and health sciences / medicine).

A need for more longitudinal studies

The literature discussed is thematically broad, interdisciplinary and spans several disciplines, which can make it challenging to identify, select and summarize the research.

The data base primarily includes descriptive studies with various research designs. Most of the studies are cross-sectional, i.e., map information about people at one point in time. This means that main the concepts, discrimination and racism, and the assumed consequence (s) of these, such as impaired health, are often studied simultaneously. Hence, it can often be difficult to clearly distinguish between cause (discrimination) and effect (consequences). Overall, the knowledge base points to a need for more longitudinal studies to explore causal mechanisms between discrimination and racism on the one hand, and different outcomes on the other. Few studies are longitudinal with control for factors other than discrimination and racism. A longitudinal study is a cross-sectional study that follows the

same people over a longer period of time. The aim is to examine development and change, for example reduced health as a long-term consequence of discrimination.

The findings further illustrate that the two main concepts of discrimination and racism are complex. They can act both indirectly and directly, and the effects can accumulate over time and over several generations.

We found relatively few Nordic primary studies on multiple discrimination, structural discrimination and racism and the consequences of this. It can be assumed that this may be a field of research in dynamic development, also with a view to international debates in 2020 about Black Lives Matter.

Summary and implications

There is most research on health consequences - something that is reflected in several international systematic literature overviews and Nordic studies. There are also a high number of qualitative studies on the relationships between perceived discrimination and belonging and identity as well as qualitative studies on how individuals deal with perceived discrimination. Furthermore, there are many cross-sectional studies that look at relationships between different variables and cannot conclude about causality. Overall, the findings point to a need for more longitudinal studies in the Nordic countries to follow people who are exposed to discrimination and / or racism and to shed light on mechanisms related to discrimination or racism on the one hand and its various consequences, on the other.

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven) har som formål «å fremme likestilling og hindre diskriminering på grunn av kjønn, graviditet, permisjon ved fødsel eller adopsjon, omsorgsoppgaver, etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk, alder og andre vesentlige forhold ved en person.» (LOV-2017-06-16-51).¹

Denne rapporten tar utgangspunkt i likestillings- og diskrimineringsloven og Solberg-regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion. I handlingsplanen blir det vist til at rasisme og diskriminering har negative konsekvenser, både på individ-, gruppe- og samfunnsnivå. Eksempler på slike konsekvenser er sosial ekskludering, psykiske helseplager og lavere sosial mobilitet.² Både loven og handlingsplanen fokuserer mer på konsekvensene av diskriminering enn på en eksakt definisjon av det, noe man også finner i internasjonal sammenheng. Eksempler er konsekvenser relatert til helse (f.eks., Cave mfl., 2020), tilgang til helsetjenester (Lebano mfl., 2020) og konsekvenser knyttet til deltakelse i arbeidsmarkedet (Midtbøen, 2016).

Hensikten med denne rapporten er å gi en oversikt over forskningen om ulike typer konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion for barn, unge og voksne. Slike konsekvenser kan omfatte ulike typer utfordringer relatert til helse og livskvalitet, de kan være relatert til utdanning og tilhørighet eller dreie seg om tilknytning til arbeidsliv og boligmarked.

I denne kunnskapsoversikten bruker vi systematiske metoder for å identifisere, velge ut og oppsummere forskningen på området. Videre vil vi analysere og drøfte

---

¹ Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven) https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51#KAPITTEL_2 (lastet ned: 20.12.2021)

²Departementene (2019). Regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion (2020-2023). Oslo.

Dette følges opp også i den nye regjeringens strategi Hurdalsplattformen som nevner utarbeidelsen av en ny handlingsplan mot rasisme, ekstremisme og radikalisering. (Hurdalsplattformen, 2021-25.

de viktigste funnene. Med bakgrunn i dette identifiseres det noen kunnskapshull og behov for framtidig forskning.

1.2 Sentrale begreper

Nøkkelpbegrepene i denne kunnskapsoversikten er diskriminering, rasisme, etnisitet og religion. De har sammensatte betydninger, og betydningen vil også være preget av konteksten de brukes i. Generelt har det skjedd en forskyvning i internasjonal sammenheng, og særlig i den nordiske konteksten, fra å se på hva begrepene diskriminering, rasisme og beslektede begreper betyr rent innholdsmessig, til å se på hvilke konsekvenser og virkninger de har på ulike områder.

Diskriminering, stigmatisering og trakassering

Likestillings- og diskrimineringsloven definerer diskriminering som «direkte eller indirekte forskjellsbehandling». Direkte forskjellsbehandling blir forstått som «at en person behandles dårligere enn andre blir, har blitt eller ville blitt behandlet i en tilsvarende situasjon», mens det med indirekte forskjellsbehandling menes «enhver tilsynelatende nøytral bestemmelse, betingelse, praksis, handling eller unnlattelse som vil stille personer dårligere enn andre» (LOV-2017-06-16-51). Personer kan diskrimineres på grunn av ulike sosiodemografiske variabler (diskrimineringsgrunnlag). Det er snakk om diskriminering når et individ eller en gruppe forskjellsbehandles for eksempel på grunn av etnisitet (Craig, 2015), eller en viss sammensetning av variabler, det vil si «sammensatt diskriminering» eller interseksjonalitet (flerdimensjonal diskriminering) (se Vogt, 2020). Ifølge Craig (2015) er det videre snakk om diskriminering når forskjellen er ufordelaktig for individet eller for gruppen, når årsaken til forskjellsbehandlingen er en egenskap ved individet eller gruppen og det ikke finnes unntak eller en legitim forklaring som gjør forskjellsbehandlingen eller effektforskjeller rimelig. Videre understreker Fibbi mfl. (2021), som følger Erving Goffman (1963), at diskriminering «reduserer en persons muligheter i livet på tvers av mange domener» (s. 66, vår oversettelse) som for eksempel utdanning, bolig, arbeid, livskvalitet og helse. Slike reduserte muligheter i livet innebærer at i diskriminerte minoritetsgrupper ofte har lavere oppnåelse og lavere posisjon enn majoriteten på ulike arenaer. Med andre ord innebærer dette perspektivet en forståelse av diskriminering som allerede peker på konsekvensene. Dette viser at det i praksis kan være vanskelig å skille diskriminering tydelig fra konsekvensene. Fibbi mfl. (2021) skiller videre mellom diskrimineringens og stigmatiseringens konsekvenser – som omhandler reduserte muligheter og påvirkning på livskvalitet – og håndtering av diskriminering, det vil si hvilke reaksjoner og strategier individer som opplever diskriminering har.

I denne rapporten vil vi omtale både *konsekvenser* – i form av for eksempel nedsett helse og svakere skoleprestasjoner – samt *reaksjoner* på diskriminering. Samtidig vil vi belyse at individuelle strategier (for eksempel tilbaketrekning eller assimilierungsstrategi) kan få konsekvenser på samfunns- og gruppenivå.

I litteraturen skilles det mellom ulike former for diskriminering, som direkte og indirekte diskriminering, kumulativ diskriminering, multipl diskriminering og andre former.

Direkte diskriminering omhandler usaklig eller urettmessig forskjellsbehandling av et individ eller en gruppe på grunn av diskrimineringsgrunnlag som etnisitet, religion eller kjønn. Et eksempel kan være usaklig forskjellsbehandling i ansettelser, for eksempel at en person med utenlandsklingende navn ikke blir innkalt til jobbintervju, til tross for at denne personen er den best kvalifiserte søkeren.

I motsetning til direkte diskriminering innebærer *indirekte diskriminering* at individer eller grupper behandles likt ut fra regler eller prosedyrer som gjelder alle, men der disse reglene i realiteten fører til en favorisering av noen individer eller grupper på bekostning av andre. Et eksempel kan være arbeidsplasser som forbyr bruk av religiøse hodeplagg, og dermed i praksis hindrer personer som bruker slike plagg fra å søke jobb der. Forbudet er likevel tillatt hvis formålet er saklig, nødvendig og forholdsmessig. (Se også Midtbøen og Lidén, 2016; Bråthen mfl., 2016.)

Begrepet *strukturell diskriminering* er knyttet til indirekte diskriminering og brukes hyppig i forskning om måten diskriminering er innebygget i samfunnsstrukturer og institusjoner. Strukturell diskriminering omhandler en form for systematisk forskjellsbehandling, selv om denne type diskriminering ikke er en konsekvens av en bevisst handling.³

Kumulativ diskriminering er rettet mot erfaringer med diskriminering over lengre tid og på flere arenaer. Disse erfaringene kan være i form av både objektive barrierer mot å delta i samfunnet, og subjektivt opplevd eksklusjon eller utestengning på tvers av ulike sosiale arenaer og over tid. Begrepet setter søkelys på hvordan disse erfaringene gjør at individers livssjanser kan reduseres, selv om kilden til diskrimineringen slutter å eksistere. Begrepet kumulativ diskriminering er særlig relevant når det gjelder nasjonale minoriteter og urfolk, for eksempel samer, men kan også gjelde andre minoriteter, som innvandrere og etterkommere. Felles for urfolk og nasjonale minoriteter er at de har lang erfaring med institusjonell diskriminering bakover i historien, og denne fortidens behandling vil være en viktig del av deres gruppeidentitet og -bevissthet. I kumulativ diskriminering påvirker summen av diskriminering over tid og på tvers av arenaer grupperes status og selvforståelser samt individuelle handlinger og forventninger. Diskriminering på

---

³ www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Etnisitet/begreper_og_kunnskapsgrunnlag/ [Nedlasting: 25. oktober 2021]

én arena, for eksempel på arbeidsmarked, kan påvirke en persons muligheter på en annen, for eksempel på boligmarkedet. I tillegg kan diskriminering på gruppenivå over tid påvirke enkeltpersoners forventninger om diskriminering og føre til mistillit, som gjør at en trekker seg tilbake fra visse arenaer. At diskriminering kan forekomme også i fravær av handlinger som er diskriminerende, utfordrer tradisjonelle måter å forstå diskriminering på. Det utfordrer dermed også hvordan vi tradisjonelt tenker at diskriminering kan bekjempes, både politisk og juridisk. Perspektivet krever en kombinasjon av historiske og sosiologiske/sosialantropologiske tilnærminger (Midtbøen og Lidén, 2016). Kumulativ diskriminering belyser langsiktige konsekvenser av diskriminering og hjelper oss med å forstå både de individuelle konsekvensene og de kontekstuelle forholdene (knyttet til maktforhold, grupperelasjoner og historie) som diskriminering og rasisme kan forekomme i.

Mens kumulativ diskriminering dreier seg om erfaringer med diskriminering over tid og på ulike arenaer, handler *multippel diskriminering* om sammensatt eller flerdimensjonal diskriminering (interseksjonalitet) på flere diskrimineringsgrunnlag samtidig. Interseksjonalitet har i løpet av de siste ti årene blitt et sentralt perspektiv i internasjonal forskning. Dette perspektivet retter oppmerksomheten mot samspill av flere diskrimineringsgrunnlag, for eksempel etnisitet, religion og kjønn, og at disse kan forsterke hverandre (f.eks., Collins, 2015). Et eksempel kan være at en kvinne med religiøst hodeplagg kan oppleve å bli møtt på andre måter enn en kvinne uten et slikt plagg. Dette kan skyldes at hodeplagget fører til fordommer knyttet til kombinasjonen av å være kvinne, muslim og ha innvandrerbakgrunn. I disse tilfellene kan det være vanskelig å skille de ulike diskrimineringsgrunnlagene fra hverandre, siden de synes å være sammenvevet.⁴

Diskrimineringsbegrepet lar seg vanskelig avgrense fra begreper med lignende betydning. Diskriminering er for eksempel i slekt med begreper som trakassering, identitetsbasert mobbing (inkludert hatprat) og stigmatisering. Det er snakk om trakassering eller mobbing dersom den uønskete atferden har som hensikt å krenke en persons verdighet samt skape et truende, fiendtlig, nedbrytende, ydmykende eller støtende miljø (LOV-2017-06-16-51). Stigma handler om at personer eller grupper blir definert som avvikende basert på visse karakteristika innenfor en gitt sosial kontekst. Stigmatisering er å sette slike merkelapper på andre. Stigmatisering kan føre til «utestengelse, marginalisering, diskriminering og overgrep».⁵ Mens stigmatisering handler om holdninger, handler altså diskriminering om handlingene som er konsekvensene av disse holdningene. I et slikt lys er diskriminering ikke identisk med forskjellsbehandling, da forskjellsbehandling ikke

---

⁴ www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Etnisitet/begreper_og_kunnskapsgrunnlag/ [Nedlasting: 25. oktober].

⁵ (stigmatization definition | Open Education Sociology Dictionary. (Hentet 28.10.21, vår oversettelse).

nødvendigvis er motivert av holdninger. Fibbi mfl. (2021, s. 66) påpeker at selv om diskriminering og stigmatisering ofte henger sammen, er opplevelser av stigmatisering vanligere enn diskrimineringsopplevelser, og de forekommer ofte separat.

Rasisme

Rasismebegrepet er kontroversielt, og det finnes ulike forskningstradisjoner og definisjoner knyttet til ulike nasjonale kontekster. Mens rasismebegrepet særlig brukes i USA og Storbritannia, hvor rasebegrepet er mer vanlig enn i Skandinavia, brukes begreper som diskriminering, xenofobi, og fordommer oftere i skandinaviske land.

Én av flere diskusjoner innen rasismeforskning dreier seg om hvorvidt rasisme skal forstås som ideologi (der diskriminering er ett utfall) eller som en form for diskriminering (Rogstad og Midtbøen, 2009). En annen, sentral diskusjon dreier seg om hvor omfattende definisjonen skal være når det gjelder oppfattede menneskelige karakteristika. Mens noen forskere vektlegger oppfattede biologiske forskjeller i sine rasimedefinisjoner, forstår andre forskere diskriminering og negative holdninger knyttet til kultur og religion som en form for rasisme (Bangstad og Døving, 2015). Sistnevnte forståelse har blitt beskrevet som «ny-rasisme» eller «kulturrasisme», og har fått oppmerksomhet innen forskningen siden 1980-tallet (for eksempel Bangstad og Døving, 2015; Rogstad og Midtbøen, 2009).

Historien om raseforestillinger og rasisme viser at rase ofte har blitt knyttet til både avstamning og biologi samt til kultur, livssyn og folkegrupper. Dermed kan det være vanskelig å skille hierarkier basert på biologiske forskjeller og kulturelle og religiøse forskjeller (Bangstad og Døving, 2015). Samtidig har det blitt argumentert for at en rasimedefinisjon som omfatter mange ulike kategorier av forskjeller (og ikke utelukkende oppfatninger av biologiske forskjeller) favner for vidt og mangler empirisk presisjon (Fangen, 1997; Eriksen, 2010).

Vi mener at det er analytisk nyttig å opprettholde et skille mellom ideologier og praksiser knyttet til «rase», versus ideologier og diskriminerende praksiser som primært er knyttet til kultur og religion. Her følger vi Eriksen, som påpeker at negative holdninger mot for eksempel muslimer kan springe ut fra «andre prinsipper for sosial klassifisering, ulike ideologiske overbevisninger og ofte gjelder ulike personer» (2010, s. 189, vår oversettelse). Å opprettholde et slikt skille er også analytisk nyttig for å undersøke multippel eller flerdimensjonal diskriminering der hudfarge, landbakgrunn, kulturell bakgrunn og religion kan virke sammen. Det er for eksempel plausibelt at en hvit muslim med norsk eller bosnisk bakgrunn som erfarer diskriminering på religiøst grunnlag, har andre diskriminerings erfaringer enn en muslim med somalisk bakgrunn, og at dette dreier seg om både hudfarge og kulturell bakgrunn.

Når det gjelder innvandrere og etterkommere, har det i Europa de siste tiårene vært en dreining fra diskriminering og negative holdninger basert på hudfarge til å problematisere og legge vekt på opplevde kulturelle og religiøse forskjeller (Stolcke, 1995; Silverstein, 2005). Samtidig viser forskning fra Norge, som fra andre nordiske land, at hudfarge fortsatt har stor relevans for sosiale inkluderings- og ekskluderingsprosesser, og for hvem som regnes som å være innenfor det nasjonale fellesskapet (for eksempel Gullestad 2006; Erdal og Strømsø, 2020; Lynnebakke og Fangen 2011; Fangen og Lynnebakke, 2014; Aarset, 2018).

Black Lives Matter-bevegelsen har også i Norge bidratt til en aktiv diskusjon om fenomenet «strukturell rasisme», som også diskuteres i samfunnsfagene (Wig, 2021). Bevegelsen har ført til debatter om hvite privilegier (Cole, 2020). Strukturell rasisme er tett relatert til «rasialisering», forstått som et perspektiv rettet mot struktur- eller samfunnsnivå, der rasisme kan inngå i sosiale praksiser.⁶

«Internalisert rasisme» retter blikket innover og er en type rasisme som kan forstås som en bevisst og ubevisst aksept av et hierarki som rangerer hvite mennesker høyere enn mennesker med mørk hud (Huber mfl., 2006).

Diskrimineringsgrunnlag: etnisitet og religion

I lov om likestilling og forbud mot diskriminering nevnes etnisitet og religion som to av flere diskrimineringsgrunnlag. I §6 presiseres det at «etnisitet forstås både som nasjonal opprinnelse, avstamning, hudfarge og språk.» (LOV-2017-06-16-51). Ut over det inkluderer FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter art. 26 spesifikt både språk og hudfarge som egne diskrimineringsgrunnlag, ikke som en del av begrepet «etnisitet».

Innenfor faglitteraturen finnes det ulike definisjoner og perspektiver på etnisitet. Vermeulen og Govers (1996) har framhevet at troen på felles opphav, avstamning, historie og kultur er det som skiller etnisk identitet fra andre former for sosiale identiteter. I tillegg er grupperelasjoner sentrale i forståelsen av etnisitet. Etnisitet har blitt konseptualisert som individuelt opplevde forskjeller i kulturer, som spiller inn i menneskelige samhandlinger (Eriksen og Sørheim, 2003, sitert i Seeberg, 2011, s. 11).

Etnisk *tilhørighet* har blitt definert som «tilskrevet og selvdefinert identifikasjon med en etnisk gruppe, og kan kobles til ulike individuelle egenskaper som er ladet med sosial mening. Noen av disse kan velges bort og byttes ut, riktignok med større eller mindre personlige og sosiale konsekvenser» (Seeberg, 2011, s.11). Eksempler på slike egenskaper kan være nasjonalitet, religion, klesdrakt og andre kulturelle fenomener.

---

⁶ https://www.bufdir.no/Statistikk_og_analyse/Etnisitet/begreper_og_kunnskapsgrunnlag/ [Nedlasting: 25.11.2021].

Måten mennesker kategoriserer og identifiserer seg selv på, er avhengig av hvem som har definisjonsmakten i samfunnet (Gullestad 2002, sit. i Seeberg 2011, s. 11). Hvorvidt egne selvdefinisjoner av etnisitet anerkjennes av andre, vil avhenge av konteksten. Især er maktforhold avgjørende. I Barths (1969) banebrytende arbeid om etnisitet opererer han med et skille mellom tilskrevet etnisk identitet fra andre (ascription) og selvdefinert etnisk identitet (self-ascription). Mange studier av minoritets-/majoritetsrelasjoner har vist hvordan tilskrivelse av andre med definisjonsmakt kan påvirke identitetsprosesser og gruppedannelser. Tilskrevet identitet har også vært grunnlag for tiltak og politikk som i dag blir oppfattet som overgrep og svært diskriminerende. Studier har særlig vist hvordan majoritetens negative holdninger til en gitt etnisitet, religiøs eller nasjonal tilhørighet, kan påvirke tilhørighet, identitet- og gruppeprosesser. Blant annet kan negative holdninger føre til forsterkede identiteter, innenfor etnisitetsstudier referert til som «reaktiv etnisitet». Et annet dokumentert utfall er internalisering. Det har blitt argumentert for at direkte og indirekte virkninger av andres negative holdninger kan påvirke de som er lavere på rangstigen i et gitt hierarki (f.eks., etniske minoriteter), og at personer med lite makt i stor grad kan internalisere andres negative holdninger i sine egne selvforståelser (Heelsum og Koomen, 2015).

Tilsvarende som for begrepene etnisitet og etnisk tilhørighet foreligger det et mangfold av ulike definisjoner av religion. Bruken av begrepet «religion» for å beskrive en definert korpus av trosantakelser og praksiser er, ifølge Casey (2021) et relativt nytt fenomen. Den franske sosiologen Émile Durkheim (1964) definerte religion som et felles system av tro og praksiser relatert til hellige ting som forenes i en enkelt moralsk menighet (sitert i Casey, 2021). Med religion som diskrimineringsgrunnlag menes i denne kunnskapsoversikten verdensreligioner, som er i minoritet i Norge og med en lang historie av forfølgelse og diskriminering. I denne kunnskapsoversikten har vi valgt å se nærmere på jødedom og islam som diskrimineringsgrunnlag, selv om også andre religiøse minoriteter kunne vært relevante. Relaterte begrep med tanke på diskriminering på grunn av jødedom og islam er antisemittisme og islamofobi.

Tidligere forskning: konsekvenser av diskriminering og rasisme

Forskningen viser en rekke negative konsekvenser av rasisme og diskriminering, for eksempel at diskriminering påvirker fysisk og psykisk helse (Paradies mfl., 2015) tilgang til arbeidsmarkedet (Midtbøen, 2016) og muligheter på boligmarkedet (Søholt og Astrup, 2009). Diskriminering kan også føre til tilbaketrekning og unngåelse av visse arenaer der en forventer å bli diskriminert igjen (Castañeda, 2012; Kunst og Phillibert, 2018; Fangen og Lynnebakke, 2014). Media kan være en slik arena, der hatefulle ytringer kan føre til tilbaketrekning fra deltakelse i

offentlig debatt (Midtbøen mfl., 2017) –ett av mange eksempler på hvordan individuelle og samfunnsmessige konsekvenser av diskriminering ofte er tett sammenvevet.

Flere studier har vist hvilke konsekvenser diskriminering, stigmatisering og rasisme kan ha for identitet og tilhørighet (for eksempel Bals mfl., 2010; Tigervall og Hübinette, 2010; Jasinskaja-Lahti, 2018 mfl.). Personer kan håndtere stigmatisering på ulike måter, for eksempel gjennom aksept, avvising, motstand, internalisering eller kompensering (Fangen, 2009; Fangen og Lynnebakke, 2014). Slike reaksjoner kan igjen få konsekvenser for helse, livskvalitet og sosiale relasjoner. For eksempel kan tilbaketrekning føre til marginalisering, som på individnivå igjen kan ha negative helseeffekter (Kunst og Phillibert, 2018). Forskning om samer har belyst at et resultat av historien med diskriminering og fornorskning er en skamfølelse over å være same, en skamfølelse som har vist seg å kunne føre til diskriminering av andre samer og/eller at man skjuler sitt eget samiske opphav (Hansen, 2016).

Nasjonal identitet er ofte, implisitt eller eksplisitt, knyttet til en viss etnisitet og religion (Baumann, 1999). Dermed kan en konsekvens av fordommer, stigmatisering og diskriminering på grunn av en etnisitet eller religion som skiller seg fra den som er den dominerende i en gitt nasjonal identitet, føre til en opplevelse av å befinne seg utenfor et nasjonalt fellesskap. En slik opplevelse av utenforskap kan imidlertid sameksistere med en opplevelse av å formelt være innenfor. For innvandrere og etterkommere i Europa kan dette innebære en dissonans, der en formelt er en medborger i en nasjonalstat, men samtidig blir kategorisert som avvikende, utenforstående og ikke på innsiden av det nasjonale kulturelle fellesskapet (Fangen, 2006). Diskriminering og en opplevelse av utenforskap er én av mange faktorer som har blitt knyttet til økt risiko for radikaliserings (for eksempel Bjørge og Gjelsvik, 2015; Council of Europe, 2018; Frounfelker mfl., 2019). Som oftest vil imidlertid en opplevelse av diskriminering ikke komme til dramatiske ytre uttrykk, men det kan svekke individers livskvalitet (Aarset, 2018; Fangen og Lynnebakke, 2014) eller føre til at diskrimineringen kumuleres og internaliseres over tid (Midtbøen og Lidén, 2016).

En nylig publisert kunnskapsoversikt i oppdrag av Norges forskningsråd (NFR) har kartlagt nyere forskning på diskriminering og likestilling utført i Norge og andre nordiske land. Den vektlegger ulike diskrimineringsgrunnlag, deriblant etnisitet og religion og eventuell flerdimensjonal diskriminering (interseksjonalitet). Hensikten med kunnskapsoversikten er å få en bred oversikt over diskriminerings- og likestillingsforskning, der etnisitet og religion utgjør en betydelig andel. Et hovedfunn fra oversikten er at det foreligger forholdsvis mye forskning på diskrimineringsgrunnlaget etnisitet i Norden, og at forskningsandelen er høyest i

Sverige. I tillegg ble det identifisert en stor andel forskning som omhandler helse og etnisitet (Aksnes mfl., 2021).⁷

1.3 Problemstillinger

Hensikten med denne kunnskapsoversikten er å gi svar på følgende hovedproblemstilling: Hva sier forskning om konsekvensene av rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet, religion/livssyn og tilgrensende områder, for barn, unge og voksne? I tillegg skal følgende delspørsmål besvares:

- Hvilke temaer og typer konsekvenser forskes det på?
- Hvilke metoder brukes?
- Hvilke fag eller disipliner, forskningsfelt og institusjoner er det som forsker/publiserer på temaet?
- Hvilke kunnskapsbehov kommer fram i forskningen?
- Hvilke tiltak for å forebygge og håndtere negative konsekvenser av rasisme og diskriminering kommer fram i forskningen?

1.4 Rapportens struktur

Rapporten består av til sammen fem kapitler, inkludert dette innledningskapitlet, der vi definerer de sentrale konseptene diskriminering og rasisme i den nordiske konteksten, også i henhold til beslektede begreper, og dessuten gir en oversikt over forskning på konsekvenser av diskriminering og rasisme. I kapittel 2 presenterer vi den metodiske framgangsmåten for å finne fram, utvelge, oppsummere, vurdere og analysere litteraturen for denne kunnskapsoversikten. Kapittel 3 og 4 presenterer resultatene fra de inkluderte forskningsbidragene: (systematiske) kunnskapsoversikter over internasjonal forskning (kapittel 3) og nordisk forskning (kapittel 4). Studier som ble vurdert til å være av middels til høy kvalitet og tematisk relevant for å besvare problemstillingen, prioriteres i oppsummeringen, mens studier av lavere kvalitet og mindre relevans kun presenteres i tabell. I kapittel 5 oppsummerer og diskuterer vi de viktigste funnene og skisserer noen kunnskapshull og mulige behov for videre forskning. I tillegg redegjøre vi for styrker og svakheter ved hurtigoversiktsmetoden som vi brukte i denne rapporten.

---

⁷ Se også protokoll: Wollscheid, S., Aksnes, D. W., Bergene, A. C., & Fossum, L. W. (2021). *What do we know about research on discrimination and equality when it comes to gender, age, disability, sexual identity, ethnicity and religion in the Nordic countries? A Scoping review [protocol]*. Retrieved from <https://osf.io/vca4s/>

2 Metode

2.1 Systematisk kunnskapsoversikt

Hensikten med en systematisk kunnskapsoversikt er å identifisere, oppsummere og vurdere forskning innenfor en avgrenset problemstilling. Dette gjøres ved bruk av systematiske prosedyrer for litteratursøk, utvalg og vurdering av relevante studier, for så å lage en syntese av tilgjengelig forskning. Prosedyrene skal være etterprøvbare, transparente og redusere systematiske skjevheter («bias»). Følgende kriterier må være oppfylt for at en kunnskapsoversikt skal kunne kalles systematisk: Den må ha en oppgitt søkestrategi, klare inklusjons- og eksklusjonskriterier (for eksempel med hensyn til populasjon og tiltak) og en metodisk kvalitetsvurdering av de inkluderte studiene.⁸

En systematisk kunnskapsoversikt anses som et viktig grunnlag for kunnskapsbaserte beslutninger innen politikk og praksis (Petticrew og Roberts, 2006). En ulempe med en fullstendig systematisk kunnskapsoversikt er derimot at den er svært tids- og ressurskrevende. Et alternativt format, en såkalt «rapid review» (hurtigoversikt), har derfor blitt introdusert for å imøtekomme behovet for raske, mindre ressurskrevende systematiske kunnskapsoversikter, og denne anses som spesielt egnet som grunnlag for kunnskapsbaserte politiske beslutninger (Thomas mfl., 2013). Med hurtigoversikter menes systematiske kunnskapsoversikter som bruker færre ressurser og er mindre omfattende enn tradisjonelle systematiske kunnskapsoversikter, mens de samtidig tar sikte på å redusere systematiske skjevheter («bias») i ulike ledd av prosessen og sikre transparens (Wollscheid og Tripney, 2021).

Vi vurderer hurtigoversiktsmetoden som den mest hensiktsmessige tilnærmingen. Dette fordi en slik mer pragmatisk tilnærming er gjennomførbar innenfor en tidsramme på mellom fem og seks måneder, men allikevel resulterer i et kunnskapsbasert beslutningsgrunnlag. Metoden innebærer systematikk og transparens og reduksjon av systematiske skjevheter ved å følge de samme prosedyrene som fulle, systematiske kunnskapsoversikter, men i noe forenklete form.

---

⁸ <http://training.cochrane.org/handbook>

For denne rapporten, som har en bred og tverrfaglig problemstilling, innebærer dette at vi gjorde en avgrensning basert på antall og type databaser og geografiske områder. Dette gjelder særlig for internasjonal litteratur utenfor Norden og litteratur som ikke er publisert gjennom kommersielle forlag, slik som forskningsrapporter (såkalt «grålitteratur»). Når det gjelder type søkekilder, har vi begrenset oss til to generelle databaser og kilder som omfatter forskningsbidrag fra alle fagdisipliner. Dette betyr at vi har sett bort fra disiplin- eller fagspesifikke databaser, som for eksempel MEDLINE eller PsychINFO, med vekt på faglitteratur innen medisin og psykologi. Geografisk er innhenting av primærstudier begrenset til de nordiske landene. For å ta høyde for internasjonal forskning inkluderer vi i tillegg (systematiske) kunnskapsoversikter.

I tillegg innebærer hurtigoversiktsmetoden her en substansiell forenkling i kvalitetsvurderingen av de inkluderte studiene (for eksempel Thomas mfl., 2013; Wollscheid og Tripney, 2021) noe som beskrives nærmere under kapittel 2.2.3).

2.2 Faser i kunnskapsoppsummeringen

I det følgende beskriver vi framgangsmåten for å besvare hovedproblemstillingen og delproblemstillingene. De ulike fasene i denne prosessen omfatter operasjonalisering av seleksjonskriterier (inklusions- og eksklusjonskriterier), litteratursøk og utvalg av relevante studier samt koding og analyse av de inkluderte studiene.

2.2.1 Seleksjonskriterier

Den systematiske utvalgsprosessen av relevant litteratur hviler på førdefinerte og begrunnede seleksjonskriterier ut fra problemstillingen. Tabell 2.1 presenterer inklusions- og eksklusjonskriterier som gjelder blant annet populasjon, eksponering eller fenomenet og utfall, forstått som konsekvenser av diskriminering og/eller rasisme.

Tabell 2.1: Inklusjons- og eksklusjonskriterier.

Inklusjon	Beskrivelse
Populasjon (P)	Barn, unge og voksne som risikerer å bli diskriminert eller utsatt for rasisme pga. religion/livssyn og etnisitet
Fenomenet/ Eksponering (T)	Rasisme og/eller diskriminering; multipl diskriminering
Konsekvenser/ Utfall (O)	Mulige negative konsekvenser av diskriminering og rasisme knyttet til ulike samfunnsarenaer. Slike samfunnsarenaer er for eksempel: – arbeidsliv – utdanning – bolig- og finansmarkedet – tilgang til helsetjenester – helse
Typer studier	1) Empiriske studier: primærstudier (kvantitative og kvalitative) og artikler om teori-/begrepsutvikling 2) Kunnskapsoversikter
Publiserings- status	Publisert litteratur (fagfelleverderte tidsskriftsartikler og bokkapitler) og grålitteratur (forskningsrapporter og konferansebidrag)
Språk	Engelsk, norsk, dansk og svensk (i WoS)
Tidsrom	2010–2021 for primærstudier, 2015–2021 for kunnskapsoversikter
Geografi	Internasjonalt (kunnskapsoversikter) Nordiske land (for søk i WoS). Sterkere vektlegging på Norge i det strategiske søket
Eksklusjon	
Populasjon (P)	Grupper som risikerer å bli diskriminert eller utsatt for rasisme av andre grunner enn religion/livssyn og etnisitet
Eksponering (T)	Annen type diskriminering og rasisme enn nevnt ovenfor.
Utfall	Studier som ikke ser på konsekvenser av diskriminering eller rasisme, f.eks. studier som kun ser på forekomst og prevalens av diskriminering og rasisme

Forskningsdesign: Årsaker og virkninger (konsekvenser) av diskriminering

I kunnskapsoversikten har vi inkludert kvalitative og kvantitative studier med ulike forskningsdesign. Nedenfor beskriver vi forskningsdesign som ofte brukes for å studere årsaker og virkninger (konsekvenser).⁹

Observasjonsstudier: I observasjonsstudier brukes data fra for eksempel spørreundersøkelser, store befolkningsundersøkelser eller registre. Data kan samles inn på et bestemt tidspunkt (tverrsnittsstudier) eller deltakerne kan følges over tid (kohortstudie).

Longitudinelle studier: Formålet med en longitudinell studie (kohortstudie) er å undersøke relasjoner mellom én eller flere mulige kausale faktorer ved å følge det

⁹www.fhi.no/kk/oppsummert-forskning-for-helsetjenesten/ord-og-uttrykk-om-forskningsmetoder/ [6.12.2021]

samme utvalget av personer over tid. Man kan studere hvordan hyppigheten av en tilstand eller risikofaktor (f.eks. nedsatt helse) endrer seg over tid, og man kan studere sammenhenger og mulige årsaker. Et eksempel er å studere sammenheng mellom helseutfall og diskriminering.

En prospektiv kohortstudie er en longitudinal studie der man for eksempel registrerer deltakernes levevaner og opplysninger om helse eller livskvalitet, mens de alle er friske, på et tidspunkt null. Etter noen tid kan man for eksempel studere om det i løpet av oppfølgingstiden har oppstått andre utfall (f.eks. nedsatt helse) blant de som i større grad enn andre er utsatt for en bestemt eksponering, for eksempel diskriminering eller rasisme. Gjennom statistiske analyser kan man finne ut om dette kan være en risikofaktor og en mulig årsak til, for eksempel, nedsatt helse.

Feltekspesiment: Feltekspesimenter har en lang tradisjon innen studier av diskriminering i arbeidsmarkedet og boligmarked, og det er flere varianter av denne metoden. Etter hvert har det blitt mest vanlig å bruke såkalt korrespondansetesting, der det sendes fiktive, parvise jobbsøknader til reelle stillingsutlysninger. De to søknadene i hvert par har navn som signaliserer ulik etnisk bakgrunn. Samtidig er de like langs alle relevante faktorer som utdanning, arbeidserfaring og annen kompetanse. Samtidig er de fiktive jobbsøkerne likt når det gjelder kjønn og alder. Ved å sende et stort antall søknader er det dermed mulig å studere direkte om søkere med etnisk minoritetsbakgrunn har lavere sannsynlighet for å kalles inn til et jobbintervju enn likt kvalifiserte søkere med majoritetsbakgrunn. (f.eks., Midtbøen, 2015).

Tverrsnittstudie: I en tverrsnittstudie kartlegges ferdighetene til og informasjonen om deltakerne ved ett tidspunkt. Sammenhenger som er identifisert på samme tidspunkt, gir lite informasjon om kausale sammenhenger, da årsaken til forskjellen (f.eks., opplevd diskriminering) må ha inntruffet før utfallet (f.eks., arbeidsledighet). Dette gjør at den interne validiteten til tverrsnittstudier tradisjonelt er lavere enn i de andre design. Vi har valgt å inkludere tverrsnittstudier der det var hensiktsmessig, men i forkortet form. Konklusjonene fra disse inngår med noen få unntak ikke i sammendragene.

Kvalitative studier: Dette er ofte studier basert på intervjuer (individuell eller gruppeintervjuer) der temaet er hvordan mennesker har opplevd diskriminering og rasisme, samt mulige konsekvenser, for eksempel på helse. Kvalitative studier har ofte et tverrsnittdesign.

2.2.2 Litteratursøk og utvalg av studier

Etter å ha definert seleksjonskriteriene og tilhørende søkebegrep søkte vi systematisk etter relevant litteratur i databaser. Problemstillingene og den nærmere operasjonaliseringen av disse la føringer for utarbeidelse av søkestrategier, det vil si hvor og på hvilke tema og stikkord det skulle søkes, og hvilke studier som skulle inkluderes. Gitt rammene for oppdraget var det spesielt viktig med et treffsikkert og relativt spesifikt litteratursøk (færre, men mer relevante treff), heller enn et mer sensitivt litteratursøk (mange, men kanskje mindre relevante treff).

Med utgangspunkt i de sentrale begrepene etnisitet og religion knyttet til populasjonen valgte vi en todelt søkestrategi. For det første søkte vi systematisk i hoveddatabasen Web of Science (WoS) etter studier fra de nordiske landene publisert mellom 2010–2021. Dette søket ble supplert med et systematisk søk i den norske databasen Cristin. For det andre gjorde vi et systematisk, men mer generelt søk etter internasjonale kunnskapsoversikter i WoS over rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion for årene 2015–2020. Det systematiske litteratursøket ble supplert og validert med et strategisk søk på nettsidene til sentrale forskningsmiljøer i Norge.

Datakilder

WoS har tradisjonelt vært den mest benyttete databasen for bibliometriske formål. Den dekker primært engelskspråklige vitenskapelige tidsskrifter, men også konferansebidrag og bøker er inkludert. I dette prosjektet har vi benyttet WoS som den primære datakilden for litteratur fra de nordiske landene og for internasjonale kunnskapsoversikter. Fordelen med WoS er at den dekker alle fag og land, datakvaliteten er høy og den er basert på konsistente prinsipper for inkludering av litteratur. Den største begrensningen er knyttet til at ikke all vitenskapelig litteratur er indeksert. For eksempel er tidsskrifter på andre språk enn engelsk i liten grad indeksert. Videre er dekningsgraden av bokpublisering dårlig. Dette slår spesielt ut innen fagfeltene samfunnsvitenskap og humaniora.

Cristin: Denne databasen ble benyttet som supplerende datakilde, ettersom den dekker både den vitenskapelige og den faglige publiseringen. I Cristin har vi kun søkt i tittel fordi sammendrag er lagt inn i varierende grad. Cristin-databasen inneholder data over publisering for UoH-, institutt- og helsesektoren i Norge. Data foreligger perioden 2011–2021 med forbehold om at 2021-dataene ikke er komplette.

Utvalgte nettsider: Vi har deretter validert det forliggende datasettet bestående av inkludert studier fra WoS og Cristin opp mot de sentrale forskningsmiljøene og supplert datasettet med en gjennomgang av nettsider til de sentrale og tematisk

relevante forskningsmiljøene. Hensikten med å gå gjennom nettsidene var å forsikre oss fullstendig dekning av relevante publikasjoner ved å identifisere eventuelle bidrag som ikke ble dekket av WoS eller Cristin. Derfor la vi spesielt vekt på gjennomgang av nettsidene til bidragsytere som ikke er tilkoblet Cristin-systemet, samt leting etter annen publisering enn vitenskapelig, siden dette ikke er like godt dekket. Listen over relevante forskningsmiljøer og nøkkelforskere knyttet til samer ble også validert av Hadi Strømmen Lile, som har fagekspertise på urbefolkninger og rasisme.

Søkestermer

For å systematisk identifisere relevant litteratur i elektroniske databaser, særlig WoS, vår hovedkilde, har vi gjennomført kombinasjonssøk med søkeord knyttet til populasjonen og til hovedkonseptene diskriminering og rasisme, mens andre kriterier til kontekst, studiedesign, språk og geografi ble lagt til manuelt. Denne søkestrengen brukte vi i WoS for nordisk forskning på konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet:

```
(TS=(discrimination OR oppress* OR subjugat* OR harassment OR prejudice OR racism OR microaggression OR antisemitism OR islamophobia OR "white privilege") AND TS=(ethnic* OR ethno* OR national* OR rac* OR *migra* OR cultur* OR foreign OR "physical appearance" OR refugee OR ancest* OR indigenous OR nativ* OR sami OR lapplander OR Greenlander OR inuit OR kven OR roman OR muslim* OR "skin colo*") AND CU=(Denmark OR Norwegian OR Iceland OR Finland OR Sweden OR Norway)) AND LANGUAGE: (English OR Danish OR Finnish OR Icelandic OR Norwegian OR Swedish) Timespan: 2010-2021. Indexes: SCI-EXPANDED, SSCI, AogHCI, ESCI.
```

I WoS brukte vi i tillegg ytterligere to søkestrenger: én tilsvarende for nordisk forskning på konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av religion, og én søkestreng for internasjonale kunnskapsoversikter. Disse foreligger i vedlagt protokoll (vedlegg 2). Publikasjonene fra WoS ble deretter supplert med publikasjoner fra Cristin, hvorav vi utelukket dem som allerede var inkludert fra databasen WoS, for å unngå dubletter.

Utvalgsprosess

Søket etter nordiske studier og internasjonale (systematiske) kunnskapsoversikter i WoS og Cristin resulterte i til sammen 3004 referanser. Derav var 119 referanser klassifisert som (systematiske) kunnskapsoversikter i WoS. Ut over det identifiserte vi i underkant av 20 publikasjoner i andre kilder og gjennom

validering med vår eksterne fagekspert, hvorav vi endte med å inkludere 6 i tillegg til publikasjonene fra WoS og Cristin.

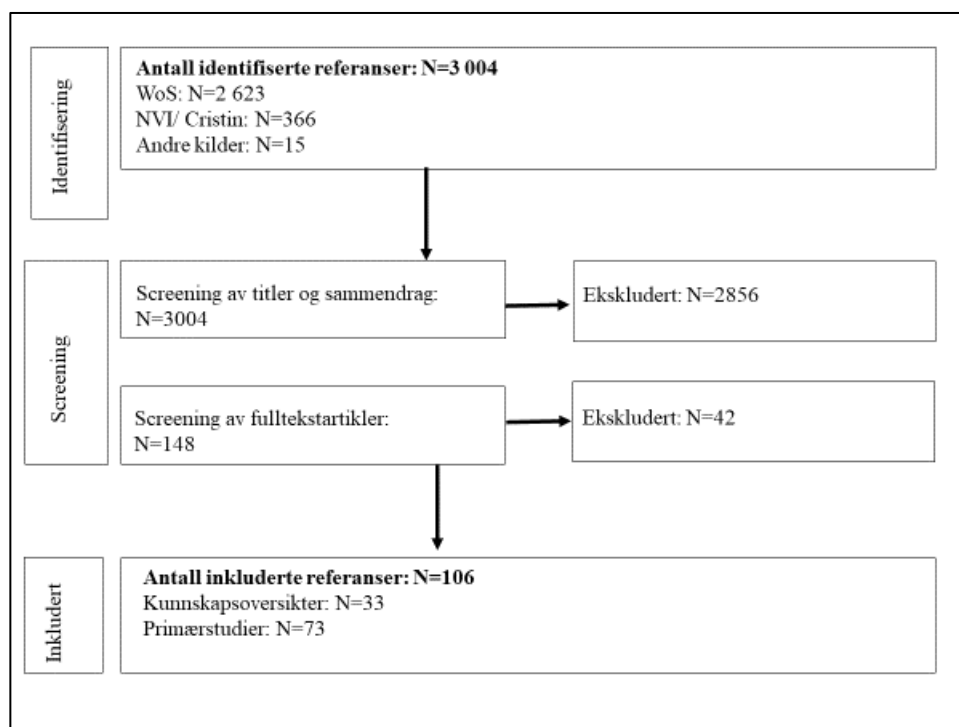
Den første screeningen, det vil si screeningen av tittel og sammendrag, ble foretatt av tre forskere. Hver av forskerne gikk gjennom tittel og sammendrag på hver sin tredjedel av referansene med tanke på inklusjon og eksklusjon; én forsker validerte de referansene som ble vurdert som usikre med tanke på inklusjon og eksklusjon. Til slutt så de tre forskerne på vurderingen sammen og ble enige om de inkluderte referansene. Gitt det høye antallet treff, og kompleksiteten og bredden i problemstillingen, var denne typen screening relativt tidkrevende.

Dernest ble de bidragene som ble vurdert som muligens relevante innhentet i fulltekst. Dersom de unntaksvis ikke var tilgjengelige i fulltekst eller vanskelige å få tak i, ble de enten ekskludert fra analysen eller analysert basert på informasjon fra tittel og sammendrag. Selve utvalgsprosessen av relevante studier og forskningsbidrag foregikk i iterativ heller enn lineær prosess, med noe behov for avklaringer og validering forskerne imellom. Til screeningen med tanke på inklusjon og eksklusjon brukte forskerne de førdefinerte seleksjonskriteriene.

Til sammen inkluderte vi 106 studier, det vil si 33 kunnskapsoversikter og 73 primærstudier etter gjennomgang av fulltekstartikler. Av kunnskapsoversiktene vurderte vi særlig fire internasjonale og tre nordiske kunnskapsoppsummeringer som både tematisk relevante, oppdaterte, og av høy kvalitet og relevans. Funnene fra disse inngikk i større grad i analysene, mens funnene fra de resterende ble brukt i supplerende grad.

For fulltekstlesning av primærstudier valgte vi ut et hensiktsmessig stort utvalg av studier som utfylte hverandre. Denne prosessen var i noen grad støttet av metodikken i systematisk oppsummering av kvalitativ forskning (se Ames mfl., 2019).

Figur 2.1 Flytdiagram: utvalg av studier.

Datamaterialet

Vi identifiserte flere og oppdaterte (systematiske) kunnskapsoversikter på internasjonal forskning som var relatert til problemstillingene våre. Disse brukes for å lage en «oversikt over oversikter», der konklusjonene inngår som data i kunnskapsoversikten i stedet for funn fra primærstudier. Funnene fra systematiske kunnskapsoversikter vurderes til å ha høyere metodisk kvalitet sammenlignet med funn fra enkelte primærstudier, hvis problemstillingen er like relevant for denne rapporten. Å bruke kunnskapsoversikter i oppsummeringer av forskning egner seg særlig dersom problemstillingen er brede, for eksempel hvis den er rettet mot flere typer utfall og konsepter (se f.eks., Wollscheid og Hammerstrøm, 2012), noe som også er tilfelle for denne rapporten. Oversikten over internasjonale kunnskapsoversikter kan også gi en indikasjon om de sentrale konsekvensene og utfall det forskes på, og hvilke konsekvenser det finnes mindre forskning på.

2.2.3 Sammenstille, oppsummere og analyse av funn

De inkluderte studiene blir presentert og oppsummert i kapittel 3 og kapittel 4. Oppsummeringen omfatter altså grovt sett to typer studier: sekundærstudier, det vil si (systematiske) kunnskapsoversikter og primærstudier. Den faglige bredden i problemstillingen, som åpnet for en inklusjon av både (systematiske)

kunnskapsoversikter og primærstudier av ulike forskningsdesign, samt det valgte hurtig-oversiktsformatet gir begrenset rom for å vurdere kvaliteten av enkelte studier etter standardiserte prosedyrer (se f.eks., Wollscheid og Tripney, 2021).

Vi har likevel gjort en enkel kvalitetsvurdering informert av tre elementer som ofte brukes for en kritisk vurdering: egnet forskningsdesign for å besvare problemstillingen, studiekvalitet generelt og studiens tematiske relevans for å besvare problemstillingen (ekstern validitet). Vi brukte tre enkle vurderingskategorier: lav, medium og høy, og i noen tilfeller mellom-kategorier. Studien ble vurdert til å være av høy kvalitet hvis den var tematisk relevant, hvis den brukte adekvate metoder for å besvare rapportens problemstilling (for eksempel longitudinelle design), og hvis den var metodisk solid i henhold til studiens problemstilling.

Overordnet legges det større vekt på konklusjonene fra systematiske kunnskapsoversikter av internasjonal forskning enn på funn fra primærstudier, hvis oversiktene er tematisk relevante for hovedproblemstillingen, hvis de bruker systematiske metoder, og hvis de er av nyere dato. Vi gjorde denne vurderingen fordi (systematiske) kunnskapsoversikter oppsummerer og vurderer mange studier og gjengir derved et mer helhetlig bilde av én problemstilling. Dette gjelder særlig systematiske kunnskapsoversikter som ser på ulike helsekonsekvenser (for eksempel nedsatt psykisk helse) knyttet til diskriminering og rasisme. Av alle inkluderte kunnskapsoversikter ble de som brukte systematiske metoder for oppsummeringen, de som var tematisk høyt relevante, og de som var av nyere dato, det vil si publisert i løpet av de siste to årene, høyest rangert. De kunnskapsoversiktene som ble rangert til å ha lav kvalitet brukte ingen systematiske metoder for kunnskapsoppsummering, de var utdaterte og tematisk mindre relevante for å besvare rapportens problemstillinger. Våre oppsummeringer i tekst er derfor hovedsakelig basert på data fra kunnskapsoversiktene som brukte systematiske metoder, og var tematisk relevante med tanke på konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn at etnisitet og religion. Selv om flere systematiske kunnskapsoversikter brukte et velegnet forskningsdesign og oppnådde høy kvalitet, ble de ofte rangert lavere på relevans (ekstern validitet) hvis de var geografisk begrenset til studier utenfor Norden (som USA) og brukte andre hovedkonsepter, for eksempel når det gjelder rasisme. Primærstudiene utgjør dermed et viktig supplement i kunnskapsgrunnlaget, siden de var begrenset til den nordiske konteksten.

Primærstudiene som ble vurdert til å oppnå både medium kvalitet og medium tematisk relevans eller høyere, ble oppsummert i tekst og presentert i tabell, mens studiene som ble vurdert til å ha lav kvalitet kun ble presentert i tabell. I enkelte tilfelle har vi valgt å omtale studier av lav kvalitet, dersom de adresserer sjeldne negative konsekvenser, for eksempel tilgang til boligmarkedet, eller spesifikke populasjoner som få andre studier belyser.

2.2.4 Metodiske styrker og begrensninger

For at en kunnskapsoversikt skal kunne omtales som systematisk («systematic review»), kreves det en klart formulert problemstilling. Denne rapportens problemstilling er rettet mot konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion, og den er faglig bred og kompleks. Den adresserer to flerdimensjonale hovedkonsepter, diskriminering og rasisme, og ulike populasjoner som flyktninger, innvandrere, etterkommere og nasjonale minoriteter og urfolk. Samtidig er den rettet mot ulike typer konsekvenser.

Forskningslitteraturen kan beskrives som tverrfaglig og fragmentert, og den favner et bredt spekter av både samfunnsfaglige og helsefaglige disipliner. Rasisme- og diskrimineringslitteraturen som sådan er ofte atskilte fagtradisjoner.

Når det gjelder forskningsmetoder, omfatter litteraturen først og fremst beskrivende studier med kvalitative og kvantitative tverrsnittdesign. Dette betyr at hovedkonsepter som diskriminering eller rasisme, og sammenhengende faktorer, for eksempel dårlig helse, ofte opptrer samtidig i analysene. Det er derfor ofte ikke mulig å foreta et analytisk skille mellom årsak (diskriminering) og direkte konsekvenser, for eksempel nedsatt helse eller lavere lønn.

Bredden i problemstillingen og kompleksiteten i forskningslitteraturen har implikasjoner for de metodiske valgene gjort i forbindelse med denne hurtigoversikten. For det første har vi i det systematiske søket brukt tre forskjellige søkestrenger: én for internasjonale kunnskapsoversikter om diskriminering og rasisme generelt (ikke begrenset til land); én for primærstudier om rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet; én for primærstudier om rasisme og diskriminering på grunn av religion og livssyn. For det andre har vi begrenset oss geografisk til nordiske land for primærstudier, i tillegg til begrensninger i språk og i omfang av litteratur som ikke er publisert i kommersielle kanaler («grålitteratur»), og litteratur som ikke er lett tilgjengelig.

Problemstillingens bredde og kompleksitet har hatt viktige implikasjoner for datainnsamling. Litteratursøket var snarere en iterativt heller enn en lineær prosess, og det samme gjelder for utvalg av studier, kartlegging og analyse av studier som kombinerer kvalitative og kvantitative design. Når det gjelder de internasjonale systematiske kunnskapsoversiktene, har vi oppsummert og analysert hovedkonklusjonene dersom de var tematiske relevante og av nyere dato. Med få unntak handler disse om helsemessige konsekvenser knyttet til diskriminering og rasisme. Dette kan skyldes at metoden med systematisk kunnskapsoppsummering av forskning har vært utbredt i lengre tid innen helsefag og medisin enn i samfunnsfag (se også Petticrew og Roberts, 2006), og at det har blitt publisert flere kunnskapsoversikter i disse fagene.

Samlet sett gir denne rapporten likevel et overordnet bilde av den eksisterende litteraturen om konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet,

religion og livssyn for en avgrenset periode og i den nordiske konteksten. En metodisk styrke er at rapporten ved hjelp av systematiske prosedyrer har identifisert, oppsummert og vurdert både foreliggende (systematiske) kunnskapsoppsummeringer som er av høy metodisk kvalitet og tematisk relevans, og forholdsvis mange primærstudier med ulike design.

Dataene som inngår i rapporten, ligger dermed på to nivåer. For det første: konklusjoner fra (systematiske) kunnskapsoppsummeringer. For det andre: hovedfunn og konklusjoner fra primærstudier. Når det gjelder kvalitetsvurdering, vurderes systematiske kunnskapsoversikter generelt høyere enn primærstudier, siden førstnevnte allerede har inkludert, vurdert og analysert funn fra flere primærstudier.

En svakhet ved metoden, selv om den følger systematiske prosedyrer, er at studier på delområder relatert til enkelte konsekvenser kan ha blitt utelatt på grunn av begrensninger ved søket. For psykisk helse har vi for eksempel identifisert flere forskningsbidrag enn for fysisk helse, noe som kan skyldes en skjevhet i utvalg av databaser, siden vi kun søkte i generelle tverrfaglige databaser og utelot fagspesifikke databaser, for eksempel innen medisin.

Problemstillingenes bredde og kompleksitet tillot ikke et søk i databaser etter flere synonymer og overlappende begreper ved prosesser relatert til diskriminering og rasisme, for eksempel mobbing. Eksempelvis har vi ikke gjort søk etter overlappende begreper som ekskludering og inkludering, som brukes mye fremfor diskrimineringsbegrepet eller rasisme i nordisk forskning i dag.

Videre kan en del relevante studier ha blitt utelatt fordi de ikke er indeksert i de respektive databasene, eller fordi de var ikke lett tilgjengelige. Dette er en generell svakhet som gjelder spesielt samfunnsforskning og dens organisering (epistemologi).

En annen begrensning er at vi kun har gjort enkle kvalitetsvurderinger og ikke har vurdert kvaliteten av de enkelte studiene med standardiserte sjekklister, gitt bredden i problemstillingen og mangfold i studiedesign (se også Wollscheid og Tripney, 2021).

Til tross for disse begrensningene kan vi allikevel slå fast å ha oppnådd en viss validitet i prosessen og datametning («saturation») på flere av undertemaene. Dette gjelder for både systematiske kunnskapsoppsummeringer og primærstudier. I tillegg har vi gjennom søket og gjennomlesing av forskning inkludert nylig publisert forskning, og vi har identifisert områder der det er behov for mer kunnskap om konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion.

3 Internasjonale kunnskapsoversikter

Dette kapittelet presenterer funnene fra de inkluderte kunnskapsoversiktene om internasjonale studier som omhandler konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion. Først kartlegger vi alle kunnskapsoversikter som ble vurdert og som oppfylte våre inklusjonskriterier. Deretter oppsummerer vi de inkluderte kunnskapsoversiktene i tekst. I denne oppsummeringen vektlegger vi de mest tematisk relevante og aktuelle kunnskapsoversikter som brukte systematiske metoder.

3.1 Kartlegging

Til sammen har vi inkludert 29 kunnskapsoversikter om internasjonal forskning som vi vurderte som relevante med tanke på våre problemstillinger knyttet til konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion. Tolv av disse brukte systematiske metoder for kunnskapsoppsummering, det vil si at de var klassifisert som systematisk kunnskapsoversikt. Ni kunnskapsoversikter ble publisert i 2020 og syv i 2021.

Når det gjelder populasjon, handler ti kunnskapsoversikter eksplisitt om etniske minoriteter, én del er begrenset til en amerikansk kontekst (for eksempel Ben mfl., 2017; Cave mfl., 2020) og én kunnskapsoversikt dreier seg om barn med minoritetsbakgrunn (Heard-Garris mfl., 2018). I andre kunnskapsoversikter er populasjonen om mennesker med mørk hudfarge (Bleich mfl., 2021); noen spesifiserer om det er akademikere (Heffernan mfl., 2021) eller unge homofile/bifile (Wade mfl., 2019), unge med mørk hudfarge (Boutrin mfl., 2021) eller unge generelt (Cave mfl., 2020). Andre grupper er gravide (Alhusen mfl., 2016) og små barn (for eksempel Brodie, 2021), i tillegg til spesifikke pasientgrupper og narkotikabrukere (Amaro mfl., 2021) som er utsatt for diskriminering og rasisme.

Når det gjelder konsekvenser, handler kunnskapsoversiktene med noen få unntak om helse. Disse konsekvensene kan være relatert til nedsatt psykisk og emosjonell helse, eller dårligere tilgang på helsetjenester. Et unntak er en kunnskapsoversikt utført ved en australsk institusjon som ser på sosial marginalisering, i

tillegg til stress for akademikere med mørk hudfarge i en profesjonell kontekst der hvite (mannlige) akademikere utgjør majoriteten. (Heffernan, 2021).

At de fleste kunnskapsoversikter på internasjonal forskning handler om konsekvenser knyttet til nedsatt helse, skyldes trolig at metoden i systematisk kunnskapsoppsummering har vært utbredt i lengre tid i helsefag enn i samfunns- og utdanningsvitenskap (se også Petticrew og Roberts, 2006), og at det generelt publiseres flere kunnskapsoversikter innen helsefagene.

Når det gjelder hovedkonseptet for denne rapportens problemstilling, har noen kunnskapsoversikter brukt både rasisme og diskriminering, andre har kun brukt diskriminering eller rasisme, og andre igjen har brukt mer nyanserte termer som strukturell eller opplevd diskriminering. Vi har brukt de begrepene (oversatt til norsk) som ble brukt i overskriftene, sammendragene eller innledningene, og som gjenspeiler det analytiske perspektivet i kunnskapsoppsummeringen (se også delkapittel 1.2).

De fleste kunnskapsoversiktene om rasisme og diskriminering adresserer ett diskrimineringsgrunnlag, med unntak av to kunnskapsoversikter som dreier seg om multippel diskrimineringen på grunn av hudfarge eller etnisitet i kombinasjon med kjønn (Brownlow mfl., 2019) eller seksuell orientering (Wade mfl., 2019).

Tabell 3.1 presenterer de inkluderte kunnskapsoversiktene over internasjonal forskning med tanke på utvalgte bibliografiske karakteristika, i tillegg til populasjon, konsekvenser, hovedkonsept og metode (kvalitetsvurdering).

Tabell 3.1 Inkluderte kunnskapsoversikter: konsekvenser av rasisme og diskriminering.

Første-forfatter, år	Populasjon	Konsekvenser	Hovedkonsept	Metode (Kvalitetsvurdering)
Alhusen, 2016	Gravide med afroamerikansk bakgrunn	Negative fødselsutfall («adverse birth outcomes»)	Diskriminering pga. rasisme	Systematic review (medium)
Amaro, 2021	Utsatte grupper for alkohol-/narkotikabruk	Økt sårbarhet for narkotikabruk	Diskriminering, rasisme	Narrativ review (lav-medium)
Banerjee, 2020	Teorier om rasisme	Nedsatt psykisk helse: økt stress	Diskriminering, rasisme	Narrativ review (medium)
Bardol, 2020	Etniske minoriteter	Nedsatt psykisk helse: psykotiske symptomer	Opplevd diskriminering	Systematic review (høy)
Beck, 2020	For tidlig fødte barn og deres foreldre med afroamerikansk bakgrunn	Økt risiko for prematur fødsel; dårligere oppfølging av for tidlig fødte; negative konsekvenser for helse og velferd på lang sikt.	Rasisme og dens forløp over tid	Narrativ Review (lav)

Første- forfatter, år	Populasjon	Konsekvenser	Hovedkonsept	Metode (Kvalitetsvur- dering)
Ben, 2017	Pasienter med etnisk og religiøs minoritetsbakgrunn, hovedsakelig USA	Negative erfaringer med bruk av helsetjenester, inkludert lavere tilfredshet, mindre tilitt og dårligere kommunikasjon	Opplevd rasisme (direkte og indirekte opplevd)	Systematic review (medium)
Benner, 2018	Ungdommer med etnisk minoritetsbakgrunn	Sosioemosjonelt stress, depressive symptomer, lavere selvtillit, dårligere skoleprestasjoner, mindre motivasjon, dårligere velferd og risikabel helseatferd	Etnisk diskriminering	Meta-analysis (medium)
Berger, 2014	Etniske minoriteter	Økt stress målt nevrobiologisk i form av hormonnivå og nevralt effekt, og medfølgende negative psykiske helseutfall	Etnisk diskriminering	Narrativ Review (lav)
Berry, 2021	Små barn med mørk hudfarge	Negativ påvirkning på barn i tidlige utviklingsstadier. Dårligere mental og sosioemosjonell helse	Rasisme	Narrativ review (lav)
Bleich, 2021	Mennesker med mørk hudfarge	Langvarige systematiske sosiale ulikheter	Strukturell rasisme	Vitenskapelig essay (lav)
Bourabain, 2021	Etniske minoriteter	Ulikheter i psykisk og fysisk helse	Hverdagsrasisme og diskriminering	Systematic review (høy)
Boutrin, 2021	Ungdom med mørk hudfarge	Økt risiko for risikabelt seksuell atferd	Strukturell rasisme og diskriminering	Narrativ review (lav)
Brodie, 2021	Små barn med mørk hudfarge	Negativ påvirkning på barns tidlige utvikling og tilgang på og erfaringer med helsetjenester under koronapandemien	Ulike former for rasisme	Narrativ review (lav)
Brownlow, 2019	Kvinner og menn med mørk hudfarge	Betydningen av kjønnsforskjeller på grunn av diskriminering for psykisk helse	Multippel diskriminering (hudfarge og kjønn)	Narrativ review (lav-medium)
Carter, 2018	Etniske minoriteter	Dårligere psykisk helse, økt stoffmisbruk, svekket kollektiv identitet/selvoppfattelse og dårligere fysisk helse	Diskriminering	Meta-analysis (medium)
Castle, 2019	Etniske minoriteter	Systematiske forskjeller i folkehelse	Strukturell rasisme	Systematic review (lav)
Cave, 2020	Ungdommer utsatt etnisk for diskriminering, USA	Økt kriminell, risikabel og helseskadelig atferd, inkludert stoffmisbruk. Negative konsekvenser for mental helse	Etnisk diskriminering i ulike former	Systematic review (høy)

Første- forfatter, år	Populasjon	Konsekvenser	Hovedkonsept	Metode (Kvalitetsvur- dering)
David, 2019	Teorier om internalisert rasisme, USA	Internalisering av rasisme og undertrykking, økt stress og psykiske helseproblemer	Internalisert rasisme	Systematic review (høy)
Heard-Garris, 2018	Etniske minoriteter (barn)	Nedsatt barnehelse	Indirekte opplevd rasisme	Systematic review (medium)
Heffernan, 2021	Marginaliserte grupper akademikere pga. hudfarge, seksuell orientering	Økt angst og stress og sosial marginalisering i sammenheng med ansettelse i akademia og jobbutøvelse	Fordommer i sammenheng med studentevalueringer ved universiteter	Narrativ review (medium)
James, 2020	Etniske minoriteter	Dårlig vurdering av egen helse som forsterker forholdet mellom andre stressfaktorer og dårlig helse. Det er imidlertid også en strategi for selvbeskyttelse	Internalisert rasisme	Narrativ review (medium)
Kairuz, 2021	Urfolk: Aboriginal and Torres Strait islander peoples (Australia)	Dårligere psykiske helse og mer negativ oppfattelse av egen helse. Negative konsekvenser for barns atferd. Helseproblemer som astma, økt BMI og røyking	Rasisme og diskriminering	Systematic review (medium)
Kikinis, 2018	Etniske minoriteter	Sammenheng med symptomer på traume	Rasisme og diskriminering	Systematic review (medium)
Korous, 2017	Etniske minoriteter	Økt stress målt nevrobiologisk/fysiologisk som kortisolnivå	Etnisk diskriminering	Meta-analysis (medium)
Kour, 2017	Etniske minoriteter	Ulikheter relatert til fysisk helse, økte psykiske helseplager; begrenset tilgang på helsetjenester	Opplevd diskriminering og rasisme	Scoping review (medium)
Lebano, 2020	Flyktninger og innvandrere	Dårligere tilgang på helsetjenester, bl.a. pga. juridiske barrierer, udekket behov for helsetjenester, spesielt for mental helse og tannhelse, kommunikasjonsutfordringer, overforbruk av akuttjenester og underbruk av primærhelsetjenesten	Diskriminering	Systematic review (høy)
Schouler-Ocak, 2021	Teorier om rasisme	Nedsatt psykisk helse	Internalisert, interpersonell og strukturell rasisme	Policy Paper (teoretisk; lav)
Wade, 2019	Unge homo-/bifile menn med mørk hudfarge	Nedsatt psykisk helse	Multippel diskriminering (seksuell orientering og hudfarge)	Narrativ review (lav-medium)

Første- forfatter, år	Populasjon	Konsekvenser	Hovedkonsept	Metode (Kvalitetsvur- dering)
Williams, 2019	Utsatte grup- per for rasisme og diskrimine- ring	Nedsatt fysisk og psykisk helse	Strukturell ra- sisme og diskri- minering	Narrativ review (medium)

3.2 Oppsummering av resultater fra utvalgte kunnskapsoversikter

Blant de inkluderte kunnskapsoversiktene av internasjonal forskning vurderte vi fire til å ha høy metodisk kvalitet og være av nyere dato (Cave mfl., 2020; Bourabain og Verhaeghe, 2021; David mfl., 2019; Lebano mfl., 2020). Disse kunnskapsoversiktene bruker en systematisk metode for å identifisere, oppsummere og vurdere forskning. I det følgende oppsummerer vi hovedkonklusjonene av disse oversiktene, supplert med funn fra andre, tematisk lignende oversikter. I tillegg til disse har vi valgt å omtale noen av de kunnskapsoversiktene som ble rangert lavere for vitenskapelig kvalitet. Disse var rettet mot spesifikke grupper eller sjeldne konsekvenser.

Kunnskapsoversikter av høy kvalitet og tematisk relevans

Kumulativ rasisme og diskriminering og negative helsekonsekvenser

Cave mfl. (2020) anvender et livsløpsperspektiv for å analysere forskningsgrunnlaget for å hevde at det er en longitudinell sammenheng mellom å bli eksponert for rasistisk diskriminering i barne- og ungdomsårene (under 18 år) og senere fysiske og psykiske helseutfall. Den systematiske kunnskapsoversikten inkluderer 46 studier rapportert i 88 empiriske artikler, primært fra USA, publisert mellom 2003 og 2017. Disse studiene bekrefter en sterk longitudinell sammenheng mellom rasistisk diskriminering tidlig i livet og senere negative helseutfall, spesielt når det gjelder psykisk helse. Mer konkret viser studiene statistisk signifikante sammenhenger mellom selvrapportert rasistisk diskriminering og atferdsproblemer (eksempelvis økt kriminalitet og risikabel oppførsel), helseskadelig atferd (eksempelvis bruk av narkotika) og negative utfall på indikatorer for psykisk helse. Cave mfl. (2020) konkluderer dermed med at det er grunnlag for å hevde at det er signifikante sammenhenger mellom akkumulert rasisme og negative helseutfall senere i livet, men at tidspunktet for og varigheten av eksponeringen for rasisme har betydning. De påpeker videre behovet for mer forskning på mekanismene som gjør at tidlig eksponering for rasistisk diskriminering gir negative helseutfall senere i livet, gjerne gjennom longitudinelle kohortstudier eller studier som ser nærmere

på tidspunkt for eksponering og utfall. Tilsvarende finner Bardol mfl. (2020) i sin metaanalyse en sammenheng mellom opplevd etnisk diskriminering og økt risiko for psykotiske symptomer og opplevelser.

(Opplevd) etnisk diskriminering og nedsatt psykisk helse og gruppeforskjeller

Benner mfl. (2018) finner i sin metaanalyse av forskning på ungdom at også sterkere opplevelse av rasistisk/etnisk diskriminering er forbundet med symptomer på depresjon, økt psykologisk stress, lavere selvtillit, dårligere prestasjoner, engasjement og motivasjon i skolen, mer risikabel og utagerende atferd, bruk av narkotika og omgang med jevnaldrende med avvikende atferd. Relatert til dette viser Kirkinis mfl. (2018) i en systematisk kunnskapsoversikt over amerikansk samfunnsvitenskapelig forskning en statistisk signifikant sammenheng mellom rasistisk diskriminering og symptomer på traume.

En annen metaanalyse fra USA, foretatt av Carter mfl. (2018) viser en sterk direkte og negativ sammenheng mellom rasistisk diskriminering og dårlig psykisk helse. I tillegg fant de en relativt sterk negativ sammenheng mellom rasistisk diskriminering og narkotikabruk og en mindre sterk sammenheng med fysisk helse. Resultatene tyder også på at rasistisk diskriminering påvirker enkelte grupper mer negativt enn andre, i dette tilfelle asiater og urfolk mer enn afro-amerikanere. Ben mfl. (2017) tolker dette dit hen at forskjellene mellom disse gruppene kan være en refleksjon av hvordan mennesker med mørk hudfarge i USA utvikler spesifikke kulturelle verdier og mestringsstrategier for å håndtere konsekvensene av rasisme.

Diskriminering og rasisme og konsekvenser for bruken av helsetjenester

Lebano mfl. (2020) har foretatt en såkalt «scoping review» av bidrag som omhandler migranternes og flyktningers helsestatus og tilgang på helsetjenester i ni europeiske land, blant annet Sverige. De inkluderte 77 bidragene viser vedvarende ulikheter mellom migranter og ikke-migranternes tilgang på helsetjenester, til tross for politiske ambisjoner om likhet, blant annet på grunn av diskriminering basert på opprinnelsesland. En av de inkluderte studiene fra Frankrike viser også hvordan diskriminering ikke bare har negative konsekvenser for helsen til nyankomne, men livet ut for permanent bosatte immigranter. Diskriminerende praksiser inkluderer det å bli nektet behandling. Studien peker videre på et udekket behov for helsetjenester, spesielt innenfor psykisk helse og tannhelse. Den rettslige statusen til flyktninger og udokumenterte migranter, diskriminering, den økonomiske situasjonen til migranter, manglende kulturell kompetanse eller språkbarrierer som gjør det vanskelig å orientere seg i helsevesenet, trekkes fram som årsakene til ulikhet. Mens det er overforbruk av akutt hjelp, er det underbruk av

primærhelsetjenesten. Kunnskapsoversikten viser imidlertid at de inkluderte landene har svært ulike kontekster, og at det er vanskelig å trekke konklusjoner basert på sammenligninger.

I en kunnskapsoversikt og metaanalyse av forskning fra USA finner Ben mfl. (2017) tilsvarende en sammenheng mellom rasisme og enkelte utfall knyttet til bruk av helsetjenester, slik som å utsette eller ikke få behandling, og ikke følge behandlingsopplegget. På den andre siden var det ingen sammenheng med andre utfall, som å gjennomgå undersøkelser, få legetime eller tilgang på helsetjenester.

Konseptualisering av hverdagsrasisme, -diskriminering og internalisert rasisme

I en nyere systematisk kunnskapsoversikt forsøker Bourabain og Verhaeghe (2021) å konseptualisere den økende forskningen på hvordan hverdagsrasisme og diskriminering påvirker den psykiske og fysiske helsen til personer med etnisk minoritetsbakgrunn. Kunnskapsoversikten inkluderer 106 artikler, og Bourabain og Verhaeghe (2021) forsøker å syntetisere hvordan hverdagsrasisme blir konseptualisert, fortolket og operasjonalisert. I utgangspunktet defineres hverdagsrasisme som et produkt av hvordan rase blir konstruert på makronivå av strukturer og kulturer, som i neste omgang reproduseres og forsterkes av samhandling mellom individer på mikronivå. Bourabain og Verhaeghe (2021) analyserer dermed litteraturen med hensyn til tre dimensjoner: (1) det gjentakende aspektet som ligger i dette som et hverdagsfenomen, (2) rasismebegrepet og (3) forholdet mellom mikro- og makronivå. Funnene indikerer at forskningen på feltet retter oppmerksomheten mot det gjentakende aspektet ved hverdagsrasisme, og at svært få bidrag faktisk definerer rasisme. De gangene rasisme defineres, så varierer definisjonene fra individuell til institusjonell rasisme. Flertallet av de inkluderte studiene benytter seg av det samme måleinstrumentet («Everyday Discrimination Scale») som retter oppmerksomheten mot individet og mikronivå, mens få analyserer hvordan mikro- og makronivå samspiller i hverdagsrasisme. Deres hovedanbefaling er dermed at framtidig forskning bør inkludere mer eksplisitt beskrivelse av og argumentasjon for teoretiske og metodologiske valg. Dette gjelder spesielt avgrensningen mellom mikroagresjon og hverdagsrasisme, forholdet mellom mikro- og makronivå og bruken av «Everyday Discrimination Scale» som måleinstrument. Til slutt identifiserer Bourabain og Verhaeghe (2021) en mangel på studier av hverdagsrasisme i et interseksjonelt perspektiv, og studier som tar hensyn til erfaringene fra spesifikke minoritetsgrupper, inkludert hvordan disse er forskjellige mellom ulike grupper.

David mfl. (2019) har utarbeidet en systematisk kunnskapsoversikt over psykologisk litteratur om internalisert rasisme. Rasisme er for mange et relasjonelt begrep, som noe som oppstår mellom mennesker i form av individers tanker,

holdninger og adferd i deres omgang med andre mennesker. De inkluderte 107 studier. David mfl. (2019) hevder at det er en økende interesse for internalisert rasisme innen psykologifaget de siste 10 årene, og det har vært både konseptuell og metodisk utvikling. De fleste artiklene var empiriske og brukte kvantitative metoder, og den største andelen omhandlet afro-amerikanere. Så å si alle omhandlet utelukkende internalisert rasisme, og svært få anla et interseksjonelt perspektiv. Tiltakene David mfl. (2019) lanserer er delvis rettet mot psykologers behandling av psykologisk stress og psykiske helseproblemer. Dette inkluderer blant annet alternative behandlingsmetoder som historiefortelling, «snakkesirkler» (talking circle) og kulturleire. Det kan imidlertid også innebære å gjøre psykiske helsetjenester mer sensitiv til kultur, verdensanskuelser og erfaringer, og utjevne det skjeve maktforholdet mellom ekspert og lekperson, psykolog og pasient. I tillegg til slike justeringer i psykologisk praksis foreslår David mfl. (2019) tiltak på et høyere politisk nivå, hvor psykologer, som en kollektiv aktør, bør forsøke å legitimere andre, ikke-vestlige måter å se verden på. De bør også jobbe for å inkludere sensitivitet til mangfold i psykologiutdannelsen. Ifølge David mfl. (2019) trenges det mer forskning som 1) anvender kvalitative eller blandede metodiske tilnærminger, 2) tar for seg erfaringene til forskjellige etniske grupper, 3) studerer hvordan internalisert rasisme samspiller med andre former for internalisert undertrykkelse, 4) klargjør forholdet til andre teoretisk lignende fenomener og 5) innlemmer sosial rettferdighet og påvirkningsarbeid for å utjevne de skjeve maktrelasjonene som opprettholder rasisme.

James (2020) har foretatt en kunnskapsoppsummering av forskning på sammenhengen mellom slik internalisert rasisme og helse. Til sammen tyder funnene i de inkluderte studiene på at internalisert rasisme påvirker helse negativt gjennom svekkete positive grunnantakelser; det forsterker virkningen av andre kilder til dårlig helse og kan utgjøre en selvbeskyttelsesstrategi mot dårlig helse.

Spesifikke populasjoner og sjeldne konsekvenser

I tillegg til de kunnskapsoversiktene som vi vurderte til å ha høy vitenskapelig kvalitet og som ble omtalt ovenfor, har vi valgt å kort omtale noen av dem som ble rangert lavere når det gjelder vitenskapelig kvalitet, siden de var rettet mot spesifikke grupper eller omhandlet sjeldne konsekvenser.

Multippel diskriminering, nedsatt helse og sosial utestenging

To kunnskapsoversikter handlet om flerdimensjonal diskriminering og dens konsekvenser på både psykisk og fysisk helse og én om akademikere med mørk hudfarge.

Heffernan (2021) har utarbeidet en litteraturgjennomgang om forskning på hvordan studentevalueringer av kurs og undervisning er påvirket av rasistiske, sexistiske og homofobiske fordommer. Litteraturgjennomgangen omfatter forskning på studentevalueringer¹⁰ ved over 16 000 høyere utdanningsinstitusjoner internasjonalt. Gjennomgangen viser at studentevalueringer påvirkes av eksterne faktorer som ikke har noe med kursinnhold eller undervisning å gjøre, og at studenter i slike evalueringer åpenlyst er fordomsfulle i møte med underrepresenterte grupper i akademia, hvilket bidrar til ytterligere marginalisering av disse. Det framgår også tydelig hvilke grupper som er mest utsatt. Kvinner er ofte ofre for fordomsfulle evalueringer, men situasjonen er enda verre når etnisitet, språk, seksuell orientering og funksjonsnedsettelse er med i beregningen. For enkelte av gruppene er det imidlertid få studier, noe som gjør det vanskelig å generalisere. Heffernan (2021) konkluderer med at institusjoner innen høyere utdanning ikke kan omtale seg selv som likestilte om de fortsetter å basere seg på studentevalueringer av kurs og undervisningskvalitet. Ifølge Heffernan (2021) står kvinner og marginaliserte grupper i fare for å miste jobben eller å være utestengt fra karriereveien så lenge studentevalueringen tillegges vekt.

I en studie av rasialisert seksuell diskriminering i sjekking og partnersøk på nett finner Wade og Harper (2019) at seksuell rasisme blir betydelig forsterket i nettbasert sjekking for homofile menn. Forskningen viser at både rasistisk språk og interaksjon er utbredt på datingsider hvor homofile/bifile menn deltar, og at fargede menn med samme legning jevnlig blir utsatt for slikt språk og interaksjon. Basert på litteraturen finner forskerne indikasjoner på at disse ofte blir utsatt for både avvising og objektivisering basert på rase. I tillegg kommer rasebaserte brukerprofiler av typen «ingen fargede» eller «utelukkende hvite». Sist, men ikke minst, finner forskerne også tilfeller av fiendtlige og nedverdiggende kommentarer rettet mot etniske minoriteter. Videre viser Wade og Harper (2019) at rasialisert seksuell diskriminering kan ha negative konsekvenser for homofile/bifile fargede menns psykiske helse ved at de får symptomer på depresjon eller dårligere selvfølelse. Det å ha en sterk etnisk identifikasjon forverrer de negative konsekvensene på den psykiske helsen. Wade og Harper (2019) påpeker imidlertid at fenomenet er multidimensjonalt og ikke tilstrekkelig forsket på, og at det er behov for et måleinstrument som kan fange opp helheten.

Konsekvenser av rasisme og diskriminering av urfolk

Kairuz mfl. (2021) har gjennomført en systematisk «scoping review» av forskning på konsekvenser av rasisme og diskriminering på den fysiske og psykiske helsen til aboriginere og Torres Strait Islander-folk i Australia. De konkluderer med at

---

¹⁰ Student evaluations of courses and teaching (SETs)

rasisme er forbundet med negative utfall på generell mental og fysisk helse. Det er vanligst å finne påvirkning på generelt dårlig psykisk helse og dårlig generell oppfattelse av helse. I noen av studiene ble det også funnet sammenhenger mellom rasisme og spesifikke utfall, slik som en økning i angstsymptomer og depresjon, en økning av negativ atferd hos barn, økt BMI og røyking. Tre av de inkluderte studiene har også analysert mentalt stress, søvnvansker negativ psykisk helse og negativ opplevd psykisk helse. Kairuz mfl. (2021) hevder på bakgrunn av dette at dersom gapet som eksisterer i helse mellom urbefolkningen og den øvrige befolkningen i Australia skal tettes, er det nødvendig å utarbeide strategier som motvirker alle former for og kilder til rasisme. De påpeker videre et kunnskapshull knyttet til spørsmålet om rasisme og forholdet til helse og velferd sett fra urfolks eget perspektiv.

Oppsummering

Hovedtyngden av de internasjonale (systematiske) kunnskapsoversiktene vi har inkludert omhandler konsekvenser av rasisme og diskriminering på fysisk og/eller psykisk helse og tilgang til helsetjenester. Blant disse handler de fleste om psykiske helsekonsekvenser, for eksempel økt stress og depressive symptomer. Det er med andre ord få systematiske kunnskapsoversikter som har sett på konsekvenser knyttet til andre områder, som for eksempel utdanning, arbeidsliv, kulturliv og representasjoner. Et unntak er en nyere kunnskapsoversikt av Quillian og Midtbøen (2021) som handler om diskriminering i rekrutteringsprosesser i arbeidslivet. Kunnskapsoversikten inkluderer både studier fra Sverige og Norge og blir derfor omtalt senere i rapporten. På tvers av kunnskapsoppsummeringene pekes det på behov for mer forskning på mekanismer knyttet til tidlig eksponering for diskriminering og rasisme og konsekvenser for fysisk og psykisk helse senere i livet. For å forske på slike mekanismer foreslås studier med longitudinelle kohortdesign, som ser nærmere på eksponeringstidspunkt i tidlige livsfaser og utfall senere (Cave mfl., 2020). I tillegg etterlyses det studier med blandede metodiske tilnærminger (David mfl., 2019).

Ut over dette pekes det på en generell mangel på studier av hverdagsrasisme fra et interseksjonelt perspektiv, og mer avanserte studier om internalisert rasisme, også i samspill med internalisert diskriminering på andre grunnlag (Bourabain og Verhaeghe, 2021; David mfl., 2019). For interseksjonalitet eller flerdimensjonal har vi identifisert to kunnskapsoversikter (Wade og Harper, 2019; Hefferman, 2021) som ble vurdert til å være av lavere kvalitet og relevans i henhold til vår problemstilling.

Samlet sett omfatter de inkluderte kunnskapsoversiktene ulike grupper populasjoner i ulike kontekster. Samtidig pekes det på forskjeller mellom noen av disse gruppene, for eksempel for helsekonsekvenser. Det som synes å mangle, er en

sammenlignende analyse av studier som omhandler ulike grupper og deres ulike erfaringer med diskriminering og dens mangfoldige konsekvenser diskutert opp mot hverandre (David mfl., 2019; Bourabain og Verhaeghe. 2021). Ben mfl. (2017) påviser for eksempel at rasistisk diskriminering synes å påvirke enkelte minoriteter mer negativt enn andre, i dette tilfelle asiater og urfolk mer enn mørke, og de etterlyser derfor mer forskning som ser på hvordan rasistisk diskriminering påvirker de ulike gruppene. Ut over det påpekes betydningen av å klargjøre forholdet til andre teoretisk lignende fenomener enn rasisme (David mfl., 2019).

Samtidig er det viktig å være klar over at de fleste primærstudiene som disse kunnskapsoversiktene oppsummerte, var fra land med andre kontekster enn de nordiske landene når det gjelder innvandring og kolonialhistorie. Hovedkonklusjonen fra disse kunnskapsoversiktene vil derfor ikke være direkte overførbare til den nordiske konteksten.

Kort oppsummert

Internasjonal forskning viser en sammenheng mellom diskriminering og rasisme og nedsatt helse som vises i:

- en økning i psykiske symptomer (f.eks., angst, depresjon, stress)
- negative erfaringer med og dårligere tilgang til helsetjenesten
- negative fødselsutfall

- Det er behov for longitudinelle kohortstudier for å undersøke sammenhengen mellom tidlig eksponering for diskriminering og rasisme og senere konsekvenser for fysisk og mental helse.
- Det er behov for flere studier om hverdagsrasisme med et sammensatt og flerdimensjonalt perspektiv.

4 Nordisk forskning

I dette kapitlet vil vi kartlegge og oppsummere de inkluderte studiene fra nordiske land som omhandler ulike konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av religion og etnisitet. I alt har vi inkludert 74 forskningsbidrag, tre kunnskapsoversikter og 71 primærstudier. De fleste studiene handler om konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet; få handler om konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av religion. Samtidig har vi identifisert noen studier som faller under begge kategorier. I første delkapittel presenterer vi funnene fra de tre nordiske kunnskapsoversiktene. Deretter presenterer vi primærstudiene etter type konsekvenser som de studerer. Mens alle de inkluderte studiene presenteres i tabell, omtaler vi kun de forskningsbidragene vi vurderer som både tematisk relevante og metodisk velegnet.

4.1 Oppsummert nordisk forskning

I tillegg til internasjonale kunnskapsoversikter har vi identifisert to systematiske kunnskapsoversikter som har oppsummert studier fra de nordiske landene om diskriminering på grunn av etnisitet og religion og dens konsekvenser.

For de nordiske landene har Borsch mfl. (2019) systematisk oppsummert forskning på ulike utfall av migrasjon, deriblant helse, for unge flyktninger. Kunnskapsoversikten oppsummerer 25 studier med kvantitativ forskningsdesign som er publisert 1980 og senere, og ser på ulike utfall og relaterte faktorer knyttet til helse, utdanningsdeltakelse og gjennomføring, akademisk måloppnåelse og arbeidsmarkedsdeltakelse for barn og unge som har fått oppholdstillatelse som flyktninger i Danmark, Finland, Norge og Sverige. Med tanke på problemstillingen i denne rapporten påviste Borsch mfl. (2019) at utfordringer knyttet til psykisk helse blant annet hadde sammenheng med faktorer etter migrasjonen (ved postmigrasjon), for eksempel opplevd diskriminering og lite sosial støtte. Det å oppleve lite diskriminering og ha god språkkunnskap var relatert til bedre måloppnåelse i høyere utdanning. De anbefaler flere nordiske komparative studier og studier som ser på relasjonen mellom helse-, utdannings- og arbeidsutfall for migranter som ikke har flyktningbakgrunn. Denne anbefalingen er også i tråd med Lebano

mfl. (2020), som påpekte en stor mangel på kunnskap om alle typer migranternes psykiske helse, siden de fleste studiene som finnes handler om flyktninger.

En annen kunnskapsoversikt av Lenz mfl. (2018) med vekt på de nordiske landene handler om tiltak mot hatefulle uttringer – et begrep som vanligvis brukes om blant annet diskriminerende ytringer på grunn av mottakerens tilhørighet til en bestemt gruppe, relatert til for eksempel etnisitet og religion. Samtidig peker forfatterne på at dette begrepet og begreper som mobbing og ekstremisme overlapper hverandre. Vi nevner denne kunnskapsoversikten siden den omhandler tiltak rettet mot hatefulle ytringer, noe som kan anses som en direkte eller indirekte konsekvens av rasistiske holdninger og diskriminering over lengre tid.

4.2 Helsekonsekvenser

En gruppe studier fra Norden har sett på mulige konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet eller religion relatert til fysisk og psykisk helse. Tabell 4.1 presenterer 14 inkluderte primærstudier og én litteraturstudie som har sett på ulike konsekvenser relatert til helse.

Tabell 4.1 Helsekonsekvenser av diskriminering og rasisme.

Førsteforfatter, år, land	Populasjon	Konsekvenser	Hovedkonsept (relevant for denne problemstillingen)	Metode (Kvalitetsvurdering)
Abebe, 2014, Norge	Innvandrere i Norge	Nedsatt psykisk helse	Opplevd diskriminering bl.a. i bolig-/arbeidsmarked	Review: kvantitativ, bruker noen systematiske metoder (medium)
Berg, 2011, Norge	Innvandrere (primært første generasjon fra Afrika og Asia)	Angst, depresjon og psykose	Opplevd diskriminering	Kvantitativt: tverrsnitt, (N = 145). Del av «Thematically Organized Psychosis» (TOP) studie (medium)
Binfa, 2010, Sverige	Innvandrerkvinner fra Chile, i Sverige for minst 15–20 år	Møte med helssystem	Opplevd diskriminering	Kvalitativ: fokusgrupper (N = 21 informanter) (lav)
Hamed, 2020, Sverige, Tyskland og Portugal	Personer som har opplevd etnisk diskriminering i helsevesenet	Dårligere tilgang og behandling i helsevesenet	Strukturell rasisme i helsevesenet	Kvalitativ: 160 intervjuer og etnografi. Analyse av 11 intervjuer (medium)
Jore 2020, Norge	Enslige mindreårige asylsøkere	Reduksjon av sosial angst	Mestringsstrategier for å håndtere diskriminering pluss intervensjoner som bidrar til kulturell integrasjon	Kvantitativ: tverrsnitt, strukturelle ligningsmodeller (SEM) (N = 557) (medium)
Kemppainen, 2017, Finland	Innvandrere fra Russland	Bruk av helsevesenet i opphavsland og dermed oppstående risiko	Opplevd diskriminering og sosial integrasjon	Kvantitativ: Finnish Migrant and Wellbeing Survey (N = 545), logistisk regresjon (medium–høy)

Førsteforfatter, år, land	Populasjon	Konsekvenser	Hovedkonsept (relevant for denne problemstillingen)	Metode (Kvalitetsvurdering)
Koskinen, 2015b, Finland	Adopterte fra utlandet	Nedsatt psykisk helse (stress og søvnproblemer)	Opplevd diskriminering og hverdagsrasisme og sosial støtte	Kvalitativ: intervjuer (N = 14) (lav–medium)
Listerborn, 2017, n.n.	Muslimske Kvinner	Nedsatt psykisk helse: frykt, angst	Rasistisk motivert vold	Dokumentanalyse (lav)
Nystedt, 2019, Sverige	Personer utsatt for diskriminering	Mortalitet, nedsatt psykisk helse	Diskriminering (generelt)	Kvantitativ: Scania Public Health Survey, registerbaserte kohortstudie (N = 28062) (medium–høy)
Rask, 2018, Finland	Russiske, kurdiske og somaliske innvandrere	Nedsatt helse	Opplevd diskriminering (direkte og indirekte diskriminering)	Kvantitativ: Finnish Migrant and Wellbeing Survey, logistisk regresjon (N = 1795) (medium–høy)
Salmana, 2020, Finland	Frivillige og ufrivillige innvandrere fra Russland og Kurdistan	Narkotikabruk («life-time cannabis use»)	Opplevd diskriminering	Kvantitativ, utvalg fra register data, tverrsnitt (N = 1300) (medium)
Solberg, 2021, Sverige	Asylsøkere	Nedsatt psykisk helse, redusert velvære	Opplevd diskriminering blant flere stressfaktorer	Kvantitativt: SEM-analyse; (N = 455) (lav)
Spiritus-Berden, 2021, internasjonal	Flyktninger og innvandrere	Nedsatt psykisk helse	Opplevd diskriminering (blant flere stressfaktorer), og dens modererende effekt på betydningen av covid-19	Kvantitativt: SEM-analyse (N = 20 742) (lav)
Straiton, 2019, Norge	Etniske minoriteter	Nedsatt psykisk helse	Opplevd diskriminering, integreringsstrategier	Kvantitativ: Living Conditions Survey among Immigrants 2016, logistisk regresjon (N = 4294) (medium)
Tigervall, 2010; Sverige	Adopterte fra utlandet og deres foreldre	Nedsatt psykisk helse, sosioøkonomiske utfall (som voksen)	Diskriminering og hverdagsrasisme	Kvalitativ/intervjuer (N = 20) (medium)

Kartleggingen av internasjonale kunnskapsoversikter har vist at det allerede foreligger forholdsvis mye forskning på helsekonsekvenser av diskriminering og rasisme. Vi har derfor valgt å omtale de nordiske studiene som adresserer konsekvenser relatert til helse, som både er tematisk relevante og metodisk velegnet.

Nedsatt fysisk helse

I en finsk studie undersøkte av Kemppainen mfl. (2017) om bruken av helsetjenester i Russland av russiske innvandrere i Finland var forbundet med opplevd diskriminering og manglende sosial integrasjon. Sosial integrasjon ble målt med blant annet botid, statsborgerskap, opplevd nasjonalitet, bruk av finske medier,

finske venner og kunnskap om finsk og svensk språk i Finland. Studien fant at høyere grad av sosial integrasjon var forbundet med lavere bruk av helsetjenester over grensa. De som derimot rapporterte erfaringer med diskriminering eller urettferdig behandling, hadde større bruk av helsetjenester i Russland. Innvandrere som brukte russiske helsetjenester, brukte ofte også finske helsetjenester parallelt. Forfatterne kommenterer at det kan være risiko forbundet med bruk av helsetjenester i to land, som for eksempel økt bruk av medikamenter, utfordringer knyttet til oppfølging og at man venter for lenge med å oppsøke lege. Dermed kan individuelle helseutfall påvirkes, i tillegg til at den doble bruken kan medføre ekstra kostnader for helsevesenet grunnet feil eller forsinket behandling. I tillegg framhever Kemppainen mfl. (2017) en annen mulig konsekvens av opplevd diskriminering, nemlig en svakere integrasjon i det nye landet på grunn av mistillit og ubehag ved bruk av tjenestene i Finland. Studien bygger på data av Finnish Migrant and Wellbeing Survey, og opplevd diskriminering og dens konsekvenser var ett av flere temaer. Forskerne etterlyser mer kunnskap om tilgang til helsetjenester, økonomiske forskjeller og sosial integrasjon samt kvalitative studier om individuelle erfaringer og betydningen av diskriminering i helsevesenet, valg av helsetilbyder og konsekvenser (Kemppainen mfl., 2017). Hamed m.fl. (2020) er én av få inkluderte studier som har sett på mekanismer knyttet til strukturell rasisme og vold, og individers tilgang til og tillit til helsetjenester i tre land: Sverige, Tyskland og Portugal. Artikkelforfatterne viser til brukernes fortellinger om uverdigg behandling, om ikke å bli sett og trodd og forsinkelser i behandlingen, som former for strukturell rasisme.

En annen finsk studie av Rask mfl. (2018) har undersøkt forholdet mellom ulike former for opplevd diskriminering og mulige konsekvenser for helse basert på en spørreundersøkelse blant personer med russisk, kurdisk og somalisk bakgrunn bosatt i Finland. Studien skiller mellom opplevd indirekte diskriminering (for eksempel å bli behandlet med mindre respekt og høflighet enn andre) og direkte diskriminering (for eksempel å bli kalt stygge ord, bli truet eller trakassert). Studien fant at blant personer med alle tre landbakgrunner var det vanligere å ha opplevd indirekte enn direkte diskriminering. I tillegg fant de at en del respondenter med somalisk bakgrunn rapporterte at de *ikke* hadde hatt noen diskriminerende erfaringer. Forfatterne påpeker det oppsiktsvekkende i dette, da tidligere forskning (EU MIDIS Surveys) har funnet at personer med somalisk bakgrunn i stor grad blir utsatt for angrep og trusler i Finland. Forfatterne kommenterer at noen av respondentene med somalisk bakgrunn kan ha unnlatt å rapportere eller erkjenne diskriminerings erfaringer som en strategi for å bevare verdighet og unngå stigma og dehumanisering. Videre fant studien at for respondenter med somalisk bakgrunn var det en negativ sammenheng for kvinner, men ikke for menn, mellom rapportert opplevd diskriminering og selvrapportert helse. Når det gjaldt respondenter

med russisk og kurdisk bakgrunn, var det en negativ sammenheng mellom opplevd diskriminering og selvrapportert helse for kvinner og menn. Blant disse var det en sammenheng mellom opplevd subtil og åpenlys diskriminering og det å rapportere dårlig helse, langvarig hemmende sykdom samt psykiske helseplager. Sammenhengen var særlig sterk for dem som kun rapporterte å ha opplevd subtil diskriminering.

Rask mfl. (2018) foreslår at en mulig forklaring på forskjellene i funnene om personer med somalisk versus russisk og kurdisk bakgrunn kan være knyttet til at personer med somalisk bakgrunn oftere opplever større kulturell og etnisk avstand fra den finske majoritetsbefolkningen, enn det personer med russisk og kurdisk bakgrunn gjør. De kan derfor fortolke og reagere ulikt på diskriminerings erfaringer. Rask mfl. (2018) argumenterer for at personer med finsk og russisk bakgrunn i større grad internaliserer diskrimineringshendelser til å dreie seg om indre mangler, noe som kan være mer helseskadelig. Personer med somalisk bakgrunn, derimot, vil muligens i større grad tilskrive slike negative hendelser til å dreie seg om ytre hendelser. En annen mulig forklaring forskerne lanserer, er at personer med somalisk bakgrunn i større grad bor i nærheten av andre somaliere og dermed har tettere etniske nettverk som kan fungere som en beskyttelsesfaktor. Et forskningshull som Rask mfl. identifiserer, er at studier bør sammenligne finskfødtes og utenlandskfødtes helse.

I tillegg har vi valgt å inkludere en longitudinell studie av høy kvalitet som ser på diskriminering mer generelt, uavhengig av diskrimineringsgrunnlag. Den svenske studien av Nystedt mfl. (2019) har sett på sammenhenger mellom egen rapportert gjentatt diskriminering og senere dødelighet. Studien er basert på nasjonale registerdata fra 2008 med oppfølging i 2013. Den påviste en signifikant sammenheng mellom selvrapportert gjentatt diskriminering og senere dødelighet, etter kontroll for demografiske variabler (for eksempel alder og kjønn), helseatferd og enten sosial deltakelse eller økonomisk stress. Studien viste i tillegg at de som opplever gjentatt diskriminering samtidig har høyere sannsynlighet for svak psykisk helse, opplevelse av økonomisk stress og en lavere grad av sosial deltakelse. Nystedt mfl. (2019) konkluderer med at repeterende diskriminering i seg selv synes å påvirke psykisk og fysisk helse, økonomisk stress og sosial deltakelse. Studien bruker et solid forskningsdesign, en populasjonsbasert kohortstudie som har innhentet informasjon om helse fra en tilfeldig utvalgt stor gruppe i befolkningen. Forfatterne anbefaler at senere studier burde se på andre typer, mer nyanserte konsekvenser.

Nedsatt psykisk helse

I Norge har Abebe (2014) kartlagt kunnskap om innvandreres psykiske helse og risikofaktorer som blant annet omfatter opplevd diskriminering. Kunnskaps-

oversikten har inkludert 62 studier og forskningsbidrag, men baserer seg i hovedsak på originalstudier publisert mellom 1990 og 2009. De fleste av studiene er tverrsnittstudier, mens tre studier er longitudinelle. Et viktig funn som er sentralt for rapportens problemstilling, er at diskriminering i bolig- og i arbeidsmarkedet er blant de faktorene som er relatert til nedsatt psykisk helse blant innvandrere. Forfatteren konkluderer med at beskyttende faktorer for å motvirke diskriminering etter migrasjonen, synes å moderere den psykiske helsetilstanden blant innvandrere. Av den grunn anbefaler forfatteren at det tilbys forebyggende programmer i det nye landet, for å bedre sosioøkonomisk og sosial støtte for innvandrere. I tillegg anbefaler forfatteren å bruke prospektive kohortstudier for å sammenligne innvandrerpulasjoner med majoritetsbefolkningen over tid. Ifølge Abebe (2014) er det dessuten viktig å være bevisst på hvordan andre faktorer, som kjønn, alder og generasjonstilhørighet, kan påvirke sosiale integrering og psykisk helse.

I tillegg har vi identifisert flere primærstudier som har sett på ulike mulige konsekvenser av rasisme og diskriminering knyttet til psykiske helse. Studiene omhandler ulike populasjoner som utenlandsadopterte, flyktninger og innvandrere med psykiske helseplager. Disse studiene ser både på psykisk helse generelt og mer spesifikke konsekvenser som stress, psykotiske symptomer, angst og depresjon.

To kvalitative studier har sett på konsekvenser av opplevd diskriminering og rasialisering for utenlandsadopterte. Den finske studien av Koskinen mfl. (2015b) påviser statistisk signifikante sammenhenger mellom opplevd rasisme og diskriminering på etnisk grunnlag og psykisk stress og soveproblemer blant utenlandsadopterte med etnisk minoritetsbakgrunn. Samtidig påvises det en statistisk signifikant gjensidig samspillseffekt mellom opplevd diskriminering og sosial støtte som innebærer omsorg, kjærlighet og anerkjennelse fra medlemmene fra eget nettverk. Dette betyr at forekomsten av sosial støtte kan regulere relasjonen mellom opplevd etnisk og rasistisk diskriminering og psykisk stress, som betyr at utenlandsadopterte med mye sosial støtte kan være beskyttet fra negative effekter av diskriminering. Studien brukte hierarkiske lineære regresjonsanalyser. Forfatterne anbefaler videre å undersøke ulike typer sosial støtte og dens kvaliteter ved ulike stadier av rasisme og etnisk diskriminering. Med dette vil det være enklere å veilede og støtte utenlandsadopterte til å få hjelp til å utvikle gode strategier som kan redusere negative konsekvenser av diskriminering. De anbefaler i tillegg tiltak på alle samfunnsnivå, inkludert politiske tiltak, aktivisme og sosial endring, og argumenterer for at mestring av diskriminering ikke skal overlates til den enkelte adopterte og dens foreldre.

I den andre kvalitative studie om adopsjon, fra Sverige, har Tigervall og Hübinette (2010) undersøkt hvordan utenlandsadopterte og deres adoptivforeldre opplever rasialisering, etnisk identifisering av utenlandsadopterte, og hvilke

mestringsstrategier som brukes i møte med dette. Funnene indikerer at det ikke-hvite utseendet til adopterte svært ofte blir framhevet i hverdagslivet i samspill med den hvite, svenske majoritetsbefolkningen. Forskerne argumenterer for å ta hensyn til etnisitet i studier av utenlandsadopterte for å kunne bedre forstå den høye forekomsten av psykisk sykdom blant denne gruppen, som er påvist i kvantitativ forskning.

En finsk studie av Salama (2021) har undersøkt om traumatiske hendelser før migrasjon og opplevd diskriminering i det nye landet var relatert til narkotikabruk for to grupper migranter: frivillige migranter fra Russland og flyktninger fra Kurdistan. Studien brukte både helsedata og tverrsnittsdata fra intervjuer. Narkotikabruk ble målt med selvrapportert fyll, daglig røyking og cannabisbruk. For opplevd diskriminering ble det kun påvist en sammenheng med livslang cannabisbruk for flyktninger fra Kurdistan.

I Norge har Berg mfl. (2011) undersøkt sammenhengen mellom opplevd diskriminering og symptomer på psykose blant innvandrere med asiatisk og afrikansk bakgrunn som ble diagnostisert med psykotiske forstyrrelser. De påviser at opplevd diskriminering er positivt korrelert med mer alvorlige symptomer på psykose, angst og depresjon. Studien konkluderer med at stressrelaterte miljøfaktorer, som for eksempel er relatert til diskriminering, kan påvirke spesifikke symptomatiske mønstre og alvorlighetsgrad.

For en gruppe enslige mindreårige flyktninger i Norge har Jore mfl. (2020) undersøkt sammenhengen mellom sosial angst og en rekke faktorer før og etter migrasjonen, deriblant opplevd diskriminering. Forskere fant små til moderate effekter av diskriminering på sosial angst. En begrensning med studien er at kausalitet ikke kan fastslås, og forfatterne argumenterer for longitudinelle studier. Forskerne diskuterer to mulige tolkninger av funnene: at personer med sosial angst kan være ekstra årvåkne for andre menneskers sosiale signaler, eller at den reelle høye graden av diskriminering mange innvandrere erfarer, kan føre til utvikling av sosial angst. De påpeker at sosial angst kan føre til unnvikende atferd. Med andre ord handler eventuelle konsekvenser av diskriminering her om både psykisk helse, livskvalitet og sosiale relasjoner.

Oppsummering: konsekvenser relatert til psykisk og fysisk helse

For opplevd diskriminering og ulike type helsekonsekvenser fant vi studier som ser på ulike grupper i ulike livsfaser og fra ulike land og som ser på helsekonsekvenser som et delspørsmål eller ikke. Samlet sett viser kunnskapsgrunnlaget at opplevd diskriminering står i en negativ sammenheng med psykisk og fysisk helse over kortere og lengre sikt.

Generelt argumenterer forfatterne for bruken av longitudinelle design og sammenligninger med majoritetsbefolkningen for å studere årsaker og virkninger. De

fleste studiene er deskriptive, korrelasjonsstudier og bruker et kvantitativt forskningsdesign; noen få er kvalitative studier.

På tvers av studier etterlyses det flere studier som ser på mer nyanserte (helse)konsekvenser av etnisk diskriminering og som ser på kausale sammenhenger mellom konsekvenser av diskriminering og rasisme og flere studier med kvalitative forskningsdesign og med sammenligningsgrupper. I tillegg indikerer forskningen at en bør tar hensyn til demografiske faktorer som for eksempel alder, kjønn og sosioøkonomisk status og beskyttelsesfaktorer, for eksempel eget nettverk, i studier av helsekonsekvenser som følge av etnisk diskriminering.

Kort oppsummert

Forskning viser en sammenheng mellom diskriminering og rasisme og nedsatt psykisk helse som vises i:

- økning i angstsymptomer
- økning i depresjonssymptomer
- forverring av psykosesymptomer

Forskning viser en sammenheng mellom diskriminering og rasisme og nedsatt fysisk helse som vises i:

- dårligere tilgang og bruk av helsetjenester
- nedsatt helse generelt
- forekomst av langvarig sykdom
- økt dødelighet

4.3 Konsekvenser knyttet til arbeid

Andre studier har sett på konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet eller religion knyttet til arbeid og arbeidslivet. I utgangspunktet har vi ikke inkludert forskningslitteratur om arbeidsmarkedsdiskriminering, som er svært omfattende. Vi har allikevel inkludert én nyere kunnskapsoppsummering som omfatter studier fra Sverige og Norge, i tillegg til studier utenfor Norden.

Ulemper ved arbeidsmarkedsrekruttering

En nyere kunnskapsoppsummering av Quillian og Midtbøen (2021) som tar for seg rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet i arbeidsmarkedsrekruttering, ble vurdert som relevant. Dette for å kunne gi et oppdatert bilde av kunnskap relatert til arbeid, og av utviklingen av nye metoder for å studere kausale virkninger av diskriminering. Quillian og Midtbøen (2021) har oppsummert felteksperimenter av diskriminering («racial discrimination») som del av rekrutteringsprosesser. Disse eksperimentene omhandler ulike kontekster, institusjonelle regler og ideologier knyttet til «rase» som leder til diskriminering. Forfatterne analyserer over 140 studier fra 30 land, blant annet fra Norge og Sverige. Oversiktsstudien er i utgangspunktet *ikke* rettet mot *konsekvenser* av etnisk diskriminering, men mot etnisk diskriminering i rekruttering i arbeidslivet.

Oppsummert vises det at etnisk diskriminering er et åpenbart og vedvarende internasjonalt fenomen. Funnene indikerer videre at institusjonelle regler angående etnisitet og utseende («race») i rekrutteringsprosessen kan påvirke diskrimineringsnivå. For denne rapportens problemstilling, påpeker forfatterne at vi trenger en bedre forståelse av hvordan diskriminering leder til ulike resultater mellom etniske grupper. Når det gjelder arbeidsmarkedsrekruttering, ifølge Quillian og Midtbøen (2021), er det sannsynligvis mest relevant å forstå bestående forskjeller i arbeidsledighet mellom etniske grupper og diskriminering. Dette betyr at framtidige studier i sterkere grad burde koble diskrimineringsprosesser til sosiale ulikheter (som en konsekvens), noe som igjen vil kreve en bedre forståelse av arbeidssøkeprosessen, effekter av opplevd diskriminering i jobbsøking og effekten av etnisitet og rase når det gjelder oppsigelse og det å slutte i jobb. Felteksperimentet anses generelt som velegnet for å sammenligne og undersøke etnisk diskriminering i rekrutteringen i og på tvers av ulike land.

Dårligere arbeidsmiljø og lavere lønn

I tillegg har vi gjennom det systematiske søket identifisert noen primærstudier relatert til mulige konsekvenser av diskriminering i arbeidslivet. Tabell 4.2 gir en oversikt over de fire studiene som tilsvarte våre inklusjonskriterier.

Tabell 4.2 Arbeidsrelaterte konsekvenser av diskriminering og rasisme.

Førsteforfatter, år, land	Populasjon	Konsekvenser	Hovedkonsept (relevant for denne problemstillingen)	Metode (kvalitetsvurdering)
Behtoui, 2020, Sverige	Helsearbeidere født i Afrika, Asia, Sør-Amerika	Lavere lønn og stilling	Strukturell diskriminering ved eldreomsorg	Mixed-method telefonsurvey: (N = 289); intervjuer (N = 30); deltakende observasjon (høy)
Mulinari, 2015, Sverige	Helsepersonell, ikke-hvite innvandrere	Individuell og kollektiv motstand	Hverdagsrasisme diskriminering pga. etnisitet og kjønn	Kvalitativ: intervjuer; N = 15 (lav–medium)
Mulinari, 2017, Sverige	Servitører med mørk hud	Lavere lønn og arbeidsforhold	Hverdagsrasisme og interseksjonalitet	Kvalitativ: intervjuer; N = 12 (lav)
Uhnoo, 2015, Sverige	Politibetjenter med utenlandsk bakgrunn	Svekket arbeidsmiljø, muligens negative konsekvenser utenfor organisasjonen	Verbal rasisme	Kvalitativ: intervjuer (N = 21) (medium)

Ved å bruke kvalitative og kvantitative metoder har Behtoui mfl. (2020) undersøkt ulikheter i yrkesstatus og lønn for svenskfødte og utenlandsfødte ansatte ved sykehjem i Sverige, som en mulig konsekvens av etnisk diskriminering på arbeidsplassen (strukturell diskriminering). De finner at etnisk diskriminering kan føre til ekskludering fra sosiale nettverk på arbeidsplassen. Samtidig konkluderer de med at det trengs mer forskning på ulikhet i organisasjoner for å studere hvordan ulikhetsmønstre på arbeidsmarkedet produseres i organisasjoner. Forskerne bruker konseptet *rasialisering* i den forstand at ikke bare trekk ved utseende, men også observerte kulturelle forskjeller er brukt for å kategorisere grupper av mennesker som «de andre», samtidig som et «vi» konstrueres som motsatsen til dette. I denne prosessen blir menneskers fysiske karakteristika og kultur kategorisert av andre medlemmer i organisasjonen, og historisk dominans og undertrykkelse blir rettfærdiggjort gjennom internaliserte forestillinger.

Andre studier har sett på konsekvenser av opplevd diskriminering og hverdagsrasisme for arbeidsmiljøet. I Sverige har Mulinari (2015; 2017) studert kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn som jobber i sykehus og i servitørbransjen. Ved å studere erfaringene til kvinner og innvandrere i medisinske yrker på svenske sykehus har hun undersøkt forskjellige måter å snakke om og reagere på erfaringer med marginalisering i en organisatorisk kontekst. Denne studien belyser altså reaksjoner og strategier i møte med diskriminering og marginalisering. Funnene indikerer at kjønnsbasert ulikhet er synlig i organisasjonen, mens etnisk diskriminering er usynlig. Artikkelforfatteren argumenterer for at det er behov for tilnærminger som ser på sammensatt diskriminering i analyser av arbeidsplasser. Det etterlyses mer kunnskap om hvordan ulike former for motstand og myndiggjøring blir skapt innenfor en organisatorisk logikk. Utover dette viser funnene at

ulike former for motstand hverken er individuelle eller kollektive, synlige eller usynlige, men ofte befinner seg langs et kontinuum (Mulinari, 2015).

I tillegg har den svenske studien av Uhnø (2015) undersøkt hvordan etnisk diskriminering har blitt reproduert i et diskursivt klima som hevder å understøtte etnisk mangfold og fordømme rasisme. Studien analyserer intervjudata med ansatte i det svenske politiet med etnisk minoritetsbakgrunn, og utforsker hvordan en rasistisk språkbruk kan bli reproduert, til tross for intern og ekstern kritikk. Funnene indikerer at rasistisk språkbruk innenfor organisasjonen, for eksempel i kantina, ikke bare påvirker arbeidsmiljøet negativt, men kan få negative konsekvenser også utenfor organisasjonen. Det betyr at rasistisk språkbruk kan ha smitteeffekt fra én kontekst til en annen ved å påvirke samspillet mellom politiansatte med etnisk minoritetsbakgrunn og det offentlige livet.

Oppsummering

Når det gjelder mulige konsekvenser av diskriminering knyttet til arbeid, har vi identifisert en nyere kunnskapsoppsummering av Quillian og Midtbøen (2021) som har oppsummert felteksperimenter av rekrutteringsprosesser i flere land. Felteksperimentet anses generelt som en velegnet metode for å sammenligne og undersøke etnisk diskriminering i rekrutteringen i og på tvers av ulike land. I tillegg etterlyses en bedre forståelse av forskjeller i arbeidsledighet mellom etniske grupper ved å koble diskrimineringsprosesser (årsak) til sosiale ulikheter som en konsekvens av slike prosesser.

Vi har identifisert relativt få primærstudier om mulige konsekvenser for arbeid; kun én studie ble vurdert til å ha høy kvalitet. Alle studiene bruker en form for kvalitativ metode. Kunnskapsgrunnlaget basert på disse primærstudiene om konsekvenser av diskriminering og rasisme for arbeid og arbeidsliv, er dermed relativt svak.

Kort oppsummert:

Forskningen viser en sammenheng mellom rasisme og diskriminering og

- negative konsekvenser: lavere lønn, dårligere arbeidsbetingelser, svekket arbeidsmiljø, arbeidsledighet, smitteeffekt av negative holdninger utenfor organisasjonen
- behov for bedre forståelse av koblingen mellom diskrimineringsprosesser (årsak) og sosiale ulikheter (konsekvens).

4.4 Konsekvenser relatert til akademia, høyere utdanning og grunnskole

Syv studier har sett på mulige konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet eller religion innen utdanning og akademia. De fleste studiene handler om mulige negative konsekvenser knyttet til utdanning, mens to handler om negative konsekvenser knyttet til akademia. Tabell 4.3 gir en innledende oversikt over de syv inkluderte studiene.

Tabell 4.3 Konsekvenser av diskriminering og rasisme knyttet til utdanning og akademia.

Førsteforfatter, år, land	Populasjon	Konsekvenser	Hovedkonsept	Metode (kvalitetsvurdering)
Andreassen, 2017, Danmark	Akademikere som arbeider med migrasjon, kritisk rase- og kjønnsstudier	Ulikheter relatert til kunnskapsproduksjon og forskerståsted	Multipple diskriminering på grunn av etnisitet og kjønn: «Racial privilege»/ «white privilege»	Kvalitativ/minnestudie (lav–medium)
Harlap, 2021, Norge	Studenter med mørk hudfarge	Økt usynliggjøring; eurosentrisk fremmedgjøring	Strukturell diskriminering / hverdagsrasisme som prosess	Kvalitativ/ intervjuer (N = 15), analyse av klasseromsdiskurser (medium)
Ismail, 2019, Finland	Somalisk-finske elever	Svekket læringsmotivasjon	Fordommer og diskriminering i samfunnet	Kvalitativ/ kvalitative data fra 2 studier (lav–middels)
Kristoffersen, 2021, Sverige	Medisinstudenter med minoritetsbakgrunn	Redusert akademisk selvtilit	Hverdagsrasisme og mikroagresjon/tiltak	Kvalitativ/ konstruktivistisk grounded theory/ intervju (N = 18) (medium–høy)
Özdemir, 2014, Sverige	Innvandrerungdom	Dårligere skoletilpasning, lavt selvbilde	Etnisk mobbing, trakassering	Kvantitativ (SEM-analyse) (N = 330) (lav)
Thapar-Björkert, 2019, Sverige	Akademia: kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn	Ulikheter relatert til kunnskapsproduksjon	Multipple diskriminering på grunn av etnisitet og kjønn	Kvalitativ: auto-etnografi (medium–høy)
Zacheus, 2019, Finland	Ungdom med innvandrerbakgrunn	Økt sosial isolasjon, fornektelse	Hverdagsrasisme, diskriminering	Mixed-method Survey (N = 445), intervjuer (N = 112) (medium)

Ulikheter i kunnskapsproduksjonen

Thapar-Björkert (2019) har utforsket betydningen av rasialiseringsprosesser («racialization processes») i svensk akademia for å forstå hvilke typer kunnskapsproduksjon som er mulige i akademiske hverdagsinteraksjoner. Studien understreker betydningen av rasialiseringsprosesser for skjevheter i kunnskaps-

produksjonen. En mulig konsekvens av slike prosesser er at det normative fraværet av bestemte grupper akademikere, som mørkhudete kvinner, legitimerer kunnskapen til noen akademikere, for eksempel hvite menn, og nedvurderer kunnskapen fra andre. Studien viser hvordan rasialiseringsprosesser virker inn på hva som regnes som gyldig kunnskap, og hvem som oppfattes som en bidragsyter i kunnskapsproduksjonen i akademia. Den konkluderer med at hierarkier knyttet til «utseende» og «kjønn» påvirker hva som er aksepterte måter å forstå verden på innenfor akademia. Med andre ord er slike rasialiseringsprosesser i akademia relatert til ulikheter i forbindelsen med kunnskapsproduksjonen.

I en dansk kontekst har Andreassen mfl. (2017) inntatt et annet perspektiv og analysert «racial privilege»-begrepet gjennom egne kjønnete og rasialiserte ståsteder som forskere. De viser hvordan forskning innenfor kjønns-, migrasjons- og kritisk raseteori ofte blir møtt med avvisning og fysiske voldstrusler. Forfatterne påpeker at «rase» er taushetsbelagt innen akademia, og at forskning om rase ofte blir tolket som et krav om sensur. De understreker at rasialiserte strukturer og privilegier kan påvirke arbeidsmiljøet negativt. Utover det pekes det på et behov for mer forskning på hvordan strukturelle ulikheter og kombinasjoner av kjønn og hudfarge påvirker kunnskapsproduksjonen i akademia i en dansk kontekst. Disse studiene har sett på rasialiseringsprosesser også i samspill med andre diskrimineringsgrunnlag, som kjønn i akademia (multippel diskriminering) og dens mulige negative konsekvenser for kunnskapsproduksjonen.

Konsekvenser for studenter og elever

Andre studier, derimot, har sett på konsekvenser av diskriminering og rasisme for studenter og elever ved ulike utdanningsinstitusjoner.

Kristoffersen mfl. (2021) undersøker hvordan medisinstudenter med etnisk minoritetsbakgrunn i Sverige opplever og tolker hverdagsrasistiske handlinger knyttet til minoritetsbakgrunnen sin i en utdanningskontekst. Studien viser at studentene gjentatte ganger opplever hverdagsrasistiske handlinger som reduserer den akademiske selvtilliten som student. For å motvirke et slik ekskluderende klima anbefaler forfatterne at ledelsen sørger for at veiledere, studenter og ansatte får teoretisk kunnskap om hverdagsrasisme, som kan bidra til kritisk selvrefleksjon og økt forståelse av diskriminering og rasisme.

I Norge har Harlap og Riese (2021) analysert hvordan rasialiseringsprosesser kommer til uttrykk i diskurser ved universitetet. De undersøker hvordan både mørkhudede studenter og hvite fakultetsansatte bruker rasekategorier. Studien viser blant annet til de mørkhudede studentenes opplevelser av å være annerledes ved høyere utdanningsinstitusjoner. Forfatterne konkluderer med at slike prosesser belyser hvordan det intellektuelle og sosiale miljøet ved universitetet kontinuerlig produserer rasialisert og eurosentrisk fremmedgjøring. De påpeker at

institusjonelle strukturer ved universitetet står i motsetning til full akademiske deltakelse for mennesker som formelt sett har tilgang, men som bryter med forventninger.

Zacheus mfl. (2019) har undersøkt hvordan skoleelever i niende klasse i Finland opplever trakassering, diskriminering og rasisme. Funnene fra intervjuene viser at opplevelsene blant elevene var relatert til nedtoning av diskriminering, trakassering og rasisme, og å holde seg stille og i sosial isolasjon. Hvordan hverdagsrasisme oppleves, synes å variere mellom finskfødte elever og innvandrerelever. Det vil si at innvandrerelever opplevde hverdagsrasisme i sterkere grad. I en annen finsk studie har Ismail (2019) sett på sammenhengen mellom etterkommererelevs utdanningsresultater og majoritetsbefolkningens holdninger til innvandrere og integreringspolitikk. Artikkelen bruker kvalitative data fra to studier. Forfatteren konkluderer med at fordommer og diskriminering ser ut i å resultere i svekket læringsmotivasjon og tillit hos elevene, og reduserer foreldrenes motivasjon for å samarbeide med skolen.

Oppsummering

For utdanning og akademia har vi inkludert syv studier, de fleste var kvalitative og rettet mot mulige negative konsekvenser knyttet til diskriminering og rasialiseringprosesser. Studiene omfattet ulike populasjoner som akademiske ansatte, studenter og innvandrerelever. For universitetsansatte peker kunnskapsgrunnlaget på underliggende rasialiserte strukturer og privilegier, hvordan disse påvirker arbeidsmiljø og kunnskapsproduksjon negativt og reproducerer seg gjennom hierarkier knyttet til kjønn og utseende. Samtidig pekes det på et behov for flere studier som belyser hvordan samspeilet mellom hierarkier basert på kjønn og hudfarge påvirker kunnskapsproduksjonen i akademia. For studenter og skoleelever indikerer funnene at hverdagsrasisme påvirker selvtillit og motivasjon for læring negativt. Det argumenteres for at universitetene kan oppleves som ekskluderende og virke mot sin hensikt når det gjelder full deltakelse og demokrati.

Kort oppsummert:

Forskningen viser en sammenheng mellom rasisme og diskriminering og:

- ulikheter i kunnskapsproduksjon i akademia
- redusert akademisk selvtillit
- fremmedgjøring ved universitetet
- økt sosial isolasjon
- svekket læringsmotivasjon

4.5 Identitet, grupperelasjoner og tilhørighet

En gruppe av 20 studier har sett på konsekvenser av rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet eller religion for identitet, grupperelasjoner og tilhørighet. Tabell 4.4 viser en oversikt av de inkluderte studiene

Tabell 4.4 Konsekvenser og håndtering av diskriminering og rasisme knyttet til identitet, tilhørighet og grupperelasjoner.

Førsteforfatter, år, land	Populasjon	Konsekvenser og håndtering	Hovedkonsept	Metode (Kvalitetsvurdering)
Bursell, 2012, Sverige	Innvandrere fra Midtøsten	Navneendring, assimileringstrategi	Opplevd diskriminering og stigmatisering	Kvalitativ: intervjuer, N = 45 (lav-medium)
Chapman, 2016, Danmark og England	Muslimske kvinner	Motstand. Forsterket gruppeidentitet med andre muslimske kvinner og økt ønske om å bruke hijab. Rettighetskamp innenfor nasjonale diskurser	Stigma på grunn av hijab.	Kvalitativ: 27 individuelle intervjuer og gruppeintervjuer (medium)
Handulle, 2021, Norge	Etterkommere av somaliske innvandrere. Høyt utdannede/studenter	Strategier for å unngå komme i barnevernets søkelys. Selvpresentasjon, inntrykkshåndtering.	Stigma i storsamfunnet	Kvalitativ: Etnografi og dybdeintervjuer (medium)
Herz, 2016, Sverige	Unge (18–25) etterkommere av innvandrere	Strategier som å velge visse maskulinitetsidealer eller etterstrebe svenskhetssnormer	Diskriminering og ekskludering	Kvalitativ: 30 intervjuer (medium)
Jamaludin, 2016, Norge	Internasjonale studenter	Redusert kulturell integrasjon/reduert lojalitet mot «majoritetskulturen»	Opplevd diskriminering	Kvantitativ: SEM; N = 489 (medium)
Jasinskaja-Lahti, 2018, Finland, Norge, Estland	Russisktalende minoritet	Nasjonal identifikasjon, holdninger mot majoritetsbefolkningen, sosial integrasjon	Opplevd diskriminering	Kvantitativ: SEM; komparativ: Estland (N = 482); Finland (N = 254); Norge (N = 219) (medium)
Jasinskaja-Lahti, 2012, Finland	Ingrian-finske innvandrere fra Russland	Nasjonal identifikasjon	Opplevd diskriminering	Kvantitativ: SEM longitudinell; N = 141 (medium)
Johnsson, 2015, Sverige	Førstegenerasjon innvandrere fra Somalia, Vietnam, Kina	Tilpasningsproblemer, mestringsstrategier	Opplevd diskriminering og hverdagsrasisme	Multi-method: intervju og survey (N = 119); logistisk regresjon (lav-medium)
Koskinen, 2015a, Finland	Utenlandsadopterte	Nedsatt mestring	Opplevd diskriminering og hverdagsrasisme	Kvalitativ: intervjuer, N = 14 (lav-medium)

Førsteforfatter, år, land	Populasjon	Konsekvenser og håndtering	Hovedkonsept	Metode (Kvalitetsvurdering)
Krivosos, 2018, Finland	Unge russisktalende innvandrere	Rasialisering av andre innvandrere. Selvpresentasjon, inntrykkshåndtering.	Stigma. Rasialisering	Kvalitativ: Etnografi (medium)
Kunst, 2016, Norge	Muslimer	Redusert integrering i storsamfunnet, radikaliserings	Fordommer pga. religion	Kvantitativ: sekundær-analyse/ SEM; N = 210 norsk-pakistanere (medium-høy)
Kunst, 2018, Norge	Afrikanske innvandrere	Kulturell orientering	Internalisering/diskriminering basert på hudfarge	Kvantitativ: SEM N = 162 (medium)
Mähönen, 2010, Finland	Ungdom med russisk minoritetsbakgrunn	Nasjonal identitet	Opplevd diskriminering	Kvantitativ: hierarkisk regresjon; N = 132 (medium)
Simonsen, 2021, Danmark	Ungdom med minoritets- og majoritetsbakgrunn	Motstand, tilbaketrekkning	Opplevd diskriminering og stigmatisering	Kvalitativ: intervjuer; N = 71 intervjuer (lav)
Renvik, 2018, Finland	Russisktalende i Finland og Estland	Nasjonal identifikasjon	Opplevd kumulative diskriminering	Kvantitativ: Regresjonsanalyse N = 316, Finland; N = 501, Estland (middels)
Skadegård, 2017, Danmark	Dansk ungdom med mørk hudfarge	Tilhørighet	Strukturell rasisme; mikro-diskriminering og andre former subtil diskriminering	Kvalitativ, teoretisk; N = 18 (lav)
Sparre, 2021, Danmark	Kristne flykninger fra Irak	Tilhørighet, selvpresentasjon	Hverdagsrasisme og ignorering	Kvalitativ: intervju; N = 28 intervju; N=4 fokusgruppeintervju (medium)
Thomsen, 2016, Danmark	Innvandrere og etterkommere fra flere land	Endrete grupperelasjoner, fordommer, stereotypier	Opplevd personlig diskriminering	Kvantitativ: registerdata, komparativ (N = 3958) (medium)
Turtiainen, 2019, Finland	Foreldre med etnisk migrasjonsbakgrunn	Motstand, myndiggjøring	Stigmatisering og rasisme med tanke på foreldreskap	Kvalitativ: kategoriseringsanalyse; N = 24 intervjuer (lav-medium)
Tryggvadóttir, 2020, Island	Asylsøkere	Benektelse av rasisme, internalisering	Opplevd rasisme	Kvalitativ: etnografisk feltarbeid og intervjuer, N = 28 (n = 23 menn; n = 5 kvinner) (lav)
Varjonen, 2016, Finland	Finske retur-migranter	Identitetsarbeid, nedtoning og problematisering av diskriminering	Opplevd diskriminering	Kvalitativ: diskursiv analyse (lav)

Konsekvenser knyttet til identitetsprosesser og grupperelasjoner

En gruppe studier har belyst sammenhenger mellom (opplevd) diskriminering og minoritets-majoritetsrelasjoner. Flere av disse studiene har også belyst identitetsprosesser (særlig nasjonal identifikasjon) blant dem som opplever diskriminering.

To studier har undersøkt opplevd diskriminering og identitetskonstruksjon for henholdsvis den russisktalende minoriteten i Estland, Finland og Norge og ingrian-finske innvandrere fra Russland i Finland. Begge bruker strukturelle ligningsmodeller (SEM). SEM-analyser som tester mønstre basert på hypoteser om ulike sammenhenger mellom en gruppe latente, ikke-direkte observerbare variabler. Jasinskaja-Lahti mfl. (2018) viser at jo mer den russisktalende minoriteten i Estland, Finland og Norge opplevde etnisk diskriminering, jo mer negative var deres holdninger til den nasjonale majoritetsbefolkningen, og jo mer tilbøyelige var de til å delta i aktiviteter som arbeidet mot gruppebasert urettferdighet. De fant en sammenheng mellom svakere identifisering med det finske og økt mistillit og opplevd diskriminering. Samtidig kunne negative holdninger til den nasjonale majoriteten hindre innvandrere i å ta en mer aktiv rolle og bedre sin posisjon i samfunnet. Ifølge forfatterne bidrar disse resultatene til økt forståelse av hvorfor opplevd diskriminering ikke nødvendigvis fører til kollektiv mobilisering og hvordan felles gruppeidentitet og tillit kan fungere som tveeggede sverd.

Ingrian-finske migranter er etterkommere av finner som emigrerte fra Finland til Russland mellom det 19. og 20. århundre. Siden 1990 har personer med denne bakgrunnen fått rett til å søke om å endre nasjonalitet for å returnere til Finland. Jasinskaja-Lahti mfl. (2012) har studert erfaringene til ingrian-finner som har benyttet seg av denne muligheten og flyttet til Finland. De fant at det var en sammenheng mellom opplevd diskriminering (av den finske majoritetsgruppen) før migrasjonen til Finland, svakere nasjonal identifisering med finsk kultur og negative holdninger mot den nasjonale majoriteten. Samtidig kunne forventet diskriminering før migrasjonen predikere opplevd utestenging fra den finske majoriteten. Videre viste forfatterne at den opplevde kvaliteten på kontakt med majoritetsfinner og forventet diskriminering før migrasjonen, kunne påvirke utviklingen av nasjonal identitet og negative holdninger mot den nasjonale majoriteten. Denne effekten var indirekte, målt gjennom migrantenes opplevelser av samhandling med majoritetsfinner etter migrasjonen. Studien bruker et longitudinelt design. Forfatterne konkluderer med at det trengs flere longitudinelle studier for å undersøke kausale sammenhenger mellom tidlig nasjonal identitetsdannelse før migrasjon (med eventuelt opplevd diskriminering), og migranters identitetsprosesser og opplevelser av grupperelasjoner etter migrasjonen.

Også Thomsen og Rafiqi (2016) belyser grupperelasjoner som følge av diskriminering. De tar utgangspunkt i at kontakt mellom grupper vil føre til mindre fordommer (kontakthypotese). Studien undersøker hvorvidt personlige

diskriminerings erfaringer svekker denne sammenhengen, basert på en survey med innvandrere og etterkommere med ulike landbakgrunner bosatt i Danmark. Studien fant at respondentene som hadde mer kontakt med majoritetsdanske hadde mindre fordommer enn respondenter som hadde mindre kontakt. Hvorvidt respondentene hadde opplevd personlig diskriminering hadde ikke endret på denne sammenhengen. Ifølge forfatterne står opplevd diskriminering på gruppenivå ofte ikke i sammenheng med personlige erfaringer, og opplevd diskriminering på gruppenivå synes i større grad å føre til generaliseringer om hvordan en ser på alle «medlemmer» av den andre gruppen.

Renvik mfl. (2018) har sett på hvordan opplevd diskriminering over tid påvirker den nasjonale tilhørigheten til russisktalende minoriteter i Finland og Estland. Studien viser til en positiv sammenheng mellom opplevelser av kumulativ diskriminering og sosial tilbaketrekning, det vil si en distansering fra den nasjonale identiteten og svekket nasjonal identifisering i det nye landet.

Relatert til dette har en annen studie av Mähönen mfl. (2020) undersøkt russisktalende minoritetsungdommers identitetsutvikling i Finland. Studien viser at opplevd diskriminering kun hadde en direkte negativ effekt på minoritetsungdommens identitet og ikke endret sammenhengen mellom etnisk (russisk) og nasjonal (finsk) identitet. I tillegg kontrollerte analysene for ungdommens alder og deres alder ved ankomst i Finland. Studien hadde et tverrsnittdesign, og ifølge artikkelforfatterne kreves det mer avanserte modeller og empiriske tester for å kunne forutse ulike konsekvenser av opplevd diskriminering i ulike kontekster som russisktalende minoritetsungdommer og majoritetsungdommer befinner seg i. På grunnlag av dette kan man, ifølge forskerne, identifisere faktorer som bidrar til gruppepolarisering og identifisere mulige kontekstuelle faktorer som kan forverre eller lindre anstrengte majoritets-/minoritetsrelasjoner. Hovedfunnet i Mähönens studie støttes av en norsk studie av internasjonale studenter i Norge, der Jamaludin (2016) fant at en positiv sammenheng mellom opplevd diskriminering og lavere orientering mot «majoritetskulturen». Den svenske studien av Johnson mfl. (2015) fant at ulike og kumulerende stressfaktorer, blant annet opplevd diskriminering og økonomiske vansker som oppsto i løpet av eller etter migrasjonen, muligens kan føre til langvarige tilpasningsproblemer i det nye landet.

Kunst og Phillibert (2018) har undersøkt sammenhengen mellom diskriminering basert på hudfarge og kulturell orientering hos afrikanske innvandrere i Norge. Studien belyser majoritet-minoritetsrelasjoner, etniske hierarkier samt internalisering, da forskerne analyserer diskriminering fra både hvite personer og andre afrikanere. Studien er inspirert av forskning fra USA, som viser at blant personer med mørk hudfarge kan det være hierarkier der lysere hudfarge favoriseres. Denne studien fant derimot ikke at hudfargenyanse hadde sammenheng med i hvilken grad respondentene erfarte diskriminering fra hvite eller andre med

afrikansk bakgrunn. Vi tolker dette dithen at diskrimineringen fra andre personer med afrikansk bakgrunn synes å dreie seg om internalisering av rasisme, som kan føre til rasisme mot andre med afrikansk bakgrunn. Forskerne utelukker ikke at funnet kan skyldes begrensninger ved studien i form av en for vag formulering av spørsmål eller et for etnisk heterogent utvalg. Kunst og Phillibert (2018) fant videre en sammenheng mellom diskriminering fra hvite og lavere grad av kulturell orientering mot Norge («host culture orientation»). Derimot var diskriminering fra andre afrikanere forbundet med lavere grad av orientering mot egen kulturell bakgrunn («heritage culture orientation»). Forskerne fastslår at sosial tilbaketrekning igjen kan føre til marginalisering, som igjen kan påvirke helse negativt. Forskerne tar til orde for forskning som gjør det mulig å identifisere om diskrimineringen skyldes kultur, religion eller (det de viser til som) etnisitet/rase.

Tryggvadóttir og Loftsdóttir (2020) har undersøkt hvordan asylsøkere opplever rasisme på Island. Analysene viser at informantene opplevde rasisme, men at denne typen rasisme ble erfart som mindre framtrædende av denne gruppen. Artikkelen tar utgangspunkt i et intersesjonelt perspektiv som understreker hvordan rasisme kan ses i sammenheng med andre sosiale karakteristika. Artikkelforfatterne konkluderer med at asylsøkernes nedtoning av opplevd rasisme understreker den intense utryggheten og sårbarheten de lever med.

Koskinen mfl. (2015a) har undersøkt utenlandsadoptertes opplevelser og håndtering av rasialisering i Finland. Studien fant at utenlandsadopterte opplevde ulike former for rasialisering som innebar at de ble sosialt ekskluderte som finske. Forfatteren hevder at rasialisering først og fremst skjer indirekte og subtilt, og ofte gjennom «signifikante andre», slik at konsekvensene er vanskelige å forholde seg til. Studien konkluderer med at forskning på adopsjon i sterkere grad burde vektlegge opplevelser av rasialisering blant utenlandsadopterte. I tillegg burde forskningen ta hensyn til det kontekstspesifikke ved mestring når en støtter adopterte i å utvikle strategier for å motvirke diskriminering og fremme deres livskvalitet.

Selvpresentasjon og identitetsposisjonering

En rekke studier analyserer hvordan personer kan håndtere diskriminerings- og rasismeerfaringer ved å ta i bruk ulike strategier. Disse strategiene er ikke nødvendigvis bevisste. I mange av studiene innebærer strategiene identitetsprosesser og selvpresentasjon. Studiene forklarer ulike motivasjoner bak strategiene. Hensikten med eller motivasjonen bak strategiene er til dels ulik i de ulike studiene. Noen av artikkelanalysene diskuterer for eksempel strategiene som motivert av et mål om å oppnå mer tilhørighet i det nye landet. I andre analyser handler strategiene om å opprettholde verdighet, mens i et tredje eksempel forklares strategiene som motivert av et mål om å unngå ytterligere diskriminering.

Varjonen mfl. (2016) har studert hvordan finske returmigranter reflekterer over og opplever tidligere diskriminerings erfaringer. Studien analyserer hvordan diskursive strategier brukes for å motvirke diskriminering. Den identifiserte to ulike måter å håndtere diskriminering på: å problematisere diskriminering og å nedtone diskriminering. Forskerne konkluderer med at begge strategiene kan bli brukt av returmigranter og andre typer migranter som et forsøk på å oppnå tilhørighet i de nye hjemlandene.

Simonsen (2021) har analysert intervjuer med majoritets- og minoritetsungdom i Danmark, som omtales veldig ulikt i den politiske og offentlige diskursen. Mange minoritetsungdommer reagerer på innvandringsfiendtlig budskap i den offentlige diskursen ved å distansere seg fra politikk, noe som ifølge artikkelforfatteren kan tolkes som en strategi motivert av å ta tilbake kontrollen over egen selvforståelse, det vil si en form for myndiggjøring. Ifølge artikkelforfatteren viser funnene hvordan politisk og sosial diskriminering er sammenvevd, og at negativ politisk stigmatisering kan føre til sosial diskriminering.

Noen av studiene belyser som nevnt selvpresentasjon i møte med diskriminering, rasisme og stigmatisering. I Finland har Turtiainen og Hiitola (2019) utforsket hvordan foreldre med etnisk minoritetsbakgrunn håndterer stigmatisering og rasistiske stereotyper knyttet til sitt foreldreskap. Analysen undersøker hvordan disse foreldrene tar til motmæle mot rasialiserte kategorier som definerer dem som mistilpassede. To typer motstand ble identifisert i analysen: For det første tar noen foreldre med migrasjonsbakgrunn avstand fra en forestilling om at de skal være voldelige mot sine barn. For det andre understreker disse foreldrene sin egen normalitet ved å referere til sin egen livssituasjon, kjønnete familieroller og familiens målsettinger som synes å være lignende i alle familier.

I en annen studie om selvpresentasjon viser Krivonos (2018) at personer som opplever rasialisering kan forsøke å håndtere dette ved selv å rasialisere andre grupper. Dette er en strategi for å posisjonere seg innenfor et ønsket fellesskap og definere seg bort fra stigma. Basert på en etnografisk studie og 54 intervjuer med unge russisktalende innvandrere i Finland analyserer hun hvordan informantene søker å motsette seg negative stereotyper mot russere i Finland. Dette gjør de ved å distansere seg fra både andre kategorier av innvandrere og visse kategorier av finner. Ifølge artikkelforfatteren er det innvandrere med russisk, somalisk og arabisk bakgrunn som det er knyttet mest negative holdninger mot i Finland. Det historiske bakteppet for rasialiseringen av russere i Finland er i seg selv et eksempel på en strategi for å motsette seg «feilkategorisering» i et rasehierarki ved å distansere seg fra andre grupper. Ifølge Krivonos (2018) ble finner kategorisert som ikke-hvite og ikke-europeiske i rasehierarkiene som ble skapt i den vitenskapelige rasismen som var særlig gjeldende i det 18. til 20. århundret. Som en motstrategi søkte finner å definere seg som europeere ved å distansere seg fra og vise

antagonisme mot russere. I dagens Finland ansettes ofte russisktalende personer i yrker med en lav sosial status som ikke tilsvarer kvalifikasjonene deres, og arbeidsledigheten er høy. I Krivonos' analyse har informantene både internalisert og forsøkt å distansere seg fra rasialiserte stereotyper av russere i Finland. I disse stereotypene spiller også klasse en viktig rolle. I stereotypene blir russere sett på som ansatte i lavstatusyrker, eller som arbeidsledige og velferdsprofitører. I tillegg til å distansere seg fra disse stereotypene forsøker informantene å håndtere sosialt statustap etter migrasjonen, knyttet til både klasse og hudfarge, da de oppfatter seg selv som hvite i Russland. Informantenes uttalelser innebærer grensdragninger mellom seg selv og personer med andre landbakgrunner som reelt sett har samme sosioøkonomiske status. Dette gjør de for eksempel ved å komme med nedsettende rasialiserende kommentarer om asylsøkere og ikke-hvite innvandrere, eller ved å motsette seg klassebaserte stereotyper av russere ved å framstille visse andre kategorier eller enkeltpersoner av innvandrere som velferdsnyltere med dårlig arbeidsmoral. Noen har også uttalelser der de distanserer seg fra hvite, finskfødte arbeidsledige alkoholikere. Krivonos beskriver dette som en distansering fra det de ser på som «white trash». Igjen dreier selvpresentasjonen seg om å være det motsatte – en person med høy arbeidsmoral. Artikkelforfatteren argumenterer for at ved å forsøke å motstå klassifiseringer og stigma, forsøker de å gjenopprette sin hvithet og framvise sin verdi og respektabilitet.

Også en annen analyse av etnografi og intervjuer handler om selvpresentasjon i møte med stigma. I denne artikkelen er selvpresentasjonen motivert av å unngå diskriminering og å komme i barnevernets søkelys. Handulle og Vassenden (2021) viser hvordan voksne høyt utdannede etterkommere av somaliske innvandrere forventer og håndterer stigma mot personer med somalisk bakgrunn i en norsk barnehagekontekst. Forskerne forklarer hvordan fordommer i storsamfunnet skaper en forventning blant informantene om å bli feiloppfattet og diskriminert av barnehageansatte. Frykten informantene har er å risikere å komme i en barnevernssak dersom handlingene deres misoppfattes. Informantene håndterer stigmaet i storsamfunnet gjennom forberedelse før barnehagen, bevissthet om egen atferd i møtet med barnehageansatte, i sine refleksjoner etter møtet med barnehagen og i sin atferd utenfor barnehagen.

Forskerne kommenterer at på grunn av hudfarge og i noen grad bruk av hijab, kan de ikke oppføre seg med samme frihet som hvite personer. I den forstand betyr også studien hvite privilegier. Som en av informantene uttrykker det, kan de ikke tillate seg å ha en dårlig dag, som for eksempel at barna en dag ikke er godt nok gredde eller har «dårlige klær», da de forventer at dette vil fortolkes på en annen måte enn hvis de ikke hadde somalisk bakgrunn (Handulle og Vassenden, 2021, s. 476). For å motvirke slik mistanke legger de stor flid i å tilrettelegge for å bli oppfattet som «en vanlig forelder». Målet er å bli oppfattet som middelklasse,

norsk og ressurssterk. Eksempelvis er det noen som kjøper «dyre nok» klær til barna, er svært bevisst på hva barna får i matboksen, de passer på å framheve sin egen utdanningsbakgrunn i samtaler med personalet, de passer på å ikke snakke for høyt, de husker å smile og velger og middelklasseaktiviteter for barna på fritiden, som for eksempel ridning.

Forskerne beskriver den høye graden av stress disse hverdagslige møtene kan innebære for disse foreldrene, hvor de er redde for å «trå feil» og kan oppleve usikkerhet i kommentarer fra personalet fordi de er på vakt mot å bli misoppfattet. Noen foreldre forteller også at de velger å kommunisere mest mulig skriftlig med barnehagen, for å ha dokumentasjon i tilfelle de skulle komme i barnevernets lys. Informantene har vokst opp i Norge og kjenner sine rettigheter. Ifølge Handulle og Vassendens analyse handler ikke frykten til informantene om at barnevernet skal overta omsorgen (i motsetning til hva som kan være tilfelle for nyankomne somaliske innvandrere), men at de skal måtte bli utsatt for en invaderende prosess der de blir mistenkeliggjort, i tillegg til at de frykter å bli utsatt for stigma som forelder. Handulle og Vassenden understreker at dataene ikke gir innblikk i om de barnehageansatte *har* fordommene som informantene frykter – dette trengs det i så fall forskning for å kunne si noe om. I stedet gjenspeiler informantenes atferd og strategier snarere hverdagsrasisme og holdninger mot personer med somalisk bakgrunn i Norge. Dermed belyser artikkelen konsekvenser av kumulativ rasisme i den forstand Midtbøen og Lidén (2016) konseptualiserer, hvor en gruppes diskriminering på ulike arenaer over tid i sum påvirker forventninger om videre diskriminering.

Studier om diskriminering på grunn av religion

De fleste studiene som vi har identifisert – både generelt og knyttet til identitet, grupperelasjoner og tilhørighet – omhandler diskriminering på grunn av etnisitet, mens relativt få dreier seg om konsekvenser og håndtering av diskriminering på grunn av religion.

Kunst mfl. (2016) har imidlertid studert hvordan muslimers identitetsprosesser påvirkes av opplevd islamofobi i Norge. Studien testet en hypotese knyttet til hvordan opplevd diskriminering på grunn av islamofobi påvirker muslimers religiøse, nasjonale og etniske identitet. Studien var basert på surveydata med 210 norskpakistanske respondenter, og fant at den religiøse identiteten til muslimer som opplevde høy grad av diskriminering, i mindre grad ble knyttet til norsk nasjonal identitet og i større grad ble knyttet til etnisk engasjement. Med andre ord distanserte de seg mer fra en norsk identitet, mens identifikasjon med norskpakistanere økte. Samtidig påpeker forskerne at studiedesignet ikke tillot kausale slutninger angående majoritets- og minoritetsprosessene som analyseres i artikkelen.

Chapman (2016) analyserer identitetsprosessene og identitetsstrategiene til muslimske kvinner i København og London i møte med stigmatisering av kvinner med hijab. Basert på gruppeintervjuer og individuelle intervjuer finner studien at stigmatisering kan bidra til en sterkere identifisering og gruppefølelse med andre muslimske kvinner, og et sterkere ønske om å bruke hijab som en form for motstand. Analysen viser hvordan informantene argumenterer for bruken av hijab gjennom utbredte nasjonale diskurser. I England settes hijaben inn i en ramme av frihet, og at multikulturalisme og frihet er viktig i Storbritannia, mens i Danmark uttrykker informanter retten til å bære hijab innenfor en ramme av frihet og den europeiske verdien om retten til å være den du vil. Dermed skjer motstanden både gjennom en identifisering med minoritet (kvinner med hijab) og tilslutning til majoritetsnormer. Studien fant også at kvinnene tilpasset klesbruken til anledningen for å øke sjansen for aksept og/eller for å utfordre stereotypier. Et eksempel var å bevisst velge å bruke et livlig, glitrende stoff i noen anledninger for å motarbeide stereotypier om jenter med hijab som undertrykte, styrte og passive.

Sparre (2021) har utforsket identitet og tilhørighet blant kristne fra Irak i Danmark. Ved å bruke narrative data tar hun spesielt for seg underliggende dynamikk i en antimuslimsk diskurs. Artikkelforfatteren argumenterer for at irakiske kristne er «kroppslig usynlige» som kristne, da dette ikke forbindes med opphav fra Midtøsten. Samtidig er de synlige i Danmark som innvandrere fra Midtøsten. Ifølge Sparres analyse håndterer informantene dette ved å omskrive fortellinger om flukten fra Irak til Danmark. Et eksempel handler om å legitimere flukten fra Irak ved å vise til en konkret trussel, som regimet til Saddam Hussein. På den måten omskriver de samtidig sine relasjoner til både «andre kristne» og «muslimske andre» i Danmark og Irak.

To av studiene som belyser diskriminering på grunnlag av religion, handler om at noen personer skifter navn som måter å håndtere diskriminering og forsøke å unngå framtidig diskriminering på. Bursell (2012) har undersøkt hva navneendringer betyr for innvandrere fra Midtøsten, for å bli akseptert av majoriteten i Sverige. Intervjufunnene viste at etter navnebyttet kunne informantene beholde fordelene med sin etniske identitet i privatlivet og samtidig erfare fordeler for eksempel i offentlig kommunikasjon med majoritetsbefolkningen og i lønnsutviklingen. Studien påviser også hvordan den praktiske muligheten til navneendring både resulterte i og støttet en form av «pragmatisk tilpasning» (pragmatisk assimilasjon) i det nye hjemlandet. I en annen studie av navneendring ønsker Khosravi (2017) å forklare grunner til forventninger av og konsekvenser av navneendringer blant innvandrere med muslimske navn i Sverige. Artikkelforfatteren viser til at troen og håpet blant dem som endrer navnet sitt er knyttet til at en muslimsk identitet blir gjemt bak nøytrale europeiske navn. Det å bære et svensk eller europeisk klingende navn antas å fremme deres integrering i majoritetssamfunnet.

Oppsummering

For konsekvenser knyttet til identitet, grupperelasjoner og tilhørighet har vi identifisert en forholdsvis stor gruppe primærstudier. Studiene har stor variasjon både når det gjelder typer av konsekvenser og populasjoner. Studiene brukte kvalitative og kvantitative forskningsdesign. De fleste brukte et kvalitativt design, og ingen brukte en longitudinell metode.

Flere av studiene belyser strategier og reaksjoner i møte med diskriminering, stigmatisering og rasisme. Disse spenner fra forsøk på assimilering (navneendring); å framheve hva en har felles med personer i andre grupper (normalisering); rasialisering av andre med innvandrerbakgrunn; svekket nasjonal identitet i bostettingslandet; svekket engasjement i nasjonal politikk i bostettingslandet; utfordring av stereotyper (for eksempel gjennom bruk av type hijab); nedtoning av diskriminering og rasisme; styrket identifikasjon med andre med minoritetsbakgrunn (for eksempel norskpakistanere eller muslimske kvinner) til motstand (for eksempel ved å ta til motmæle). Strategiene belyser hvordan identitetsprosesser kan påvirkes av diskriminering og rasisme, og hvordan dette kan spilles ut i handlinger og selvpresentasjoner.

Studiene belyser primært diskriminering og minoritet-/majoritetsrelasjoner, men to av studiene belyser relasjoner blant eller mellom minoriteter.

Reaksjonene og strategiene på diskriminering og rasisme kan være ledsaget av handlinger som kan ha konsekvenser på gruppe- og samfunnsplan på kort og lang sikt. For eksempel belyser noen av studiene at de som har opplevd diskriminering kan ha lavere grad av nasjonal identifikasjon i det nye landet, og dermed kan diskriminering innebære sosial isolasjon og tilbaketrekning. Dette igjen kan føre til sosial marginalisering. Én av studiene undersøkte forholdet mellom personlig opplevd diskriminering og synet på majoriteten, og fant uventet at det *ikke* var en sammenheng mellom disse to forholdene. Forskerne diskuterer funnene opp mot andre studier, og argumenterer for at opplevd diskriminering på gruppenivå i større grad påvirker holdninger om andre grupper enn opplevd personlig diskriminering på individnivå (Thomsen og Rafiqi, 2016). Slik vi tolker det, kan denne studien belyse hvordan kumulativ diskriminering, altså diskriminering over tid og på flere arenaer på gruppenivå, kan føre til individers forventinger om diskriminering også når en ikke selv har opplevd diskriminering.

Noen studier har også sett på sammensatt diskriminering og interseksjonalitet. En studie av asylsøkere viser at krysningspunktet mellom etnisitet og den sårbare situasjonen de befinner seg i, påvirker hvordan de forholder seg til rasisme. To studier fant at asylsøkere nedtoner opplevd rasisme, nettopp på grunn av den intense utryggheten de lever med, og den strukturelle volden de har blitt eksponert for både fra staten og grensepolitiet.

Ut over det inkluderte vi få studier om diskriminering på grunn av religion og dens konsekvenser. Med ett unntak handlet disse om muslimer og diskriminering og stigmatisering på grunn av navn og utseende. Én studie handlet om religiøs diskriminering i Danmark av kristne innvandrere fra et muslimsk land.

Kort oppsummert:

Sammenheng mellom rasisme og diskriminering og:

- svekket nasjonal identifikasjon i det nye landet
- forsterket etnisk eller religiøs identitet
- selvpresentasjoner og strategier motivert av for eksempel å unngå diskriminering, oppnå verdighet eller øke tilhørighet og integrasjon i det nye landet
- rasialisering av andre
- motstand
- mistillit
- distansering og tilbaketrekning
- svekket politisk engasjement i bosettingslandet
- assimileringstrategier, navnebytte

4.6 Andre konsekvenser

Ti studier har sett på andre typer konsekvenser av diskriminering og rasisme enn dem som ble nevnt tidligere (tabell 4.5). Dette er konsekvenser som er knyttet til tilgang til boligmarkedet og finansmarkedet samt sosialpsykologiske konsekvenser, som antisosial atferd.

Tabell 4.5: Andre typer konsekvenser knyttet til diskriminering og rasisme.

Førsteforfatter, år, land	Populasjon	Konsekvenser	Hovedkonsept	Metode (Kvalitetsvurdering)
Aldén, 2016, Sverige	Selvstendig næringsdrivende med innvandrerbakgrunn	Redusert tilgang til lån	Etnisk diskriminering	Kvantitativ: Survey (N = 7915) til innvandrere og svenskfødte + registerdata; regresjon (lav–medium)
Andreassen, 2013, Danmark	Én heteroseksuell kvinne med muslims bakgrunn, en hvit lesbisk kvinne	Svakere integrering i samfunnet	Multipel diskriminering (kjønn, klasse, seksuell orientering)	Kvalitativ, samtale om opplevelser mellom to kvinner (lav)
Björnsoon, 2018, Island	Polske menn	Redusert tilgang til bolig- og arbeidsmarkedet	Diskriminering	Internett; felteksperiment (medium–høy)
Bråmå, 2010, Sverige	Etniske minoriteter	Redusert tilgang til boligmarkedet	Diskriminering	Kvantitativ: longitudinell, subset of the Geo Sweden database, logistisk regresjon (lav–medium)

Førsteforfatter, år, land	Populasjon	Konsekvenser	Hovedkonsept	Metode (Kvalitetsvurdering)
Eggebo, 2020, Norge	Skeive med innvandrerbakgrunn	Sosial utstenging	Multipel diskriminering (kjønn, seksuelle orientering, innvandrerbakgrunn)	Kvantitativ: N = 251; deskriptive analyser (medium)
Karlsson, 2021, Sverige	Barn av innvandrere, ikke europeisk bakgrunn	Kontakt med barnevern (ikke direkte konsekvens)	Diskriminering, fattigdom, arbeidsledighet blant foreldre	Kvantitativ: Logistisk regresjon random sample av barnevernsaker i Stockholm (N = 132) (medium)
Korol, 2020, Sverige	Ungdom (7. og 8.klassinger) med foreldre født utenfor Norge, Sverige, Finland og Danmark	Avvikende og voldelig atferd. Tilhørighet	Mobbing, intervensjon (mot voldelig/avvikende atferd, ikke mot etnisk mobbing) støtte fra venner	Kvantitativ: Longitudinell (N= 1654) 7–9.klasse, artikkelens utvalg (7.–8. kl., én forelder født utenfor Norden) N = 1002 (medium)
Korol og Bevelander 2021, Sverige	Innvandrerungdom	Avvikende atferd, aggressiv og voldelig atferd	Etnisk mobbing. intervensjon (mot voldelig/avvikende atferd, ikke mot etnisk mobbing): positive parenting	Kvantitativ: Longitudinell (N = 1002); Sub-sampel: N= 65 (6./7. klasse) (medium)
Korol og Stattin, 2021, Sverige	Ungdom (7. og 8. klassinger) med foreldre født utenfor Norden	For gutter: omgås voldelige jevnaldrende + voldelig atferd	Etnisk mobbing	Longitudinell (N = 1654 7.–9. klasse, artikkelens utvalg (7.-8. kl., en forelder født utenfor de fire landene) N = 1002 (medium)
Stefan, 2018, Europe	Etniske minoriteter (arabere)	Sosial integrering, svarhyppighet	Diskriminering (i finansindustrien)	Kvantitativ: eksperiment, N = 1218 banker i 7 europeiske land (lav)
Ozdemir, 2014, Sverige	Ungdom med minoritetsbakgrunn	Dårlig sosial Tilpasning	Opplevd diskriminering, subtile former av utestenging	Kvantitativ: SEM, longitudinell, N = 1649 (medium–høy)

Boligmarkedet

For tilknytning til boligmarked og bosettingsmønstre i Sverige har Bråmås og Andersson (2010) studert betydningen av sosioøkonomiske ressurser for å forklare at innvandrere er overrepresentert i leiemarkedet og underrepresentert i eiermarkedet. Studien bruker Uppsala boligmarked som kontekst, logistiske regresjonsanalyser for å beregne den relative betydningen av sosioøkonomiske ressurser og etnisk bakgrunn for å forklare boligeierskap eller leie. Studien kontrollerer for demografiske faktorer. Funnene indikerer at den individuelle sosioøkonomiske situasjonen er svært relevant. Samtidig vises det at demografiske og sosioøkonomiske faktorer ikke fullstendig kan forklare forskjeller mellom den svenske

majoriteten og innvandrere fra afrikanske og østeuropeiske land. Ifølge artikkelforfatteren kan etnisk diskriminering muligens forklare hvorfor innvandrere er underrepresenterte i boligeiermarkedet, når det gjelder både borettslag og selveierbolig. Funnene indikerer at «etnisk bakgrunn» spiller en rolle, men samtidig påpeker Bråmås og Andersson (2010) at studien ikke kan forklare hvordan etnisk diskriminering og underrepresentasjon i eiermarked henger sammen. Funnene fra en annen studie utført i en islandsk kontekst peker i samme retning. Björnsson mfl. (2019) har gjort et felteksperiment og viser at polske menn på Island diskrimineres på leiemarkedet, noe som kan påvirke deres situasjon på arbeidsmarkedet. Studien bruker felteksperiment som et velegnet design for å påvise etnisk diskriminering, men har ikke faktiske studert sammenhenger mellom diskriminering og konsekvenser på arbeidsmarkedet.

Finansmarkedet

To studier har undersøkt forskjellsbehandling i finanssektoren. Selv om disse studiene undersøker konsekvenser av diskriminering direkte, har vi valgt å omtale dem, siden de adresserer lite studerte arenaer i forskningen, i hvert fall i en nordisk kontekst. I en svensk surveystudie har Aldén og Hammarstedt (2016) undersøkt selvstendig næringsdrivende med innvandrerbakgrunn sine lånesøknader til banker. Ifølge forskerne finnes det lite forskning utenfor USA som undersøker etnisitet og behandling av lånesøknader. Studien fant at selvstendig næringsdrivende som var innvandrere med en ikke-europeisk bakgrunn, oftere søkte om lån og oftere rapporterte om diskriminering fra leverandører, banker og kunder enn svenskfødte og europeiske innvandrere som var selvstendig næringsdrivende. I tillegg fant studien at personer med ikke-europeisk bakgrunn oftere fikk avslag på lånesøknader, og oftere fikk en høyere rente dersom de fikk tilslag på lånet. En høyere andel ikke-europeiske selvstendig næringsdrivende (35 prosent) rapporterte at tilgang på kapital var et stort eller veldig stort problem enn det svenskfødte (20 prosent) og europeiske innvandrere (25 prosent) rapporterte. Aldén og Hammarstedt understreker at det kan være flere mulige forklaringer på funnene, hvor diskriminering er én av dem. Andre mulige forklaringer er at ikke-europeiske selvstendig næringsdrivende oftere søker om lån og dermed oftere får avslag, samt at det er forskjeller i de vanligste bedriftstypene til søkere med ikke-europeisk bakgrunn og svenskfødte. Forskerne kommenterer at diskriminering likevel er en plausibel forklaring, gitt solide tidligere forskningsfunn om diskriminering av ikke-europeiske innvandrere på bolig- og arbeidsmarkedet i Sverige. Aldén og Hammarstedt konkluderer med at forskjellsbehandlingen kan forklare hvorfor innvandrere i større grad enn innfødte slutter som selvstendig næringsdrivende; de økonomiske hindrene for å lykkes og fortsette med bedriften blir for store.

Forskerne etterlyser mer forskning for å få mer kunnskap om diskriminering på finansmarkedene, og påpeker at felteksperimenter kan være en velegnet metode.

I en annen studie av finanssektoren gjorde Stefan mfl. (2018) et felteksperiment i syv europeiske land, blant annet i nordiske land, der bankinstitusjoner ble kontaktet via e-post med enten arabiske navn eller navn som var vanlige i landene. Studien finner en diskrimineringseffekt i form av lavere svarprosent til avsendere med arabiske navn. Den observerte effekten gjaldt for både søknader om lån og investering, på tvers av land. Forfatterne konkluderer med at den observerte diskrimineringseffekten muligens kan ha alvorlige økonomiske konsekvenser. Ulik tilgang til finanssektoren kan innebære sosial og økonomisk ekskludering av minoriteter, noe som kan føre til manglende integrering og store økonomiske forskjeller.

Konsekvenser av multippel diskriminering

Vi har relativt få studier om konsekvenser av multippel diskriminering. I Norge har Eggebø mfl. (2020) undersøkt diskriminering og sosial ekskludering av skeive med etnisk minoritetsbakgrunn ved å innta et interseksjonelt perspektiv. En antakelse som ligger til grunn i denne typen litteratur er at man bør sikte på å analysere hvordan ulike maktstrukturer spiller sammen når det gjelder diskrimineringsprosesser (for eksempel McCall, 2005).

Eggebø mfl. (2020) bruker data fra en undersøkelse om levekår blant skeive med minoritetsbakgrunn, en gruppe som ifølge forfatterne i liten grad har blitt undersøkt systematisk og med kvantitative data tidligere. Deskriptive analyser viser i stor grad diskriminering i form av negative kommentarer eller oppførsel. De viser i mindre grad til diskriminering på grunn av seksuell orientering og kjønn enn på grunn av etnisitet, hudfarge, religion og landbakgrunn. Når det gjelder mulige konsekvenser av sammensatt diskriminering, viser studien til forekomst av sosial utstenging på grunn av seksuell orientering og kjønnsidentitet, spesielt i innvandrer miljøer bestående av personer fra land med svake rettigheter for skeive. Eggebø mfl. (2020) understreker betydningen av interseksjonelle analyser av sosial ekskludering, som demonstrerer hvordan personer som tilhører flere minoritetsgrupper kan få vanskeligheter med å passe inn i nettverk som er tilknyttet én bestemt gruppe. De anbefaler at framtidige studier kombinerer kontekstsensitive interseksjonelle perspektiver med kvantitative metoder, noe som vil kreve store datasett.

En annen studie av Andreassen og Ahmed-Andresen (2013) har sett på rasialiserte prosesser i hverdagen i dansk kontekst. Studien bruker en dialog mellom to kvinnelige forskere som metode: en heteroseksuell, muslimsk kvinne og en hvit, lesbisk kvinne. I studien diskuterer og fortolker de to kvinnene hvordan hverdagslivet deres, det vil si samhandling med skole og barnehage, innebærer kjønnete og

rasialiserte opplevelser. Studien viser til kompleksiteten knyttet til disse opplevelsene. Samtidig påpeker forfatterne at ikke bare de velkjente kategoriene som rase og kjønn spiller en rolle for tolkningene, men også mindre anerkjente kategorier, for eksempel rollen som forelder og kollega, og det stedet vi kommer fra og der vi bor.

Ungdomskriminalitet, avvikende atferd og mobbing i skolen

Noen studier har sett på sammenhenger mellom diskriminering og mobbing og avvikende atferd.

En svensk studie av Özdemir mfl. (2019) har undersøkt sammenhenger mellom mobbing på grunn av etnisitet og avvikende skoleatferd blant innvandrerungdom over tid. Funnene fra den longitudinelle studien viser at mobbing på grunn av etnisitet førte til en nedgang i ungdommenes selvtillit over tid, samtidig økte forventningene hos innvandrerungdommene om en nedgang av akademiske prestasjoner. Videre viser funnene at opplevelsen av skolemiljø blant etniske ungdommer som ble mobbet, var viktig for deres skoletilpasning. I tillegg fant studien at et demokratisk skolemiljø reduserte den negative effekten av mobbing på elevenes selvtillit, tilfredshet med skolen og akademiske forventninger. Artikkelforfatterne skisserer flere begrensninger ved studien, blant annet at den ikke tar høyde for mangfoldet blant innvandrerungdom, og at ungdommer fra noen landbakgrunner er mer utsatte for å oppleve mobbing enn andre, og derfor reagerer sterkere.

Videre har Korol og kolleger analysert funn fra en longitudinell svensk studie i tre artikler, hvor de undersøker forholdet mellom opplevd mobbing på grunn av etnisitet og egen avvikende atferd, og hva som kan være modererende faktorer for denne sammenhengen. Respondentene var ungdommer med minst én forelder født utenfor Norden. Noen av respondentene hadde innvandret selv, mens andre var etterkommere. I den ene artikkelen har Korol og Bevelander (2021) undersøkt forholdet mellom opplevd etnisk trakassering og antisosial atferd, og i hvilken grad positivt foreldreskap kan være en beskyttelsesfaktor. Etterkommere og innvandrere rapporterte tilsvarende nivåer av etnisk mobbing. Videre fant de en positiv sammenheng mellom opplevd mobbing på grunn av etnisitet og senere kriminell og voldelig atferd. Foreldrestil var imidlertid en beskyttelsesfaktor for sammenhengen over tid. Særlig modererende faktorer for sammenhengen mellom mobbing og avvikende atferd var opplevd emosjonell støtte fra foreldre, i hvilken grad unge opplevde påvirkning fra familien samt foreldres kunnskap om barnets aktiviteter.

De to andre artiklene fra den longitudinelle studien omhandler betydningen av relasjoner med jevnaldrende. Korol og Stattin (2021) fant at ungdom som hadde erfart etnisk mobbing var mer tilbøyelige til å omgås ungdom med voldelig atferd. Over tid kunne dette igjen føre til en økt sjanse for selv å delta i voldelig atferd.

Videre tydet funnene på at tendensen til voldelig atferd blant unge som hadde erfart etnisk mobbing over tid, ble forsterket blant dem som ikke identifiserte seg med «svensk kultur». Svensk kultur ble operasjonalisert med spørsmål om i hvilken grad familien forsøkte å følge svenske tradisjoner, og hvorvidt de følte seg svenske.

I den siste artikkelen ser Korol mfl. (2020) på i hvilken grad støtte fra en venn kan være en beskyttelsesfaktor mot kriminell og voldelig atferd for unge som har erfart mobbing på grunn av etnisitet. Forskerne fant en kortsiktig, men ikke langsiktig beskyttelsesfaktor av støttende venner på kriminell atferd. En begrensning med studien er at den ikke undersøkte den sosiale og atferdsmessige profilen til vennen. Som artikkelforfatterne påpeker, kan støtte fra venner med avvikende atferd innebære en ytterligere risikofaktor for egen problematferd. Studien fant i tillegg effekter av etnisk mobbing over tid på unges atferd, mens for mobbing som ikke handlet om etnisitet var det en nåtidig, men ikke langsiktig effekt. Forskerne konkluderer for at etnisk mobbing kan ha mer alvorlige og langvarige negative effekter på innvandrerungdoms atferd, for eksempel øke ungdomskriminalitet.

Oppsummering

Vi har her gjennomgått et lavere antall studier som ikke lot seg kategorisere under de andre hovedtemaene. Disse studiene omhandler boligmarkedet, finansmarkedet, multippel diskriminering og avvikende atferd i forbindelse med mobbing. De to studiene om tilgang til finansmarkedet og den ene studien om boligmarkedet bruker felteksperimentet som metode, og det etterspørres mer forskning med denne metoden for å studere diskriminering og deres mulige konsekvenser på disse samfunnsarenaene.

En studie om skeive med muslimsk bakgrunn har sett på betydningen av todimensjonal diskriminering for sosial ekskludering (Eggebø mfl., 2020). Studien viser hvordan personer med tilknytning til flere minoritetskategorier kan møte utfordringer ved å skulle passe inn i nettverk tilknyttet én bestemt gruppe. Studien anbefaler en kombinasjon av kontekstsensitive flerdimensjonale perspektiver med kvantitative metoder basert på store datasett, i tillegg til småskalastudier av flere undergrupper.

Kort oppsummert:

Sammenheng mellom rasisme og diskriminering og

- flerdimensjonal diskriminering (interseksjonalitet) og sosial ekskludering
- vanskeligere tilgang til arbeids-, bolig- og kredittmarkedet

4.7 Urfolk og nasjonale minoriteter

Studiene vi har identifisert om urfolk og nasjonale minoriteter dekker noen av de samme utfallene som vi allerede har beskrevet, især fysiske og psykiske helsekonsekvenser av diskriminering og rasisme. Samtidig belyser flere av funnene den historiske diskrimineringskonteksten til urfolk og nasjonale minoriteter, som gjør at konsekvensene ikke alltid er direkte sammenlignbare med dem innvandrere og etterkommere møter. Særlig belyses langsiktige konsekvenser av rasisme og diskriminering. Vi har derfor valgt å omtale studier om disse befolkningskategoriene separat. Et begrep som belyser viktigheten av den historiske konteksten og langsiktige konsekvensene godt, er kumulativ rasisme. I en oversiktsartikkel diskuterer Midtbøen og Lidén (2016) begrepet for å forstå de langvarige konsekvensene av diskriminering på grunn av etnisitet i det norske samfunnet. Som beskrevet i innledningskapitlet, omhandler begrepet kumulativ diskriminering hvordan diskriminering kan nedarves i generasjoner, og hvor konsekvensene kan overføres fra én arena til en annen, også i fraværet av personlig opplevd direkte diskriminering.

Det finnes mer norsk diskrimineringsforskning om innvandrere enn om nasjonale minoriteter, hvilket kan ha sammenheng med at det ikke finnes data om etnisitet i befolkningsstatistikken (Hansen, 2016). Artikkelen til Midtbøen og Lidén (2016) bygger imidlertid på resultater fra en kunnskapsoversikt (2015) om diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og nye innvandringsgrupper i Norge. For samer viser kunnskapsoversikten at forskningen hovedsakelig er basert på spørreundersøkelser og kvalitative studier, som viser til diskriminering av denne gruppen. Samtidig påpekes det en mangel av longitudinelle registerstudier og eksperimenter som studerer den samiske befolkningens tilgang til bolig- og arbeidsmarkedet (Midtbøen og Lidén, 2016), noe som også gjelder for andre etniske og religiøse minoriteter.

For urfolk og nasjonale minoriteter har vi identifisert 15 primærstudier om samer og romer. Tabell 4.6 viser en oversikt over disse studiene.

Tabell 4.6 Konsekvenser av diskriminering og rasisme knyttet til urfolk og nasjonale minoriteter.

Førsteforfatter, år, land	Populasjon	Konsekvenser	Hovedkonsept/tiltak	Metode og kvalitetsvurdering
Bals 2010	Samisk ungdom	Høyere forekomst av angst og depresjon	Etnisk identitet. Samisk språkkunnskap Opplevd diskriminering	Kvantitativ: survey (N = 4449), ungdom med samisk og ikke-samisk bakgrunn (lav–medium)
Boge 2020		Manglende bruk av samisk språk i sykehjem	Fornorskning	Kvalitativ: Intervjuer (N = 26) (lav relevans)
Falck, 2020, Norge	Romer i Norge	Begrenset tilgang til bolig, lavere sosial integrering	Diskriminering (offentlig), antidiskrimineringslov	Kvantitativ: Eksperiment: nettbasert spørreundersøkelse basert på et tilfeldig utvalg basert på registerdata, 3 bølger, cirka N = 5000 (medium–høy)
Gjertsen, 2019, Norge	Samer med nedsatt kognitiv funksjons-evne	Nedsatt psykisk helse	Trakassering og sammen-satt diskriminering; (én av flere risikofaktorer)	Kvantitativ: Levekårsundersøkelse for samer med kognitive funksjonsnedsettelse; N = 93 (medium)
Hansen 2015	Samer bosatt i norske rurale områder	Nedsatt fysisk helse	Diskriminering basert på etnisitet	Kvantitativ: SAMINOR survey, N = 4389 (medium–høy)
Hansen, 2009, Norge	Samer og nordmenn i Nord-Norge	Nedsatt helse	Diskriminering	Kvantitativ: SAMINOR survey, N = 12265j
Hansen, 2021, Norge	Unge samer	Nedsatt livskvalitet. Nedsatt deltakelse i offentlig debatt	Bl.a. offentlig debatt og forfnorskningshistorie	Mixed metode: Individuelle intervjuer fokusgruppeintervjuer OG survey (N = 210) (medium–høy)
Hassler, 2012	Romer	Lavere scorerer på selvrappor-tert helse og sense of coherence (SOC)	Diskriminering, sense of coherence. «interven-sjon»: salutogen tilnær-ming kan bidra til mest-ring	Kvantitativ: basert på en sammenligning mellom 102 surveyrespondenter med rombakgrunn og funn fra to tidligere studier av den svenske befolkningen og svenske reindriftssamer (medium)
Lamsa 2020	Voksne finske romer	Opplevd urettmessig behandling i hel-sevesenet	Diskriminering	Kvantitativ: basert på en survey (N = 365) (Finnish Roma Wellbeing Survey (medium)
Melbøe 2018	Samer med funksjonsnedsettelse	Negative erfaringer i møte med velferds-tjenester	Multippel diskriminering Kunnskapsmangel om samisk kultur, språk og identitet	Kvalitativ: 24 intervjuer med personer med funksjonsnedsettelse og deres familier (medium–høy)
Omma 2015, Sverige	Samisk skole-ungdom (6.–12. klasse)	Nedsatt livskvalitet	Multippel diskriminering	Kvantitativ: survey (N = 121). 24 elever i samiske grunnskoler + 80 elever som deltok i samisk integrasjonsprogram + 17 elever som deltok i samisk spesialprogram på vgs (medium–høy)

Førsteforfatter, år, land	Populasjon	Konsekvenser	Hovedkonsept/tiltak	Metode og kvalitetsvurdering
Omnia 2015, Sverige	Unge samer	Alkoholbruk	Flere faktorer, bl.a. negativ behandling basert på etnisitet	Kvantitativ: Survey (N = 516) (lav)
Omnia 2012, Sverige	Unge samer (selektert ut fra deltakelse i samiske aktiviteter)	Høyre forekomst av Uro, bekymringer	Diskriminering pga. etnisitet	Kvantitativ: Survey (N = 516) (medium–høy)
Stoor 2015	Samer	Selv mord Psykiske helseplager	Diskriminering (kumulativ). Fornorskings- og assimileringshistorie	Kvalitativ: Fokusgruppeintervjuer (medium–høy)
Stoor 2019, Sverige	Samer	Selv mord	Diskriminering (kumulativ)	Kvalitativ: Fokusgruppeintervjuer (medium)

Helseutfall og diskriminering av samer

De fleste artiklene vi har identifisert handler om helseutfall, bortsett fra én, som handler om møte med velferdstjenester. Ifølge Hansen (2015, 10) har mange studier globalt funnet en sterk sammenheng mellom etniske minoriteters og urbefolkningers fysiske helse og opplevd diskriminering. Sammenlignet med andre urbefolkninger i arktiske områder har norske samer bedre helse, høyere forventet levealder og lavere forekomst av mange sykdommer som er mer utbredt blant andre urbefolkninger i arktiske områder, som for eksempel forhøyet diabetesrisiko, hjerte- og karsykdommer og lungesykdom. Videre har samer et mortalitetsnivå som tilsvarer den øvrige norske befolkningen. I Norge har studier funnet noen forskjeller mellom samer og «etniske nordmenn». En høyere andel av samiske kvinner har overvekt og den samiske befolkningen har høyere kolesterolnivåer og diabetesprevalens. Imidlertid har forskning også funnet at samer som bor i områder der samer er i majoritet, har en lavere forekomst av muskel- og skjelettplager enn hva etniske nordmenn bosatt i områder der samer er i minoritet, har (oppsummering i Hansen, 2015). I det følgende presenterer vi nordiske studier av konsekvenser av diskriminering der samer er studiepopulasjonen.

I en spørreundersøkelse med 876 samiske unge respondenter bosatt i Sverige (18–28 år), primært i nord-Sverige, har Omnia mfl. (2012) undersøkt forholdet mellom negative erfaringer knyttet til etnisitet og helse – med hovedvekt på psykisk helse. Ungdommene ble selektert på grunn av deltakelse i samiske aktiviteter (for eksempel samisk utdanningssenter og samiske ungdomsorganisasjoner), hvilket kan ha påvirket funnene. De fleste respondentene rapporterte god helse og god livskvalitet (for eksempel opplevelse av glede, ro og søvnkvalitet). De som rapporterte negative erfaringer på grunn av etnisitet, rapporterte at de oftere var irritert og bekymret, og at de sjeldnere opplevde å føle seg avslappet og rolig, og at de ikke hadde nok tid til å gjøre det de ønsket å gjøre. Respondentenes

selvrapporterte generelle helse var litt bedre enn i respondentene i en stor nasjonal undersøkelse av svenske unge (16–24 år). Samtidig fant Omma mfl. at de unge samiske respondentene i noe større grad rapporterte psykiske helseplager på noen områder, knyttet til stress og bekymringer. Forfatterne tar forbehold om at forskjellene i generell helse i de to undersøkelsene kan skyldes ulike måter å stille spørsmål på. I tillegg kommenterer de at utvalget i den samiske undersøkelsen på flere måter var homogent: ungdommene hadde generelt et høyt aktivitetsnivå. En høy andel var sysselsatte, de hadde lite skolefravall og rapporterte i høy grad en opplevelse av mening i tilværelsen. Dette kan igjen gjenspeile hvordan utvalget ble selektert, som personer som var aktive i samiske sivilsamfunnsaktiviteter. Utvalget var dessuten homogent i den forstand at de skåret høyt på etnisk stolthet og samisk identifisering. I forskningen har positiv samisk identitet, deltakelse i samiske aktiviteter og kulturell integrasjon med andre samer (gjennom for eksempel kunnskap om språk og normer), blitt forbundet med positive psykiske helseutfall og kan med andre ord synes å ha en beskyttelsesfunksjon (Omma mfl. 2014).

Bals mfl. (2010) diskuterer og undersøker empirisk en slik bufferfunksjon mer direkte, basert på en survey med 4449 unge respondenter i Nord-Norge (hvorav 10 prosent var samiske). Forskerne sammenlignet forekomsten av opplevd diskriminering og angst og depresjon hos samiske og ikke-samiske respondenter. Nivået av de psykiske plagene var de samme for samisk og ikke-samisk ungdom, til tross for at samisk ungdom oftere rapporterte at de hadde opplevd diskriminering. I tillegg var det en noe sterkere sammenheng mellom opplevd diskriminering og angst/depresjon for ikke-samisk enn for samisk ungdom. Forskerne kommenterer at en mulig forklaring på de tilsvarende nivåene av angst/depresjon kan være at de samiske og ikke-samiske respondentene hadde tilsvarende sosioøkonomisk status, hvilket generelt virker inn på psykisk helse. I tillegg argumenterer de for at sosialisering med andre samer og kulturell stolthet – basert på revitalisering av samisk identitet og samisk nasjonsbygging de siste tiårene – kan være helsefremmende, og dermed kan forklare hvorfor det var større utslag på angst/depresjon for ikke-samer enn samer som opplevde diskriminering. Bals mfl. (2010) problematiserer at psykiske helseproblemer blant urbefolkninger ofte knyttes til teorier om «akkulturativt stress» og kulturell endring. De framhever i stedet hvordan urfolk aktivt forholder seg til stress og vanskeligheter knyttet til å være en etnisk minoritet, der ett alternativ er motstand og det de beskriver som kulturell resiliens.

Bals mfl. (2010) fant også at det var sammenheng mellom respondentenes kunnskap om samiske språk og deres psykiske helse; de som lærte språket hjemme var mindre utsatt enn dem som ikke gjorde det. Bals mfl. forklarer at det kan henge sammen med å ha tilgang på mer samisk kunnskap gjennom språket, at det kan styrke samholdet («in-group cohesion») blant samer, samt at det kan

innebære større aksept fra andre samer. Betydningen av språkkunnskap for psykisk helse i disse funnene synes med andre ord å kunne knyttes til identitet og kulturkunnskap samt opplevd tilhørighet.

Også funnene fra en annen studie om etnisk diskriminering og helseutfall, av Hansen (2015), belyser en bufferfunksjon av positiv etnisk identitet og sosiale relasjoner med andre samer. I analysen framkom det at samiske respondenter som bodde i områder der samer var i minoritet, rapporterte flere negative helseeffekter av diskriminering enn dem som bodde i områder med en høyere andel samer. Hansen forklarer funnet med at de som er bosatt i samiske majoritetsområder har større tilgang på praktisk og strukturell støtte dersom en erfarer diskriminering. For ett av helseutfallene var det kjønnsforskjeller: menn i minoritetsområder som rapporterte diskriminering hadde høyere forekomst av hjerte- og karsykdommer, mens samme effekten ikke ble funnet hos kvinner. Hansen kommenterer at studien er tversnittstudie, og at tidligere longitudinelle studier har påvist at sammenhengen mellom diskriminering og negative fysiske helseutfall synes å ha en forsinket effekt. Derfor kan man ikke være sikker på at funnene i studien dokumenter kausalitet.

Omman mfl. (2014) har undersøkt helserelatert livskvalitet (HRQOL) hos samiske unge (12–18 år) bosatt i Sverige. Målet på helserelaterte livskvalitet er basert på egne vurderinger av fysisk, emosjonell og sosial fungering samt livskvalitet («wellbeing»). Forskerne undersøkte hvordan flere forhold virket inn på livskvaliteten, deriblant negativ behandling basert på etnisitet. Undersøkelsen fant at unge som identifiserte seg som samiske, rapporterte svakere fungering og livskvalitet («wellbeing») enn svenske barn totalt sett. Omman mfl. (2014) påpeker at samiske unges fysiske og emosjonelle velvære var lavere enn hva andre studier har funnet for barn/unge med kroniske sykdommer, som for eksempel diabetes, astma og hjerteproblemer. Forskerne forklarer at funnene muligens kan forklares med at samiske unge i større grad erfarer diskriminering basert på etnisitet. Mer enn halvparten av de samiske respondentene i undersøkelsen rapporterte at de hadde opplevd negativ behandling på grunn av etnisitet. Samiske barn hadde også lavere skolefungering, hvilket forskerne ikke forklarer direkte med diskriminering, men med at det kan være krevende å fungere i en kontekst der «din etniske kultur er usynlig eller utelukkende anses som et dilemma» (2014, s. 79, vår oversettelse). I tillegg kan svakere familieøkonomi ha virket inn på funnene for unge fra familier som driver med reindrift. Studien fant ingen beskyttelseeffekt på psykisk helse av kulturell integrasjon («enculturation») i en samisk gruppe (målt med blant annet kjennskap til samisk språk, kontakt med et samisk fellesskap eller organisasjon og stolthet av å være same), noe de mener er overraskende i lys av andre studier.

Hansen og Skaar (2021) har gjort en kvalitativ og kvantitativ studie av den psykososiale helsen til unge samer i Norge. Den kvalitative delen besto av intervjuer med 12 unge samer bosatt i ulike deler av Norge samt to fokusgruppeintervjuer med helsepersonell og tjenesteytere med daglig kontakt med samisk unge. De fleste respondentene bodde i Troms og Finnmark.

Ett av de kvalitative funnene var at flere unge samer unnlot å delta eller deltok sjelden i offentlig debatt (nettdebatter, kommentarfelt) som handlet om samiske temaer på grunn av polarisering og hatefulle ytringer mot samer. Et annet kvalitativt funn var at fornorskningshistorien gjør at unge kan oppleve sorg over «tap av språk, kulturarv og kunnskaper» (2021, s. 9). Historien var også forbundet med skam og mindreverdigfølelse over sin etnisitet. Den kvantitative undersøkelsen fant at de fleste respondentene hadde opplevd diskriminering på grunn av etnisitet i løpet av livet, og at det var vanligst at diskrimineringen skjedde på skolen / i utdanning og på nett. Et annet funn var at respondentene tenkte månedlig på «historiske traumer som fornorskingspolitikken forårsaket, med høyest hyppighet av tanker rundt det faktum at store deler av den samiske befolkningen mistet språket og elementer ved kulturen» (2021, s. 13).

Stoor mfl. (2019) har studert kulturelle betydninger av selvmord blant samer i Nord-Norge. Basert på fokusgruppeintervjuer identifiserte de seks hovedtemaer om hva som kan virke inn på selvmordsrater blant samer, hvorav tre av temaene var knyttet til samers posisjon og historie i storsamfunnet. Mest relevant for vår gjennomgang var temaet «samer behandles negativt av majoritetssamfunnet».

Fokusgruppedeltakere knyttet selvmord blant samer til erfaringer med rasisme, diskriminering, fordommer, mobbing, negativ behandling og strukturell diskriminering. Både skjellsord og intenderte vennlige spøker ble nevnt, for eksempel å få påpekt svært mange ganger i en spøkefull tone at en ikke viste stereotypiske samiske trekk. Slike erfaringer kunne tære på over tid, og ble knyttet til det å få mindre energi og mestringssevne over tid. Informanter delte at det kunne være vanskelig å oppleve etnisk stolthet dersom en stadig opplevde kommentarer som ikke var negativt ment, men som ble opplevd harselerende. Særlig erfaringer med negativ behandling fra personer ansatt i offentlig virksomhet (inkludert helsepersonell) kunne oppleves som hva artikkelforfatterne beskriver som en form for systemisk psykisk vold (emotional violence). Deltakerne framhevet videre at særlig samer som drev med reindrift opplevde negativ behandling. Negativ behandling fra majoritetssamfunnet ble knyttet til følelser av skam og sinne som informantene beskrev som «en livsbyrde som ble knyttet til selvmord blant samer» (Stoor mfl. 2019, s. 4, vår oversettelse).

Et annet tema som ble knyttet til selvmord, kan ses på som historiske eller kumulative effekter av diskriminering. Forskerne påpeker at til tross revitaliseringen av samisk identitet de siste tiårene, er skadene etter fornorskningshistorien

fortsatt et faktum. I denne studien ble historien knyttet til vanskeligheter med tilhørighet og psykiske plager. Informanter refererte til en opplevelse av tomhet («void») på grunn av historiske tap av kultur (for eksempel «tradisjonell kunnskap, religion, språk og forhold med dyr og språk» (2017, s. 4, vår oversettelse). Tapet ble knyttet til følelser av «verdiløshet, hjemløshet, skam, motløshet og følelser av tomhet» (2017, s. 4, vår oversettelse), som igjen kan medvirke til selvmord. Det tredje relevante temaet for vår gjennomgang var knyttet til erfaringer om mangel på likeverdige psykiske helsetjenester på grunn av manglende kunnskap om samisk språk og kultur blant helsepersonell. Helsetjenestene ble også beskrevet som for lite kulturtilpassede, hvilket kunne føre til at noen samer med selvmordstanker unnlot å oppsøke helsetjenester. I tillegg snakket noen informanter om det de opplevde som tilsiktet negativ behandling eller diskriminering fra helsepersonell.

Stoor mfl. (2019) påpeker at det er behov for mer forskning om forholdet mellom helse og historiske tap. De kommenterer at en høyere forekomst av psykisk, fysisk og seksuell vold blant samer potensielt kan knyttes til historiske tap og traumer, og at det er behov for forskning om dette. Her viser de til Mikkelsen (2016) sin analyse av «lateral vold», der historisk og nåværende undertrykkelse fører til skam som igjen kan føre til seksualisert vold mot andre samer. Stoor mfl. framhever at informantene i studien snakker om «empowering Sami identities» som en strategi for å redusere selvmord. Dermed blir en positiv etnisk identitet som bufferfaktor tematisert også i denne studien.

Sammensatt diskriminering, interseksjonalitet

To av artiklene om urfolk berører interseksjonalitet og sammensatt diskriminering. Basert på 24 intervjuer med samiske personer med nedsatt funksjonsevne, analyserer Melbøe (2018) det hun beskriver som økt risiko for dobbel diskriminering i møte med norske velferdstjenester. Melbøe fant at i tillegg til vanskelighetene som personer med nedsatt funksjonsevne ofte møter for å få tilgang på velferdstjenester (på grunn av manglende fysisk tilrettelegging), har personer med samisk bakgrunn andre utfordringer. Disse utfordringene er knyttet til blant annet kulturforskjeller mellom samer og majoritetsnordmenn i hvorvidt en snakker om helse og skader; kulturforskjeller i kommunikasjonsform (som gjør at noen unnlater å uttrykke behov); bruk av tradisjonell medisin (hvor personer med samisk bakgrunn kan føle seg dømt dersom de ønsker å ta i bruk av disse); språkvansker samt at tilbudet av tjenester ikke alltid sammenfaller med hvor det er bosatt mange samer. På grunn av sistnevnte må noen samiske personer med funksjonsnedsettelse flytte. Det kanskje mest sentrale for vårt tema er Melbøes analyse av hvordan kumulative effekter av diskriminering synes å ligge bak noen av informantenes reaksjoner på møtet med majoritetspersoner i velferdstjenester. Hun

argumenterer for at slike møter kan provosere og utløse sterke reaksjoner på bakgrunn av den norske historien om assimilering og diskriminering av samer. Hun kommenterer at til tross for revitaliseringen av samisk kultur i nyere tid er denne historien til stede i informantenes møte med velferdstjenestene i dag. Samtidig understreker hun at løsningen ikke er å gi standardiserte samiske tjenester, da det vil variere i hvilken grad og på hvilken måte personer med samisk bakgrunn identifiserer seg med det samiske. Artikkelforfatteren konkluderer med at tjenestene må være tilpasset individuelle behov.

Gjertsen (2019) presenterer resultater fra en levekårsundersøkelse av samer med kognitive funksjonsnedsettelse. Studien har spesielt satt søkelys på funn om psykisk helse og mobbing som risikofaktorer for psykiske helseplager. Funnene bekrefter funn fra tidligere forskning om at både samer og mennesker med nedsatt funksjonsevne er mer sårbare for mobbing enn andre. Fra et multipelt diskrimineringsperspektiv argumenterer forfatteren for at tilhørighet til de to ulike kategoriene, det å være same og ha en kognitiv funksjonsnedsettelse, vil ha ulike meninger i ulike kontekster. Videre argumenterer hun for at begge faktorene øker risikoen for psykiske helseplager for denne gruppen. Studieutvalget omfattet mennesker med nedsatt funksjonsevne i samiske områder, med og uten samisk bakgrunn. Gjertsen anbefaler en nærmere utforskning av årsaker for lavere psykisk helse og mobbing blant mennesker som både har nedsatt kognitiv funksjonsevne og samisk bakgrunn. Utover dette understrekes det å se på betydningen av etnisitet som en viktig kategori, i tillegg til nedsatt funksjonsevne, og hvordan disse kategoriene spiller sammen og innebærer sårbarhet.

Romer, helsekonsekvenser og kumulativ diskriminering

Vi har identifisert tre studier som handler om romer. Dette kan indikere at det finnes få studier. At det ikke finnes mer forskning på konsekvenser, kan skyldes at det generelt kan være vanskelig å få forskningstilgang blant romer, blant annet på grunn av en marginaliseringshistorie og påfølgende manglende tillit til personer med majoritetsbakgrunn, mistillit til autoriteter og andre årsaker knyttet til for eksempel språk, utdanning og mobil livsstil (Condon mfl., 2019; Földes mfl., 2012). I tillegg kan det tenkes at en generell utfordring som er relevant for forskning på både nasjonale minoriteter og urfolk gjør seg gjeldende her: nemlig at en del forskning handler om forhold som skyldes kumulative konsekvenser av diskriminering over flere generasjoner, men at temaene i forskningen ikke defineres eksplisitt på denne måten og dermed ikke fanges opp i søk. Det kan for eksempel være vanskelig å skille romers marginalisering ut som utelukkende enten en konsekvens av diskriminering over tid, eller som en form for nåtidig diskriminering.

To av studiene handler om helse. Den ene studien, av Hassler og Eklund (2012), omhandler opplevd sammenheng i tilværelsen («sense og coherence», SOC) og

selvrapportert helse blant romer i Sverige. Ifølge Hassler og Eklund har flere tidligere studier vist at SOC scorer er sterkt forbundet med helse, og særlig psykisk helse, hvilket også denne studien fant. Studien fant at romer hadde lavere scorer på selvrapportert helse og SOC enn både den svenske befolkningen og reindriftsamer. For studiens psykiske helsescore (MCS) hadde romer og samer tilsvarende scorer, hvilket forskerne forklarer med en felles erfaring av strukturell diskriminering. Når det gjelder funnene om lavere fysisk helse, kommenterer Hassler og Eklund (2012) at tidligere studier har knyttet dette til romers livssituasjon (for eksempel arbeidsledighet, ekskludering, maktesløshet, diskriminering) og livsstil (for eksempel alkoholkonsum og forekomst av stoffmisbruk). De kommenterer hvordan førstnevnte kan øke forekomsten av livsstilsfaktorer som gir økt risiko for negative helseutfall.

I den andre studien om romer og helse har Lämsa mfl. (2020) undersøkt forholdet mellom hvordan voksne finske romer opplever urettferdig behandling i helsevesenet, og hvordan de vurderer at behovene deres ikke ble møtt av leger og sykepleiere. Forskerne beskriver den høye forekomsten av kroniske sykdommer og psykiske helseplager hos finske romer, som overlapper med funn fra mange europeiske land. Studien fant en sammenheng mellom opplevd urettferdig behandling og det å oppleve at en ikke får sine helsebehov møtt. Opplevd urettmessig behandling kan dreie seg om tidligere erfaringer i lignende settinger. I tillegg virket pasientens helsestatus og forventninger og behandling inn på opplevelsen av urettmessig behandling. 17 prosent av respondentene hadde opplevd urettferdig behandling i helsevesenet. Lämsa mfl. (2020) framhever at noen situasjoner (for eksempel uenighet med lege eller sykepleier om behandling) kunne oppfattes som utslag av urettferdig behandling basert på etnisk bakgrunn, selv om behandlingen objektivt sett ikke skilte seg fra andre pasienters behandling. De påpeker at denne erfaringen kan være subjektiv, men at den ikke bør undervurderes og oppfordrer til forskning som identifiserer hva som ligger bak oppfatninger om urettferdig behandling. De forklarer at oppfatninger om urettferdig behandling kan være knyttet til en rekke faktorer i tillegg til tidligere erfaringer, som kunnskap om helse, sosioøkonomiske faktorer og kulturelle forskjeller i synet på helsevesenet. Forskerne framhever tiltak som kan redusere fordommer og oppfatninger om urettferdig behandling som vektlegger veiledning av både romer og helsepersonell. Her viser de til Oslo kommunes anbefaling om å gi tilrettelagt informasjon til romer om helse-tjenester, og viser også til viktigheten av at romers stemmer blir hørt for kunne gi gode helsetjenester. Videre har samlinger av romkvinner vist seg å kunne fremme romers levekår og sosiale mobilisering. Artikkelforfatterne ser et behov blant annet til videreutvikling av deltakende metoder, til å få mer kunnskap om tillitsbygging til helsevesenet, og om hvordan manglende kunnskap om helse og sosioøkonomiske forhold påvirker oppfatninger om urettferdig behandling. I tillegg tar de

til orde for mer forskning som belyser urettferdig behandling og utilstrekkelig behandling i dybden.

I Norge har Falck (2020) undersøkt langvarige konsekvenser av diskriminering av romer i det norske samfunnet med hjelp av survey-eksperimenter med utgangspunkt i et sannsynlighetsutvalg basert på nasjonale registerdata. Studien finner at forekomsten av diskriminering og fordommer mot romer begrenser tilgang til bolig. I tillegg synes dette også å ha politiske konsekvenser for hvordan borgere tenker om grenser. Ut over det peker Falck på at eksperimentene ikke har studert utviklingen av holdninger over tid, og antar at politiske endringer mot antidiskriminering i de siste tiårene har påvirket offentlige holdninger positivt. Samtidig påpeker Falck at det tar lang tid å endre fordommer, og argumenterer for at framtidige forskning burde se på hindrende og fremmende faktorer angående diffusjon av ikke-diskriminerende normer og relasjonen mellom sosiale bevegelser og holdningsendringer.

Kort oppsummert:

Konsekvenser av assimileringshistorie, diskriminering og rasisme fra studier om urfolk og nasjonale minoriteter viser:

- Flere studier undersøker sammenhenger mellom nedsatt helse og rasisme, diskriminering og fornorskningshistorie.
- Flere studier belyser langsiktige virkninger av fornorskning og assimilering, som for eksempel psykiske helseplager, nedsatt livskvalitet og forventninger om diskriminering.
- En studie som undersøkte medvirkende årsaker til selvmord fant at summen av skjellsord og mange «harmløse» kommentarer over tid kan påvirke etnisk stolthet, mestringfølelse og energi.
- En studie fant at unge samer kan unnlate å delta eller redusere sin deltakelse i offentlig debatt på grunn av netthets mot samer.

5 Oppsummering og drøfting av hovedfunn

I dette siste kapittelet oppsummerer og drøfter vi hovedfunnene fra denne kunnskapsoppsummeringen. Hensikten med denne kunnskapsoversikten har vært å gi svar på følgende hovedproblemstilling: Hva sier forskning om konsekvensene av rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet, religion/livssyn og tilgrensende områder, for barn, unge og voksne? I tillegg skulle følgende delspørsmål besvares: 1) Hvilke temaer og typer konsekvenser forskes det på, og hvilke strategier eller tiltak for å forebygge og håndtere negative konsekvenser av rasisme og diskriminering kommer fram i forskningen? 2) Hvilke metoder brukes? 3) Hvilke fag eller disipliner, forskningsfelt og institusjoner er det som forsker/publiserer på temaet? 4) Hvilke kunnskapsbehov kommer fram i forskningen? 5)

5.1 Hvilke temaer, typer konsekvenser og strategier forskes det på?

Konsekvenser av rasisme og diskriminering blir her forstått både i streng forstand, som for eksempel nedsatt helse, og i videre forstand, i form av individuelle strategier mot eller reaksjoner på rasisme og diskriminering, for eksempel gjennom identitetsprosesser.

Mye (internasjonal) forskning om nedsatt helse og andre konsekvenser

Når det gjelder konsekvenser i streng forstand, har vi funnet relativt mye forskning knyttet til negative helseutfall. Dette gjelder særlig oppsummert forskning i form av internasjonale kunnskapsoversikter. Systematiske kunnskapsoversikter har en lengre tradisjon innen medisin og helsefag enn andre i andre fagdisipliner, og dette kan være grunnen til denne skjevheten i datamaterialet (som omtalt i kapittel 2.2.4).

I tillegg til slike internasjonale (systematiske) kunnskapsoversikter omfatter data-materialet nordiske primærstudier. Vi har identifisert flere forskningsbidrag om konsekvenser knyttet til nedsatt psykisk helse enn fysisk helse. Denne

skjevheten i favør av litteratur om psykiske helse kan skyldes begrensninger knyttet til de generelle databasene. Vi har gjort søk i tverrfaglige kilder, og vi har utelatt disiplinspesifikke søkekilder (som omtalt i kapittel 2.2.4).

Generelt indikerer kunnskapsgrunnlaget at (opplevd) diskriminering og rasisme påvirker psykisk helse negativt, noe som vises i en økning av symptomer som angst, depresjon og stress. Samtidig anvender mange studier et forskningsdesign som ikke tillater entydige slutninger om sammenhenger om årsaker (diskriminering og rasisme) og virkninger (konsekvenser).

Samlet sett handler forskningsbidragene om ulike populasjoner i ulike kontekster, som urfolk og nasjonale minoriteter, innvandrere og etterkommere i ulike livsfaser. Dette gjelder for eksempel psykiske helsekonsekvenser for ulike innvandergrupper.

I tillegg har vi identifisert forskningsbidrag som omhandlet sammenhenger mellom (opplevd) diskriminering og rasisme, og konsekvenser knyttet til andre arenaer som arbeidsliv, utdanning og skole og bolig- og finansmarked.

For mulige konsekvenser knyttet arbeidslivet fant vi én nyere kunnskapsoversikt om etnisk diskriminering og rasisme i arbeidsmarkedsrekruttering. Denne oppsummerte 140 felteksperimenter fra 30 land, deriblant Norge og Sverige. Felteksperiment, der man for eksempel sammenligner fiktive jobbsøknader mellom ulike etniske grupper, anses som den mest troverdige metoden for å påvise at diskriminering faktisk skyldes etnisitet og ikke andre faktorer (Quillian og Midtbøen, 2021). Selv om denne kunnskapsoversikten ikke analyserte *konsekvenser* av etnisk diskriminering og rasisme, og var begrenset tematisk til etnisk diskriminering i arbeidsmarkedsrekruttering, har vi inkludert den, siden den peker på manglende inkludering i arbeidslivet som en mulig konsekvens av diskriminering. Det samme gjelder noen metodisk lignende studier om diskriminering i bolig-/leie- og finansmarkedet. Björnsson mfl. (2019) viste for eksempel at polske menn på Island ble diskriminert på leiemarkedet, noe som muligens kan påvirke deres situasjon på andre områder.

Disse forskningsbidragene omhandler hovedsakelig strukturelle forhold og hviler på kvantitative data og analyser. Her er det behov for mer forskning som nærmere studerer diskrimineringsmekanismer og de faktiske konsekvensene på ulike områder, for eksempel boligmarked og samfunnsdeltakelse, gjerne med et kvalitativt forskningsdesign.

Mye forskning om opplevd diskriminering og individuelle strategier og reaksjoner

For konsekvenser i videre forstand, i form av individuelle strategier og reaksjoner, har vi identifisert relativt mange studier med et kvalitativt forskningsdesign. Disse omhandler ofte *opplevd diskriminering* og konsekvenser av dette for den enkelte.

Individuelle strategier og reaksjoner som studeres er for eksempel identitetsprosesser, motstand og assimilering (navneendring). Strategiene belyser blant annet hvordan identitetsprosesser kan påvirkes av diskriminering og rasisme, og hvordan dette kan spilles ut i handlinger og selvpresentasjoner.

Her er det behov for mer forskning som ser på opplevd diskriminering og strukturell diskriminering samtidig, og konsekvenser av dette på ulike områder, gjerne med et kvantitativt forskningsdesign.

Få nordiske studier om strukturell diskriminering og rasisme

Begrepe ne strukturell diskriminering og strukturell rasisme brukes hyppig i forskning om måten diskriminering og/eller rasisme er innebygget i strukturer og institusjoner i samfunnet. Strukturell diskriminering og strukturell rasisme omhandler former for systematisk forskjellsbehandling, selv om disse formene for diskriminering ikke er en konsekvens av en bevisst handling.

For strukturell rasisme har vi identifisert flere internasjonale kunnskapsoversikter knyttet til helsekonsekvenser. Drapet på George Floyd og Black Lives Matter-bevegelsen i kjølvannet har imidlertid også i Norden bidratt til en aktiv diskusjon om strukturell rasisme (se Wig, 2021). Vi har i denne kunnskapsoversikten imidlertid identifisert få nordiske forskningsbidrag om strukturell rasisme eller diskriminering og dens konsekvenser.

For tilgang på helsetjenester har Hamed m.fl. (2020) sett på mekanismer knyttet til strukturell rasisme og individers fortellinger om tilgang og tillit til helsetjenester i tre europeiske land. De vitner om uverdigg behandling, om ikke å bli sett og trodd, og om forsinkelser i behandling. For strukturell diskriminering på arbeidsplassen finner Behtoui mfl. (2020), som har sammenlignet svenskfødte og utenlandsfødte ansatte, at etnisk diskriminering kan føre til ekskludering fra sosiale nettverk på arbeidsplassen. Den norske studien av Harlap og Riese (2021) viser at mørkhudede studenter opplevde seg som fremmede ved høyere utdanningsinstitusjoner. Den påpeker at institusjonelle strukturer hindrer full akademiske deltakelse for personer som formelt sett har tilgang, men som bryter med forventningene. Funnene fra disse studiene indikerer at det er behov for mer forskning om hvordan ulikhetsmønstre på arbeidsmarkedet og i utdanning produseres i organisasjoner. Dette kan med fordel gjøres både med kvantitative og kvalitative forskningsdesign.

At det foreligger relativt få studier om strukturell diskriminering og rasisme og konsekvenser av dette, kan i tillegg relateres til en pågående vitenskapsteoretisk diskusjon. Ifølge Wig (2021) mangler tradisjonell samfunnsforskning metodiske eller teoretiske verktøy for å forstå strukturell rasisme og diskriminering. Han viser til et perspektiv som ofte kalles «kritisk raseteori», og argumentet om at forskning på rasisme (og strukturell diskriminering) best kan utføres innenfor et

antipositivistisk paradigme som er kritisk til konvensjonell vitenskapelig rasjonalitet og til sentrale prinsipper i vitenskapelig metode. Med dette som utgangspunkt drøfter Wig (2021) hvordan strukturell rasisme kan studeres fra flere sider ved å behandle det som et objektivt samfunnsfenomen. Dette betyr at rasisme kan måles, men at det varierer i sin form siden det forekommer i formelle institusjoner, som på skoler og arbeidsplasser, og uformelle institusjoner, for eksempel idrett. Disse institusjonene anses som menneskelige begrensninger som strukturerer politiske, økonomiske og sosiale samspill. Dette kan være uformelle begrensninger, for eksempel sanksjoner og tradisjoner, og formelle regler, for eksempel lover (North, 1991, i Wig, 2021). Ifølge Wig (2021) anses denne definisjonen som grunnleggende for å kunne måle rasisme i ulike samfunnsdeler, og for å kunne måle de atferdsmessige konsekvensene.

For det første tyder dette på at det er behov for mer grunnforskning når det gjelder hvordan strukturell rasisme og diskriminering kan forstås og utforskes. På det grunnlag er det også behov for nordiske forskningsbidrag som søker kvalitativt å forstå og kvantitativt å måle strukturell rasisme og diskriminering og deres konsekvenser i ulike former og i ulike institusjonelle kontekster.

Studier på kumulativ flerdimensjonal diskriminering

For urfolk, spesielt den samiske minoriteten, fant vi flere studier som belyser betydningen av kumulativ rasisme og diskriminering. Disse viste at diskriminerings- og fornorskings-historien påvirker både psykisk helse og forventninger om rasisme, for eksempel i møte med offentlige tjenesteytere med majoritetsbakgrunn. For eksempel fant Stoor mfl. (2015) at fornorskingshistorien kan føre til en opplevelse av manglende tilhørighet, tomhetsopplevelse knyttet til tap av kultur og psykiske plager. Samtidig belyses betydningen av *summen* av personlige opplevelser av diskriminering, for eksempel i form av opplevde diskriminerende kommentarer som kan påvirke etnisk stolthet og psykisk helse. På den måten viser studien hvordan både personlig opplevd diskriminering og kumulativ diskriminering på gruppenivå kan påvirke livskvalitet og psykisk helse.

Relativt få studier har sett på kombinasjoner av ulike diskrimineringsgrunnlag, omtalt som sammensatt eller flerdimensjonal diskriminering (interseksjonalitet), for eksempel etnisitet og religion i kombinasjon med kjønn eller seksuell orientering. En nyere studie av Eggebø mfl. (2020) understreker betydningen av interseksjonelle analyser for sosial ekskludering, og demonstrerer hvordan personer som tilhører flere minoritetsgrupper samtidig kan få vanskeligheter med å passe inn i nettverk som er tilknyttet én bestemt gruppe. Aksnes mfl. (2021) identifiserer imidlertid en økning i forskningsproduksjonen om sammensatt diskriminering. Samtidig viser de at denne forskningen i hovedsak ser på etnisitet og kjønn som diskrimineringsgrunnlag, og i hovedsak adresserer makronivå.

Samlet sett peker kunnskapsgrunnlaget på et behov for flere studier som kombinerer kontekstsensitive interseksjonelle perspektiver på diskriminering og rasisme (kvalitative metoder) med kvantitative metoder (f.eks. kohortstudier, longitudinelle survey studier).

Strategier og tiltak for å forebygge og håndtere negative konsekvenser

Vi ha funnet få studier som har sett på strategier eller tiltak for å forebygge og håndtere negative konsekvenser av rasisme og diskriminering, selv om flere studier funnene påpeker viktigheten av å arbeide for inkludering og tilhørighet, og mot rasisme og diskriminering. Et unntak er en kunnskapsoppsummering av David mfl. (2019). Basert på forskningen anbefaler oversiktsforfatterne en tilpasning av psykologiutdannelsen og justering av psykologisk praksis ved å inkludere etnisk mangfold og kultursensitivitet, for eksempel gjennom alternative behandlingsformer. Disse tiltakene er tenkt for å bedre kunne forebygge eller håndtere negative konsekvenser av rasisme og diskriminering, for eksempel økt stress og andre helseproblemer.

I studier av opplevd diskriminering og dens konsekvenser blant utenlandsadopterte, nevnes sosiale støtte som en beskyttelsesfaktor mot diskriminering og mot psykisk stress. Koskinen (2015) anbefaler tiltak på alle samfunnsnivå, inkludert politiske tiltak, aktivisme og sosial endring, og de understreker at mestring av diskriminering ikke skal overlates til den enkelte utenlandsadopterte og dennes foreldre. I en ny rapport fra NIBR finner Leirvik mfl. (2021) at to av tre utenlandsadopterte i Norge opplever diskriminering og rasisme, og at det er viktig å inkludere de utenlandsadopterte i arbeidet mot rasisme.

Når det gjelder mulige negative konsekvenser av diskriminering knyttet til utdanning, anbefaler Ismail mfl. (2019) bedre integreringstiltak i samfunnet for å forebygge svekket læringsmotivasjon og tillit hos elever med minoritetsbakgrunn. For å forebygge negative konsekvenser av diskriminering viser (Bursell, 2012) at endring av fremmed klingende navn til noe som er vanlig i majoritetsbefolkningen kan være en egnet strategi.

5.2 Hvilke metoder brukes?

I denne kunnskapsoversikten har vi inkludert både (systematiske) kunnskapsoversikter og primærstudier med ulike metoder og design. I analysen har vi særlig tillagt tematisk relevante og aktuelle systematiske kunnskapsoversikter vekt, særlig når disse inkluderte nordiske primærstudier eller var begrenset til Norden. Det samme gjelder primærstudier som var tematisk relevante og metodisk velegnet for å besvare hovedproblemstillingen.

Kvantitative og kvalitative design

De inkluderte primærstudiene fra de nordiske landene bruker både kvalitative og kvantitative design, samt en kombinasjon («mixed-method»). Noen studier bygger på spørreundersøkelser, der respondentene blir spurt om de har opplevd diskriminering, mens andre tar utgangspunkt i kvalitative intervjuer med personer som antas å ha opplevd diskriminering, for eksempel personer med en etnisk minoritetsbakgrunn.

Andre studier tar i bruk mer «objektive» tilnærminger (felteksperimenter), der forskere studerer sannsynligheten for å få leie en bolig eller bli kalt inn til jobbintervjuer for søkere med utenlandske navn, sammenlignet med likt kvalifiserte søkere med norske navn. Quillian og Midtbøen (2021) har i en nyere rapport oppsummert felteksperimenter av diskriminering i rekrutteringsprosesser på grunnlag av rase. Forfatterne analyserer studier fra mange land, blant annet fra Norge og Sverige. De fant at etnisk diskriminering er et åpenbart og vedvarende internasjonalt fenomen, og at institusjonelle regler angående etnisitet og utseende («race») i rekrutteringsprosessen kan påvirke diskrimineringsnivå.

Denne rapporten er relevant for denne problemstillingen med tanke på å identifisere kunnskapshull og for å bidra til metodediskusjonen. Quillian og Midtbøen (2021) påpeker behovet for en bedre forståelse av hvordan diskriminering kan lede til ulike konsekvenser for ulike etniske grupper. De argumenterer for at framtidige studier i større grad burde koble diskrimineringsprosesser til sosiale ulikheter som oppstår som en konsekvens av slike prosesser. Dette vil igjen kreve en bedre forståelse av arbeidssøkingprosesser, effekten av opplevd diskriminering i jobbsøking og effekten av etnisitet og rase på oppsigelse og det å slutte i jobb.

Felteksperiment anses generelt som en velegnet metode for å sammenligne og undersøke etnisk diskriminering i og på tvers av ulike land, og noen av de andre inkluderte primærstudiene har brukt denne metoden (f.eks., Björnsson mfl., 2019).

Samtidig etterspør Quillian og Midtbøen (2021) en bedre forståelse av hvordan diskriminering og rasisme fører til ulike konsekvenser for ulike etniske grupper. For arbeidslivet ville det være mest relevant å forstå *vedvarende* forskjeller i arbeidsledighet mellom etniske grupper, som kan være en konsekvens av diskriminering tidligere i rekrutteringen. Slike studier lar seg best gjøre som longitudinelle kvantitative analyser av registerdata.

Få longitudinelle studier

Med få unntak bruker de inkluderte kvantitative primærstudiene *tverrsnittsdesign*. Det vil si at de studerer sammenhenger mellom et konstrukt, som diskriminering eller rasisme, og andre variabler, for eksempel helseutfall i et

representativt utvalg av en definert befolkning som et øyeblikksbilde. Til tross for at vi har funnet forholdsvis mange studier, er det få som bruker metoder for å måle *langvarige* konsekvenser av diskriminering og rasisme eller lignende prosesser over livsløp ved hjelp av longitudinelle design (se også Abebe, 2014). Et unntak er en populasjonsbasert kohortstudie av Nystedt mfl. (2019) som undersøker hvordan gjentatt diskriminering påvirker psykisk helse, økonomisk stress og sosial deltagelse over tid.

Tidligere longitudinelle studier har påvist at sammenhengen mellom diskriminering og negative fysiske helseutfall har en forsinket effekt (se Hansen, 2015), noe som indikerer at man burde være forsiktig med å tolke sammenhenger mellom diskriminering og (fysiske) helseeffekter basert på tverrsnittstudier.

Måling av diskriminering (og rasisme)

Mange av de inkluderte studiene, særlig de kvalitative studiene, har sett på *opplevd* diskriminering og rasisme. Kvantitative studier forsøker ofte å utvikle «objektive indikatorer». Bråthen mfl. (2016), som har forsøkt å utvikle et sett av slike indikatorer, påpeker at det er vanskelig å måle diskriminering. Ulikheter mellom majoritets- og minoritetsgrupper med tanke på ulike samfunnsarenaer som arbeid, utdanning og bolig er ikke nødvendigvis et resultat av usaklig forskjellsbehandling. De argumenterer videre for at observerbare forskjeller knyttet til disse arenaene også kan være en konsekvens av faktorer som den enkelte er ansvarlig for selv. På den andre siden kan disse forskjellene også være et resultat av at ulike grupper har ulike muligheter, og skyldes forhold som ligger utenfor den enkeltes kontroll.

Relatert til dette har Karlsson (2021) undersøkt om diskriminering var blant hovedårsakene til at etterkommere av innvandrere er overrepresentert i barnevernet i Sverige. Studien fant at ikke-europeisk innvandrerbakgrunn ikke var en risikofaktor for at barnevernet tok omsorgsansvaret fra foreldrene. Årsaksfaktorene til overrepresentasjonen i barnevernet var kjente allmenne faktorer, som for eksempel segregering på boligmarkedet, fattigdom og dårlige boforhold. Slike faktorer på samfunnsnivå kan imidlertid ikke forklare overrepresentasjonen av ikke-europeiske barn i svensk barnevern, men kan muligens innebære en form for diskriminering. Det er bred konsensus i samfunnet om at forskjellsbehandling knyttet til faktorer som den enkelte selv har ansvar for, kan betraktes som akseptabelt, mens ulikheter i muligheter anses som urettferdige og burde kompenseres for. Bråthen mfl. (2016) påpeker at disse to størrelsene vanskelig lar seg skille ved hjelp av enkelte indikatorer.

5.3 Hvilke disipliner og institusjoner kan identifiseres?

For å besvare spørsmålet om de sentrale fagmiljøene og fagdisiplinene til de inkluderte forskningsbidragene har vi gjort en enkel analyse av data innhentet hovedsakelig fra WoS.

Fagmiljøer

De studiene der minst én av forfatterne var tilknyttet en forskningsinstitusjon i Norden (N = 74) var fordelt over 33 institusjoner (fagmiljøer). Vi har i våre analyser hovedsakelig sett på den første institusjonsadressen til førstforfatteren, slik denne var registrert i WoS og i selve artikkelen. I noen tilfeller, der kun andreforfatter hadde tilknytning til en nordisk institusjon, har vi brukt dennes adresse eller institusjonstilknytning. Gjennom våre analyser fant vi fem omtrent like store fagmiljøer i Finland, Sverige (2) og Norge basert fra våre data. Disse var Universitetet i Helsinki, Universitetet i Malmø, Universitetet i Uppsala og Universitetet i Oslo, hver med fem, seks eller syv publikasjoner.

Finland: Universitetet i Helsinki

De syv forskningspublikasjonene ved Universitetet i Helsinki fordeler seg på sosialpsykologi (N = 4), demografi, sosiologi og sykepleievitenskap (N = 3). Forskningsbidragene omhandler i hovedsak innvandrere og returnerte migranter, identitetsprosesser og diskriminering, også i forbindelse med bruk av helsetjenester.

Tabell 5.1 Fagmiljø: Universitetet i Helsinki (N = 7 publikasjoner)

Fagmiljø	Disiplin (WOS Categories)	Tittel
University of Helsinki, Finland (7)	Demography	Immigrant Children, Educational Performance and Public Policy: a Capability Approach
	Psychology Social	When Psychological Contract Is Violated: Revisiting the Rejection-Disidentification Model of Immigrant Integration
	Psychology Social	Identity and attitudinal reactions to perceptions of inter-group interactions among ethnic migrants: A longitudinal study
	Nursing	Immigrants' use of health care in their country of origin: the role of social integration, discrimination and the parallel use of health care systems
	Sociology	Claims to whiteness: Young unemployed Russian-speakers' declassificatory struggles in Finland
	Psychology Social	Cultural discordance and the polarization of identities
	Psychology Social; Linguistics	You Should Have Told Me That Earlier: Ethnic Return Migrants' Accounts of Discrimination

Sverige: Universitetet i Malmö og Uppsala

I Sverige fant vi to miljøer med omtrent likt antall publikasjoner. Dette var Universitetet i Malmö og Universitetet i Uppsala. De seks forskningspublikasjonene ved Universitetet i Malmö fordeler seg på utviklingspsykologi (N = 3), Women studies, studier av etnisitet og management (N = 3). Studiene handler om etnisk mobbing/trakassering av unge og opplevd hverdagsrasisme blant kvinner på arbeidsplassen og i den offentlige sfæren.

Tabell 5.2 Fagmiljø: Universitetet i Malmö (N = 6 publikasjoner)

Fagmiljø	Disiplin (WOS Categories)	Tittel
Malmö University, Sweden (6)	Psychology Developmental; Family Studies	Friend Support As a Buffer Against Engagement in Problem Behaviors Among Ethnically Harassed Immigrant Adolescents
	Psychology Developmental	Ethnic Harassment and the Protective Effect of Positive Parenting on Immigrant Youths' Antisocial Behavior
	Psychology Developmental; Family Studies	Why Do Ethnically Harassed Immigrant Adolescents Engage in Violent Behaviors? The Role of Affiliation With Violent Peers
	Women studies	Feminist struggle over urban safety and the politics of space
	Management	Exploring the experiences of women and migrant medical professionals in Swedish hospitals Visible and hidden forms of resistance
	Ethnic Studies	Racism as intimacy - looking, questioning and touching in the service encounter

De fem bidragene fra Universitetet i Uppsala fordeler seg på tre innen folkehelse og arbeidsmiljø (public environmental occupational health) og to i sosiologi og andre samfunnsfag. Bidragene handlet blant annet om tilpasningsutfordringer blant somaliske innvandrere i Sverige, psykisk helse blant flyktninger og migranter og opplevd diskriminering og mentale helseutfordringer blant samer med funksjonsnedsettelse.

Tabell 5.3 Fagmiljø: Universitetet i Uppsala (N = 5 publikasjoner)

Fagmiljø	Disiplin (WOS Categories)	Tittel
Uppsala University, Sverige (5)	Environmental studies; Urban Studies	Who leaves rental housing? Examining possible explanations for ethnic housing segmentation in Uppsala, Sweden
	Public Environmental Occupational Health; Social Sciences Interdisciplinary	Mental health among Sami people with intellectual disabilities
	Public Environmental Occupational Health; Social Sciences Biomedical	Longing for a sense of belonging-Somali immigrant adolescents' experiences of their acculturation efforts in Sweden
	Environmental Sciences; Public Environmental Occupational Health	Mental Health of Refugees and Migrants during the COVID-19 Pandemic: The Role of Experienced Discrimination and Daily Stressors
	Ethnic studies; Sociology	Epistemic modalities of racialised knowledge production in the Swedish academy

Norge: Universitetet i Oslo

De seks forskningspublikasjonene fra Universitetet i Oslo fordeler seg på medisin (psykiatri) med to publikasjoner, og samfunnsvitenskap med fire publikasjoner. Bidragene handler om sammenhenger mellom ulike risikofaktorer (for eksempel diskriminering) og ulike symptomer av nedsatt psykisk helse.

Tabell 5.4 Fagmiljø: Universitetet i Oslo (N = 6 publikasjoner)

Fagmiljø	Disiplin (WOS Categories)	Tittel
University of Oslo (6)	Psychiatry	Perceived discrimination is associated with severity of positive and depression/anxiety symptoms in immigrants with psychosis: a cross-sectional study
	Ethnicities	Young adults of ethnic minority background on the Norwegian labour market: The interactional co-construction of exclusion by employers and customers
	Psychiatry	Social anxiety among unaccompanied minor refugees in Norway. The association with pre-migration trauma and post-migration acculturation related factors
	Psychology Social	The vicious circle of religious prejudice: Islamophobia makes the acculturation attitudes of majority and minority members clash
	Multidisciplinary Sciences	Skin-tone discrimination by Whites and Africans is associated with the acculturation of African immigrants in Norway
	Sociology	Comparative Perspectives on Racial Discrimination in Hiring: The Rise of Field Experiments.

Av de 74 nordiske forskningsbidragene kan omtrent en tredjedel kategoriseres som et bidrag innen medisin og helsefag, mens to tredjedeler faller innenfor et samfunnsvitenskapelige fag. Når det gjelder de enkelte deldisiplinene, har vi funnet flest bidrag innen folkehelse og arbeidsmiljø, etterfulgt av etniske studier. Det er vanskelig å kategorisere de enkelte bidragene under én kategori. I WoS brukes ofte flere kategorier, og kartleggingen i denne rapporten viser at forskningsfeltet er både fragmentert, siden artiklene ofte spenner over flere disipliner (samfunnsfag og helsefag / medisin), og tverrfaglig. Vedlegg 4 inneholder en tabell som likevel forsøker å kartlegge de enkelte forskningsartiklene etter disiplin-kategorier (fra WoS) og fagmiljøene. Denne enkle bibliometriske analysen, basert på dataene fra de inkluderte studiene, har noen begrensninger. For fagmiljøer har vi blant begrenset oss til én tilknytning for førsteforfatter, som betyr at vi kan ha utelatt andre fagmiljøer som førsteforfatteren kan ha tilknytning til. Det samme gjelder medforfatterens fagmiljø(er).

5.4 Kunnskapshull

Forskningslitteraturen om konsekvenser av rasisme og diskriminering og på grunn av etnisitet og religion er tematisk bred, tverrfaglig og spenner over flere disipliner. Dette har gjort det utfordrende å identifisere, velge ut og oppsummere forskningen.

Behov for flere eksperimentelle studier og studier med longitudinelt design

Datagrunnlaget til denne rapporten omfatter først og fremst beskrivende studier med ulike design. Få studier er longitudinelle eller eksperimentelle hvor det kontrollerer for andre faktorer enn diskriminering og rasisme. Dette betyr at hovedkonsepter, som diskriminering eller rasisme, og antatte konsekvens(er) av disse, for eksempel dårlig helse, ofte studeres samtidig, og det er vanskelig å skille tydelig mellom årsak (diskriminering) og virkning. Samlet sett peker dermed kunnskapsgrunnlaget på et behov for flere longitudinelle studier og/eller studier med eksperimentelt design for å utforske årsaksmekanismer mellom diskriminering og rasisme på den ene siden, og ulike konsekvenser av dette på den andre. Cave mfl. (2020) har for eksempel pekt på behov for mer forskning på mekanismene som gjør at tidlig eksponering for rasistisk diskriminering gir negative helseutfall senere i livet. Dette kan gjøres med longitudinelle kohortstudier eller studier som ser nærmere på tidspunkt for eksponering og utfall.

For framtidig forskning anbefaler Quillian og Midtbøen (2021) kreative metoder ved å kombinere felteksperiment med andre typer design, for eksempel spørreundersøkelser eller kvalitative metoder. Dette vil øke forståelsen av de sosiale prosessene som produserer diskriminering og de resulterende sosiale ulikhetene, det vil si konsekvensene, og også hvordan vi bedre kan adressere slike prosesser. I tillegg argumenterer Quillian og Midtbøen (2021) for å kombinere forskning av rasisme og forskning av diskriminering og dens underliggende mekanismer. Som de sier: «More evidence is needed on how racist ideologies – usually assessed as beliefs or statements – corresponds to acts of discrimination.» (s. 409).

Behov for mer avanserte metoder for å operasjonalisere og måle diskriminering og rasisme

Funnene i denne rapporten illustrerer videre at hovedkonseptene diskriminering og rasisme er sammensatte, og at fenomenene kan opptre både indirekte og direkte, kumulert over tid og over flere generasjoner. Dette betyr samtidig at det kan være vanskelig å gjøre et skarpt skille mellom diskriminering og rasisme som

fenomen, og konsekvenser over tid. Også Mähönen mfl. (2020) argumenterer for å bruke mer spesifikke modeller og robuste tester for å kunne predikere ulike konsekvenser av opplevd diskriminering i ulike kontekster der minoritets- og majoritetsgruppen befinner seg.

Behov for mer forskning av strukturell og om sammensatt og flerdimensjonal diskriminering og rasisme i Norden.

Denne kunnskapsoversikten har identifisert forholdsvis få nordiske primærstudier om strukturell diskriminering og rasisme, samt flerdimensjonal og sammensatt diskriminering og dens konsekvenser i Norden. Det kan antas at dette er et forskningsfelt i dynamisk utvikling, også med tanke på Black Lives Matter-bevegelsen.

Vi fant få studier om diskriminering på grunn av religion, eventuelt i kombinasjon med etnisitet, og konsekvenser av dette. Med ett unntak handlet disse om muslimer og diskriminering, nærmere bestemt stigmatisering på grunn av navn og utseende. Én studie handlet om religiøs diskriminering og relaterte faktorer av kristne innvandrere i Danmark fra et muslimsk land.

I søket har vi vektlagt diskriminering på grunnlag av tilknytning til de to verdensreligionene islam og jødedom, siden disse har lang historie med forfølgelse og diskriminering. I denne sammenhengen kan vi også referere til det pågående prosjektet ved Holocaustsenteret (HL-senteret) som har navnet «Skiftende grenser. Definisjoner, uttrykk og konsekvenser av antisemittisme i samtidens Norge». Dette tar sikte på å etablere ny empirisk, metodologisk og teoretisk kunnskap i de ulike manifestasjoner og effekter av antijødiske holdninger i Norge.¹¹

---

¹¹<https://www.hlsenteret.no/forskning/jodisk-historie-og-antisemittisme/shifting-boundaries-definitions-expressions-and/index.html>

Referanser

- Ames, H., Glenton, C. & Lewin, S. Purposive sampling in a qualitative evidence synthesis: a worked example from a synthesis on parental perceptions of vaccination communication. *BMC Med Res Methodol* 19, 26 (2019).
<https://doi.org/10.1186/s12874-019-0665-4>
- Aarset, M.F. (2018). Conditional belonging: Middle-Class Ethnic Minorities in Norway. I Bendixsen, S. Bringslid, M.B. and Vike, H. (eds), *Egalitarianism in Scandinavia: Historical and Contemporary Perspectives*, 291-312. Palgrave Macmillan
- Bangstad, S. og Døving, C.A. (2015). *Hva er RASISME*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Barth, F. (1969). *Ethnic Groups and Boundaries. The social organization of cultural difference*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Baumann, G. (1999). *The multicultural riddle*. Routledge.
- Bjørge, T. og Gjelsvik, I. M. (2015) *Forskning på forebygging av radikaliserings og voldelig ekstremisme En kunnskapsstatus*. PHS Forskning 2015: 2. Oslo: Politihøgskolen.
- Castañeda, E. (2012). Places of stigma: Ghettos, barrios and banlieues. I *The ghetto: Contemporary global issues and controversies*, red. Hutchison, R., Haynes, B. D., 159-90. Westview Press.
- Casey, P.J. (2021). Religion, Definition of. In *The Encyclopedia of Philosophy of Religion* (eds C. Taliaferro and S. Goetz).
<https://doi.org/10.1002/9781119009924.eopr0330>
- Collins, P. H. (2015). Intersectionality's Definitional Dilemmas. *Annual Review of Sociology*, 41(1), 1-20.
- Condon L, Bedford H og Ireland L, (2019). Engaging Gypsy, Roma, and Traveller Communities in Research: Maximizing Opportunities and Overcoming Challenges. *Qualitative Health Research*, 29(9),1324-1333.
doi:[10.1177/1049732318813558](https://doi.org/10.1177/1049732318813558)
- Council of Europe. (2018, desember). *Extremism and radicalisation leading to violence*. <https://pjp-eu.coe.int/en/web/youth-partnership/extremism-and-radicalisation-leading-to-violence>
- Craig, Ronald (2005): Systemic discrimination in employment and the promotion of ethnic equality. Ph.D.-dissertation, University of Oslo.

- Departementene (2019). Regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion (2020-2023). Oslo.
- Erdal, M. B., Strømsø, M. (2020). 'It should change': Young people on skin colour and national belonging in Norway. *PRIO Blogs*, 9. June 2020. Hentet fra: <https://blogs.prio.org/2020/06/it-should-change-young-people-on-skin-colour-and-national-belonging-in-norway/>
- Eriksen, T. H. (2020). *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*. Pluto Press.
- Fangen, K. (1997). *Rasisme i plural form. Paradigmer og begreper om rasisme*. Rapport nr. 7, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, UiO.
- Fangen, K. (2006) Assimilert, hybrid eller inkorporert i det etniske? Tilpasning og identifikasjon blant somaliere i Norge. *Sosiologisk tidsskrift*, 14(1), 4-33.
- Fangen, K. (2009). Sosial ekskludering av unge med innvandrerbakgrunn – den relasjonelle, stedlige og politiske dimensjonen. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 9(2), 91-112.
- Fangen, K., Lynnebakke, B. (2014). Navigating Ethnic Stigmatisation in the Educational Setting: Coping Strategies of Young Immigrants and Descendants of Immigrants in Norway. *Social Inclusion* 2 (1). 47-59.
- Fibbi, R., Midtbøen, A., Simon, P. (2021). *Migration and Discrimination: IMISCOE Short Reader*. Cham: Springer International Publishing.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Földes M. E., og Covaci, A. (2012). Research on Roma health and access to healthcare: state of the art and future challenges. *International journal of public health*, 57(1), 37-39. <https://doi.org/10.1007/s00038-011-0312-2>
- Frounfelker, R. L., Frissen, T., Vanorio, I., Rousseau, C., d'Haenens, L. (2019). Exploring the discrimination-radicalization nexus: empirical evidence from youth and young adults in Belgium. *International journal of public health*, 64 (6), 897-908. doi:10.1007/s00038-019-01226-z
- Gullestad, M. (2006). *Plausible prejudice: everyday experiences and social images of nation, culture and race*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, K.L., Minton, J.M., Friberg, O. og Sørli, T. (2016). Discrimination amongst Arctic Indigenous Sami and Non-Sami Populations in Norway. The SAMINOR 2 Questionnaire Study. *Journal of Northern Studies*, 10(2), 45-84.
- Heelsum, A. van og Koomen, M. (2015). Ascription and identity. Differences between first- and second-generation Moroccans in the way ascription influences religious, national and ethnic group identification. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42(2), 277-291.
- Huber, L. P., Johnson, R. N., & Kohli, R. (2006). Naming racism: A conceptual look at internalized racism in US schools. *Chicano-Latino L. Rev.*, 26, 183.

- Høy-Petersen, A., Døving, C.A. og Fangen, K. (2020). What is racism? I *Knowing what's (far) right*, red. Jupskås, A. R., Leidid, E. Hentet fra: <https://www.sv.uio.no/c-rex/english/groups/compendium/what-is-racism.html>
- Kunst, J. R. og Phillibert, E. N. (2018). Skin-tone discrimination by Whites and Africans is associated with the acculturation of African immigrants in Norway. *PloS One*, 3(12), 1-13.
- Leirvik, Hernes, Liodden & Tronstad (2021) Rasisme, diskriminering og tilhørighet blant utenlandsadopterte i Norge (oda.oslomet.no). NIBR-rapport 2021:15. Oslo.
- Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven) https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51#KAPITTEL_2 (lastet ned: 20.12.2021)
- Lynnebakke, B., Fangen, K. (2011). "Tre oppfatninger av norskhet: Opphav, kulturell praksis og statsborgerskap." *Sosiologi i dag* 41 (3-4):133-155.
- Midtbøen, A. & Lidén, H. (2015). Diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge. En kunnskapsgjennomgang. 2015:1. ISF-Oslo.
- Midtbøen, A.H. og Liden, H. (2016) Kumulativ diskriminering. *Sosiologisk tidsskrift*, 1, s. 3-26.
- Midtbøen, A. H. (2016). Discrimination of the Second Generation: Evidence from a Field Experiment in Norway. *Journal of international migration and integration*, 2016-02, Vol.17 (1), 253-272.
- Midtbøen, A.H. (2018). Etnisk diskriminering i arbeidsmarkedet. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, Vol. 55, NR 1, 3-30.
- Midtbøen, A. H., Steen-Johnsen, K., Torbjørnsrud, K. (2017). *Boundary Struggles. Contestations of Free Speech in the Public Sphere*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Mikkelsen, A.K. (2016): Taushet, tabuer og tapte ansikter - angår det oss? I Andreassen, L.M. (red.) *Subttsasa = Fortellinger*. Årran.
- Paradies, Y., Ben, J., Denson, N., Elias, A., Priest, N., Pieterse, A., Gupta, A., Kelaher, M., Gee, G. (2015). Racism as a Determinant of Health: A Systematic Review and Meta-Analysis. *PloS One*, 10 (9).
- Petticrew, M. og Roberts, H. (2008). *Systematic reviews in the social sciences: A practical guide*. John Wiley & Sons.
- Rogstad, J. og Midtbøen, A. (2009). *Rasisme og diskriminering Begreper, kontroverser og nye perspektiver*. Oslo: Norges forskningsråd.
- Romani, L., Holck, L., & Risberg, A. (2019). Benevolent discrimination: Explaining how human resources professionals can be blind to the harm of diversity initiatives. *Organization*, 26(3), 371-390. doi:10.1177/1350508418812585

- Seeberg, M.L. (2011). Kunnskapsstatus (1990 – 2010). Forskning om etnisk diskriminering av barn og unge. NOVA-rapport 8-2011. Oslo.
- Stolcke, V. (1995). Talking Culture New Boundaries, New Rhetorics of Exclusion in Europe. *Current Anthropology*, Volume 36, Number i.
- Silverstein, P. A. (2005). Immigrant Racialization and the New Savage Slot: Race, Migration and Immigration in the New Europe. *Annual Review of anthropology*, 34 (1), 363-384.
- Søholt, S., Astrup, K. (2009). *Etniske minoriteter og forskjellsbehandling i leiemarkedet*. Oslo: NIFU-rapport 2009:2.
- Thomas, J., Newman, M., & Oliver, S. (2013). Rapid evidence assessments of research to inform social policy: taking stock and moving forward. *Evidence & Policy: A Journal of Research, Debate and Practice*, 9(1), 5-27.
- Ungar, M. (2012). Social ecologies and their contribution to resilience. M. Ungar (red.), *The social ecology of resilience: A handbook of theory and practice*, 13–31. London: Springer.
- Vermeulen, H. og Govers, C. (1997). From Political Mobilization to the Politics of Consciousness. I Govers, C. og Vermeulen, H. (red.) *The Politics of Ethnic Consciousness*, 1-30. Palgrave Macmillan.
- Vogt, K. C. (2020). Prosessuell interseksjonalitet: gutter, posisjoner og prosesser. *Tidsskrift for kjønnsforskning*, 44(2), 118-131.
- Wig, T. (2021). Structural racism: a political science perspective. *Tidsskrift for Samfunnsforskning*, 62(1), 121-127. doi:10.18261/issn.1504-291X-2021-01-11.
- Wollscheid, S., Aksnes, D. W., Bergene, A. C., & Fossum, L. W. (2021). What do we know about research on discrimination and equality when it comes to gender, age, disability, sexual identity, ethnicity and religion in the Nordic countries? A Scoping review [protocol]. Retrieved from <https://osf.io/vca4s/>
- Wollscheid, S. & Tripney, J. (2021). Rapid reviews as an emerging approach to evidence synthesis in education. *London Review of Education*. (17. Nov. 2021)

Vedlegg 1: Inkluderte studier

- Abebe, D. S., Lien, L., & Hjelde, K. H. (2014). What We Know and Don't Know About Mental Health Problems Among Immigrants in Norway. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 16(1), 60-67. doi:10.1007/s10903-012-9745-9
- Alden, L., & Hammarstedt, M. (2016). Discrimination in the Credit Market? Access to Financial Capital among Self-employed Immigrants. *Kyklos*, 69(1), 3-31. doi:10.1111/kykl.12101
- Alhusen, J. L., Bower, K. M., Epstein, E., & Sharps, P. (2016). Racial Discrimination and Adverse Birth Outcomes: An Integrative Review. *Journal of Midwifery & Womens Health*, 61(6), 707-720. doi:10.1111/jmwh.12490
- Amaro, H., Sanchez, M., Bautista, T., & Cox, R. (2021). Social vulnerabilities for substance use: Stressors, socially toxic environments, and discrimination and racism. *Neuropharmacology*, 188, 21. doi:10.1016/j.neuropharm.2021.108518
- Andreassen, R., & Ahmed-Andresen, U. (2014). I can never be normal: A conversation about race, daily life practices, food and power. *European Journal of Womens Studies*, 21(1), 25-42. doi:10.1177/1350506813507716
- Andreassen, R., & Myong, L. (2017). RACE, GENDER, AND RESEACHER POSITIONALITY ANALYSED THROUGH MEMORY WORK. *Nordic Journal of Migration Research*, 7(2), 97-104. doi:10.1515/njmr-2017-0011
- Bals, M., Turi, A. L., Skre, I., & Kvernmo, S. (2010). Internalization symptoms, perceived discrimination, and ethnic identity in indigenous Sami and non-Sami youth in Arctic Norway. *Ethnicity & Health*, 15(2), 165-179. doi:10.1080/13557851003615545
- Banerjee, D., Vijayakumar, H. G., & D'Cruz, M. 'Beyond the Floyd Narrative': Reviewing racism through the lens of social psychiatry. *International Journal of Social Psychiatry*, 9. doi:10.1177/0020764020950773
- Bardol, O., Grot, S., Oh, H., Poulet, E., Zeroug-Vial, H., Brunelin, J. M., & Leaute, E. (2020). Perceived ethnic discrimination as a risk factor for psychotic symptoms: a systematic review and meta-analysis. *Psychological Medicine*, 50(7), 1077-1089. doi:10.1017/s003329172000094x
- Beck, A. F., Edwards, E. M., Horbar, J. D., Howell, E. A., McCormick, M. C., & Pursley, D. M. (2020). The color of health: how racism, segregation, and inequality

- affect the health and well-being of preterm infants and their families. *Pediatric Research*, 87(2), 227-234. doi:10.1038/s41390-019-0513-6
- Behtoui, A., Boreus, K., Neergaard, A., & Yazdanpanah, S. (2020). Why are care workers from the global south disadvantaged? Inequality and discrimination in Swedish elderly care work. *Ethnic and Racial Studies*, 43(16), 155-174. doi:10.1080/01419870.2020.1734220
- Ben, J., Cormack, D., Harris, R., & Paradies, Y. (2017). Racism and health service utilisation: A systematic review and meta-analysis. *Plos One*, 12(12), 22. doi:10.1371/journal.pone.0189900
- Benner, A. D., Wang, Y. J., Shen, Y. S., Boyle, A. E., Polk, R., & Cheng, Y. P. (2018). Racial/Ethnic Discrimination and Well-Being During Adolescence: A Meta-Analytic Review. *American Psychologist*, 73(7), 855-883. doi:10.1037/amp0000204
- Berg, A. O., Melle, I., Rossberg, J. I., Romm, K. L., Larsson, S., Lagerberg, T. V., . . . Hauff, E. (2011). Perceived discrimination is associated with severity of positive and depression/anxiety symptoms in immigrants with psychosis: a cross-sectional study. *Bmc Psychiatry*, 11, 9. doi:10.1186/1471-244x-11-77
- Berger, M., & Sarnyai, Z. (2015). "More than skin deep": stress neurobiology and mental health consequences of racial discrimination. *Stress-the International Journal on the Biology of Stress*, 18(1), 1-10. doi:10.3109/10253890.2014.989204
- Berry, O. O., Tobon, A. L., & Njoroge, W. F. M. (2021). Social Determinants of Health: the Impact of Racism on Early Childhood Mental Health. *Current Psychiatry Reports*, 23(5), 10. doi:10.1007/s11920-021-01240-0
- Binha, L., Robertson, E., & Ransjo-Arvidson, A. B. (2010). "We are always asked; 'where are you from?': Chilean women's reflections in midlife about their health and influence of migration to Sweden. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 24(3), 445-453. doi:10.1111/j.1471-6712.2009.00734.x
- Bjornsson, D. F., Kopsch, F., & Zoega, G. (2018). Discrimination in the Housing Market as an Impediment to European Labour Force Integration: the Case of Iceland. *Journal of International Migration and Integration*, 19(3), 829-847. doi:10.1007/s12134-018-0574-0
- Bleich, S. N., & Ard, J. D. (2021). COVID-19, Obesity, and Structural Racism: Understanding the Past and Solutions for the Future. *Cell Metabolism*, 33(2), 234-241. doi:10.1016/j.cmet.2021.01.010
- Boge, J. (2020). The inferior position of the Sami language in a bilingual nursing home in Norway. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 41(3), 195-205. doi:10.1080/01434632.2019.1597875
- Bourabain, D., & Verhaeghe, P. P. (2021). The Conceptualization of Everyday Racism in Research on the Mental and Physical Health of Ethnic and Racial

- Groups: a Systematic Review. *Journal of Racial and Ethnic Health Disparities*, 8(3), 648-660. doi:10.1007/s40615-020-00824-5
- Boutrin, M. C., & Williams, D. R. (2021). What Racism Has to Do with It: Understanding and Reducing Sexually Transmitted Diseases in Youth of Color. *Healthcare*, 9(6), 22. doi:10.3390/healthcare9060673
- Borsch, A. S., de Montgomery, C. J., Gauffin, K., Eide, K., Heikkila, E., & Jervelund, S. S. (2019). Health, Education and Employment Outcomes in Young Refugees in the Nordic Countries: A Systematic Review. *Scandinavian Journal of Public Health*, 47(7), 735-747. doi:10.1177/1403494818787099
- Brama, A., & Andersson, R. (2010). Who leaves rental housing? Examining possible explanations for ethnic housing segmentation in Uppsala, Sweden. *Journal of Housing and the Built Environment*, 25(3), 331-352. doi:10.1007/s10901-010-9179-4
- Brodie, N., Perdomo, J. E., & Silberholz, E. A. (2021). The dual pandemics of COVID-19 and racism: impact on early childhood development and implications for physicians. *Current Opinion in Pediatrics*, 33(1), 159-169. doi:10.1097/mop.0000000000000985
- Brownlow, B. N., Sosoo, E. E., Long, R. N., Hoggard, L. S., Burford, T. I., & Hill, L. K. (2019). Sex Differences in the Impact of Racial Discrimination on Mental Health Among Black Americans. *Current Psychiatry Reports*, 21(11), 14. doi:10.1007/s11920-019-1098-9
- Bursell, M. (2012). Name change and destigmatization among Middle Eastern immigrants in Sweden. *Ethnic and Racial Studies*, 35(3), 471-487. doi:10.1080/01419870.2011.589522
- Bursell, M. (2021). Perceptions of discrimination against Muslims. A study of formal complaints against public institutions in Sweden. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47(5), 1162-1179. doi:10.1080/1369183x.2018.1561250
- Carter, R. T., Johnson, V. E., Kirkinis, K., Roberson, K., Muchow, C., & Galgay, C. (2019). A Meta-Analytic Review of Racial Discrimination: Relationships to Health and Culture. *Race and Social Problems*, 11(1), 15-32. doi:10.1007/s12552-018-9256-y
- Castle, B., Wendel, M., Kerr, J., Brooms, D., & Rollins, A. (2019). Public Health's Approach to Systemic Racism: a Systematic Literature Review. *Journal of Racial and Ethnic Health Disparities*, 6(1), 27-36. doi:10.1007/s40615-018-0494-x
- Cave, L., Cooper, M. N., Zubrick, S. R., & Shepherd, C. C. J. (2020). Racial discrimination and child and adolescent health in longitudinal studies: A systematic review. *Social Science & Medicine*, 250, 10. doi:10.1016/j.socscimed.2020.112864

- Chapman, M. (2016). Veil as Stigma: Exploring the Role of Representations in Muslim Women's Management of Threatened Social Identity. *Journal of Community & Applied Social Psychology, 26*(4), 354-366.
doi:10.1002/casp.2269
- David, E. J. R., Schroeder, T. M., & Fernandez, J. (2019). Internalized Racism: A Systematic Review of the Psychological Literature on Racism's Most Insidious Consequence. *Journal of Social Issues, 75*(4), 1057-1086.
doi:10.1111/josi.12350
- Eggebø, H., Karlstrøm, H., & Stubberud, E. (2020). Diskriminering og sosial ekskludering av skeive med innvandrerbakgrunn. *Tidsskrift for kjønnsforskning, 44*(2), 132-151. doi:10.18261/issn.1891-1781-2020-02-04 E
- Falck, R. (2020). Discrimination against Roma: Evidence from two survey experiments in Norway. *Migration Studies*. doi:10.1093/migration/mnaa026
- Fangen, K., & Paasche, E. (2013). Young adults of ethnic minority background on the Norwegian labour market: The interactional co-construction of exclusion by employers and customers. *Ethnicities, 13*(5), 607-624.
doi:10.1177/1468796812467957
- Gjertsen, H. (2019). Mental health among Sami people with intellectual disabilities. *International Journal of Circumpolar Health, 78*(1), 10.
doi:10.1080/22423982.2019.1565860
- Hamed, S., Thapar-Bjorkert, S., Bradby, H., & Ahlberg, B. M. (2020). Racism in European Health Care: Structural Violence and Beyond. *Qualitative Health Research, 30*(11), 1662-1673. doi:10.1177/1049732320931430
- Handulle, A., & Vassenden, A. (2021). 'The art of kindergarten drop off': how young Norwegian-Somali parents perform ethnicity to avoid reports to Child Welfare Services. *European Journal of Social Work, 24*(3), 469-480.
doi:10.1080/13691457.2020.1713053
- Hansen, K. L. (2015). Ethnic discrimination and health: the relationship between experienced ethnic discrimination and multiple health domains in Norway's rural Sami population. *International Journal of Circumpolar Health, 74*, 12.
doi:10.3402/ijch.v74.25125
- Hansen, K. L., Skaar, S.W. (2021). Unge samers psykiske helse. En kvalitativ og kvantitativ studie av unge samers psykososiale helse. Tromsø: UiT Norges arktiske universitet.
- Harlap, Y., & Riese, H. Race Talk and white normativity: classroom discourse and narratives in Norwegian higher education. *Teaching in Higher Education, 17*.
doi:10.1080/13562517.2021.1940925
- Hassler, S., & Eklund, L. (2012). Sense of coherence and self-reported health among Roma people in Sweden - a pilot study. *International Journal of Circumpolar Health, 71*, 6. doi:10.3402/ijch.v71i0.18438

- Heard-Garris, N. J., Cale, M., Camaj, L., Hamati, M. C., & Dominguez, T. P. (2018). Transmitting Trauma: A systematic review of vicarious racism and child health. *Social Science & Medicine*, 199, 230-240. doi:10.1016/j.socscimed.2017.04.018
- Heffernan, T. Sexism, racism, prejudice, and bias: a literature review and synthesis of research surrounding student evaluations of courses and teaching. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 11. doi:10.1080/02602938.2021.1888075
- Herz, M., & Johansson, T. (2012). The Experience of Being Stopped: Young Immigrants, Social Exclusion and Strategies. *Young*, 20(2), 157-176. doi:10.1177/110330881202000203
- Ismail, A. A. (2019). Immigrant Children, Educational Performance and Public Policy: a Capability Approach. *Journal of International Migration and Integration*, 20(3), 717-734. doi:10.1007/s12134-018-0630-9
- Jamaludin, N. L., Sam, D. L., Sandal, G. M., & Adam, A. A. (2018). The influence of perceived discrimination, orientation to mainstream culture and life satisfaction on destination loyalty intentions: the case of international students. *Current Issues in Tourism*, 21(8), 934-949. doi:10.1080/13683500.2015.1119102
- James, D. (2020). Health and Health-Related Correlates of Internalized Racism Among Racial/Ethnic Minorities: a Review of the Literature. *Journal of Racial and Ethnic Health Disparities*, 7(4), 785-806. doi:10.1007/s40615-020-00726-6
- Jasinskaja-Lahti, I., Celikkol, G., Mahonen, T. A., Eskelinen, V., Vetik, R., & Sam, D. L. (2018). When Psychological Contract Is Violated: Revisiting the Rejection-Disidentification Model of Immigrant Integration. *Journal of Social and Political Psychology*, 6(2), 484-510. doi:10.5964/jspp.v6i2.890
- Jasinskaja-Lahti, I., Mahonen, T. A., & Liebkind, K. (2012). Identity and attitudinal reactions to perceptions of inter-group interactions among ethnic migrants: A longitudinal study. *British Journal of Social Psychology*, 51(2), 312-329. doi:10.1111/j.2044-8309.2011.02059.x
- Johansson, E., Zolkowska, K., & McNeil, T. F. (2015). Prediction of adaptation difficulties by country of origin, cumulate psychosocial stressors and attitude toward integrating: A Swedish study of first-generation immigrants from Somalia, Vietnam and China. *International Journal of Social Psychiatry*, 61(2), 174-182. doi:10.1177/0020764014537639
- Jore, T., Oppedal, B., & Biele, G. (2020). Social anxiety among unaccompanied minor refugees in Norway. The association with pre-migration trauma and post-migration acculturation related factors. *Journal of Psychosomatic Research*, 136, 8. doi:10.1016/j.jpsychores.2020.110175

- Kairuz, C. A., Casanelia, L. M., Bennett-Brook, K., Coombes, J., & Yadav, U. N. (2021). Impact of racism and discrimination on physical and mental health among Aboriginal and Torres Strait islander peoples living in Australia: a systematic scoping review. *Bmc Public Health*, 21(1), 16. doi:10.1186/s12889-021-11363-x
- Karlsson, N., Lila, M., Gracia, E., & Wemrell, M. (2021). Representation of Intimate Partner Violence Against Women in Swedish News Media: A Discourse Analysis. *Violence against Women*, 27(10), 1499-1524. doi:10.1177/1077801220940403
- Kemppainen, L., Kemppainen, T., Skogberg, N., Kuusio, H., & Koponen, P. (2018). Immigrants' use of health care in their country of origin: the role of social integration, discrimination and the parallel use of health care systems. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 32(2), 698-706. doi:10.1111/scs.12499
- Khosravi, S. (2012). White masks/Muslim names: immigrants and name-changing in Sweden. *Race & Class*, 53(3), 65-80. doi:10.1177/0306396811425986
- Kirkinis, K., Pieterse, A. L., Martin, C., Agiliga, A., & Brownell, A. (2021). Racism, racial discrimination, and trauma: a systematic review of the social science literature. *Ethnicity & Health*, 26(3), 392-412. doi:10.1080/13557858.2018.1514453
- Korol, L., & Bevelander, P. Ethnic Harassment and the Protective Effect of Positive Parenting on Immigrant Youths' Antisocial Behavior. *Child & Youth Care Forum*, 22. doi:10.1007/s10566-021-09600-w
- Korol, L., Ozdemir, S. B., & Stattin, H. (2020). Friend Support As a Buffer Against Engagement in Problem Behaviors Among Ethnically Harassed Immigrant Adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 40(7), 885-913. doi:10.1177/0272431619880620
- Korol, L., & Stattin, H. (2021). Why Do Ethnically Harassed Immigrant Adolescents Engage in Violent Behaviors? The Role of Affiliation With Violent Peers. *Journal of Early Adolescence*, 41(6), 809-839. doi:10.1177/0272431620961458
- Korous, K. M., Causadias, J. M., & Casper, D. M. (2017). Racial discrimination and cortisol output: A meta-analysis. *Social Science & Medicine*, 193, 90-100. doi:10.1016/j.socscimed.2017.09.042
- Koskinen, M., Elovainio, M., Raaska, H., Sinkkonen, J., Matomaki, J., & Lapinleimu, H. (2015). Perceived Racial/Ethnic Discrimination and Psychological Outcomes Among Adult International Adoptees in Finland: Moderating Effects of Social Support and Sense of Coherence. *American Journal of Orthopsychiatry*, 85(6), 550-564. doi:10.1037/ort0000099

- Koskinen, M. G. (2015). Racialization, Othering, and Coping Among Adult International Adoptees in Finland. *Adoption Quarterly*, 18(3), 169-195. doi:10.1080/10926755.2014.895467
- Kour, P., & Spilker, R. S. (2017). Discrimination and its effect on health among immigrants and ethnic minorities: A scoping review. *European Journal of Public Health*, 27, 49-49. Retrieved from [<Go to ISI>://WOS:000414389800104](#)
- Kristoffersson, E., Ronnqvist, H., Andersson, J., Bengs, C., & Hamberg, K. (2021). "It was as if I wasn't there" - Experiences of everyday racism in a Swedish medical school. *Social Science & Medicine*, 270, 9. doi:10.1016/j.socscimed.2021.113678
- Krivosos, D. (2018). Claims to whiteness: Young unemployed Russian-speakers' declassificatory struggles in Finland. *Sociological Review*, 66(6), 1145-1160. doi:10.1177/0038026117737412
- Kunst, J. R., & Phillibert, E. N. (2018). Skin-tone discrimination by Whites and Africans is associated with the acculturation of African immigrants in Norway. *Plos One*, 13(12), 13. doi:10.1371/journal.pone.0209084
- Kunst, J. R., Sadeghi, T., Tahir, H., Sam, D., & Thomsen, L. (2016). The vicious circle of religious prejudice: Islamophobia makes the acculturation attitudes of majority and minority members clash. *European Journal of Social Psychology*, 46(2), 249-259. doi:10.1002/ejsp.2174
- Lamsa, R., Castaneda, A. E., Weiste, A., Laalo, M., Koponen, P., & Kuusio, H. (2020). The Role of Perceived Unjust Treatment in Unmet Needs for Primary Care Among Finnish Roma Adults. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(16), 15. doi:10.3390/ijerph17165825
- Lebano, A., Hamed, S., Bradby, H., Gil-Salmeron, A., Dura-Ferrandis, E., Garces-Ferrer, J., . . . Linos, A. (2020). Migrants' and refugees' health status and healthcare in Europe: a scoping literature review. *Bmc Public Health*, 20(1), 22. doi:10.1186/s12889-020-08749-8
- Lenz, C., Lid, S., Lorentzen, G., Nilsen, A.B., Nustad, P. og Rise, E. (2018). Tiltak mot hatefulle ytringer: Kunnskaps- og tiltaksoversikt. Senter for studier av holocaust og livssynsminoriteter. Oslo.
- Listerborn, C. (2016). Feminist struggle over urban safety and the politics of space. *European Journal of Womens Studies*, 23(3), 251-264. doi:10.1177/1350506815616409
- Mahonen, T. A., Jasinskaja-Lahti, I., & Liebkind, K. (2011). Cultural discordance and the polarization of identities. *Group Processes & Intergroup Relations*, 14(4), 505-515. doi:10.1177/1368430210379006

- Massao, P. B., & Fasting, K. (2010). Race and racism: Experiences of black Norwegian athletes. *International Review for the Sociology of Sport*, 45(2), 147-162. doi:10.1177/1012690210368233
- Melboe, L. (2018). Cultural sensitivity and barriers: Sami people with disabilities facing the welfare system. *Community Development Journal*, 53(3), 537-555. doi:10.1093/cdj/bsy025
- Mulinari, P. (2015). Exploring the experiences of women and migrant medical professionals in Swedish hospitals Visible and hidden forms of resistance. *Equality Diversity and Inclusion*, 34(8), 666-677. doi:10.1108/edi-01-2015-0007
- Mulinari, P. (2017). Racism as intimacy - looking, questioning and touching in the service encounter. *Social Identities*, 23(5), 600-613. doi:10.1080/13504630.2017.1281111
- Nystedt, T. A., Rosvall, M., & Lindstrom, M. (2019). The association of self-reported discrimination to all-cause mortality: A population-based prospective cohort study. *Ssm-Population Health*, 7, 9. doi:10.1016/j.ssmph.2019.100360
- Olofsson, A., & Rashid, S. (2011). The White (Male) Effect and Risk Perception: Can Equality Make a Difference? *Risk Analysis*, 31(6), 1016-1032. doi:10.1111/j.1539-6924.2010.01566.x
- Omama, L., Jacobsson, L. H., & Petersen, S. (2012). The health of young Swedish Sami with special reference to mental health. *International Journal of Circumpolar Health*, 71, 10. doi:10.3402/ijch.v71i0.18381
- Omama, L., & Sandlund, M. (2015). Alcohol use in young indigenous Sami in Sweden. *Nordic journal of psychiatry* 69.8 (2015): 621-628.
- Omama, L., & Petersen, S. (2015). Health-related quality of life in indigenous Sami schoolchildren in Sweden. *Acta Paediatrica*, 104(1), 75-83. doi:10.1111/apa.12786
- Osman, F., Mohamed, A., Warner, G., & Sarkadi, A. (2020). Longing for a sense of belonging-Somali immigrant adolescents' experiences of their acculturation efforts in Sweden. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-Being*, 15, 13. doi:10.1080/17482631.2020.1784532
- Ozdemir, S. B., & Stattin, H. (2014). Why and When is Ethnic Harassment a Risk for Immigrant Adolescents' School Adjustment? Understanding the Processes and Conditions. *Journal of Youth and Adolescence*, 43(8), 1252-1265. doi:10.1007/s10964-013-0038-y
- Quillian, L., & Midtboen, A. H. (2021). Comparative Perspectives on Racial Discrimination in Hiring: The Rise of Field Experiments. In K. S. Cook & D. S. Massey (Eds.), *Annual Review of Sociology*, Vol 47, pp. 391-415).

- Rask, S., Elo, I. T., Koskinen, S., Lilja, E., Koponen, P., & Castaneda, A. E. (2018). The association between discrimination and health: findings on Russian, Somali and Kurdish origin populations in Finland. *European Journal of Public Health, 28*(5), 898-903. doi:10.1093/eurpub/cky100
- Salama, E. S., Castaneda, A. E., Lilja, E., Suvisaari, J., Rask, S., Laatikainen, T., & Niemela, S. (2020). Pre-migration traumatic experiences, post-migration perceived discrimination and substance use among Russian and Kurdish migrants-a population-based study. *Addiction, 115*(6), 1160-1171. doi:10.1111/add.14904
- Schouler-Ocak, M., Bhugra, D., Kastrup, M. C., Dom, G., Heinz, A., Kuey, L., & Gorwood, P. (2021). Racism and mental health and the role of mental health professionals. *European Psychiatry, 64*(1), 8. doi:10.1192/j.eurpsy.2021.2216
- Simonsen, K. B. (2021). Politics Feeds Back: The Minority/Majority Turnout Gap and Citizenship in Anti-Immigrant Times. *Perspectives on Politics, 19*(2), 406-421. doi:10.1017/s1537592720002431
- Skadegard, M. C. (2017). WITH FRIENDS LIKE THESE, WHO NEEDS ENEMIES? Structural Discrimination and Good Intentions in Danish Everyday Contexts. *Nordic Journal of Migration Research, 7*(4), 214-223. doi:10.1515/njmr-2017-0033
- Solberg, O., Sengoelge, M., Nissen, A., & Saboonchi, F. (2021). Coping in Limbo? The Moderating Role of Coping Strategies in the Relationship between Post-Migration Stress and Well-Being during the Asylum-Seeking Process. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(3), 16. doi:10.3390/ijerph18031004
- Sparre, S. L. (2021). (In)visibility and the Muslim other: Narratives of flight and religious identity among Iraqi Christians in Denmark. *Ethnicities, 21*(3), 589-610. doi:10.1177/1468796820949279
- Spiritus-Beerden, E., Verelst, A., Devlieger, I., Primdahl, N. L., Guedes, F. B., Chiarenza, A., . . . Derluyn, I. (2021). Mental Health of Refugees and Migrants during the COVID-19 Pandemic: The Role of Experienced Discrimination and Daily Stressors. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(12), 14. doi:10.3390/ijerph18126354
- Stefan, M., Holzmeister, F., Mullauer, A., & Kirchler, M. (2018). Ethnical discrimination in Europe: Field evidence from the finance industry. *Plos One, 13*(1), 7. doi:10.1371/journal.pone.0191959
- Stoor, J. P. A., Kaiser, N., Jacobsson, L., Renberg, E. S., & Silviken, A. (2015). "We are like lemmings": making sense of the cultural meaning(s) of suicide among the indigenous Sami in Sweden. *International Journal of Circumpolar Health, 74*(1), 27669. doi:10.3402/ijch.v74.27669

- Straiton, M. L., Aambo, A. K., & Johansen, R. (2019). Perceived discrimination, health and mental health among immigrants in Norway: the role of moderating factors. *Bmc Public Health*, 19, 13. doi:10.1186/s12889-019-6649-9
- Thapar-Bjorkert, S., & Farahani, F. (2019). Epistemic modalities of racialised knowledge production in the Swedish academy. *Ethnic and Racial Studies*, 42(16), 214-232. doi:10.1080/01419870.2019.1649440
- Thomsen, J. P. F., & Rafiqi, A. (2016). The contact-prejudice relationship among ethnic minorities: examining personal discrimination as a boundary condition. *Ethnic and Racial Studies*, 39(10), 1886-1904. doi:10.1080/01419870.2015.1110609
- Tigervall, C., & Hubinette, T. (2010). Adoption with complications: Conversations with adoptees and adoptive parents on everyday racism and ethnic identity. *International Social Work*, 53(4), 489-509. doi:10.1177/0020872809359272
- Tryggvadottir, H. K., & Loftsdottir, K. (2020). 'The Word I Hate': Racism, Refugees and Asylum Seekers in Iceland. *Icelandic Review of Politics & Administration*, 16(1), 23-42. doi:10.13177/irpa.a.2020.16.1.2
- Turtiainen, K., & Hiitola, J. (2019). Migrant parents talking back - Stigmatised identities and doing being ordinary. *Qualitative Social Work*, 18(6), 1051-1066. doi:10.1177/1473325018796667
- Uhnou, S. (2015). Within 'the Tin Bubble': the police and ethnic minorities in Sweden. *Policing & Society*, 25(2), 129-149. doi:10.1080/10439463.2013.817995
- Varjonen, S., Jurva, K., & Jasinskaja-Lahti, I. (2016). "You Should Have Told Me That Earlier": Ethnic Return Migrants' Accounts of Discrimination. *Journal of Language and Social Psychology*, 35(3), 268-286. doi:10.1177/0261927x15599023
- Wade, R. M., & Harper, G. W. (2020). Racialized Sexual Discrimination (RSD) in the Age of Online Sexual Networking: Are Young Black Gay/Bisexual Men (YBGBM) at Elevated Risk for Adverse Psychological Health? *American Journal of Community Psychology*, 65(3-4), 504-523. doi:10.1002/ajcp.12401
- Williams, D. R., Lawrence, J. A., & Davis, B. A. (2019). Racism and Health: Evidence and Needed Research. In J. E. Fielding (Ed.), *Annual Review of Public Health, Vol 40* (Vol. 40, pp. 105-125). Palo Alto: Annual Reviews.
- Zacheus, T., Kalalahti, M., Varjo, J., Saarinen, M., Jahnukainen, M., Makela, M. L., & Kivirauma, J. (2019). DISCRIMINATION, HARASSMENT AND RACISM IN FINNISH LOWER SECONDARY SCHOOLS. *Nordic Journal of Migration Research*, 9(1), 81-98. doi:10.2478/njmr-2019-0004

Vedlegg 2: Protokoll

Protocol for a rapid systematic review

What do we know about research on consequences of racism and discrimination due to ethnicity and religion?¹²

Sabine Wollscheid^{1*}, Brit Lynnebakke¹, Lone W. Fossum¹, Ann C. Bergene¹ and Dag W. Aksnes

¹ Nordic Institute for Studies in Innovation, Research and Education (NIFU), Norway

*Corresponding author: sabine.wollscheid@nifu.no

Description and aims

Background

International research found numerous negative consequences of racism and discrimination. Discrimination can affect, for example, physical and mental health (Paradies et al., 2015; Hansen & Sørli, 2012) and access to the labour market (Midtbøen, 2016). Additionally, discrimination itself might lead to withdrawal and avoidance of certain areas where one expects to be discriminated against (e.g., Kunst og Phillibert, 2018; Fangen and Lynnebakke, 2014). One example is the media, where hateful statements can lead to withdrawal from public debate (Midtbøen et al., 2017), which illustrates that individual and societal consequences of discrimination often are highly intertwined.

Generally, there has been a shift in international research from looking at what discrimination includes to what its consequences are. Our understanding of discrimination is informed by Kohler-Hausmann (2020) who defines discrimination as “an action or practice that excludes, disadvantages, or merely differentiates between individuals or groups of individuals on the basis of some ascribed or perceived trait”, underscoring, however, that “the definition is itself subject to substantial debate”.

Concerning racism, we follow the definition of Pettigrew (2020), i.e., as “a doctrine that holds that the world’s human population consists of various “races” that are the primary determinants of human traits and capacities. This doctrine typically regards one’s own race as superior to other races.” There is extensive controversy regarding how to define

---

¹² Wollscheid, S., Lynnebakke, B., Fossum, L. W., Bergene, A. C., & Aksnes, D. W. (2021, September 21). What do we know about research on consequences of racism and discrimination due to ethnicity and religion. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/F3KXH> (protocol)

racism. One central issue is related to whether racism definitions should focus not only on beliefs about biology, but also include beliefs about hierarchies related to culture, religion and national origin. The latter is often referred to as “new racism” or “cultural racism” (e.g., Høy-Peterson et al., 2021). We use a definition that emphasizes beliefs about biological differences as we deem this to allow for more analytical precision (see Eriksen, 2010, 189).

Both, individuals and institutions can act from racist motives, which can result in subtle (and sometimes unconscious) and visible exclusion (see e.g., Anthias 1999; Young, 2011). At the same time, there are different research traditions and definitions of racism and discrimination depending on the national context, which makes the racism term controversial. While the term “racism” is used in particular in the US and Great Britain, terms like discrimination, xenophobia and prejudices are used more in Nordic countries to counter political controversies and discourses. (e.g., Høy-Petersen et al., 2021).

A highly relevant concept when researching racism and discrimination is that of intersectionality, which addresses the intersection between different social dimensions of inequality and power, related to variables such as gender, sexual orientation, race, ethnicity that operate as “mutually constructing” phenomena (Collins, 2015). In this review, we will focus on how religion and ethnicity intersect with each other and other social dimensions.

Research question and hypothesis

Drawing on a Nordic context, we ask: what does research tell us about consequences of racism and discrimination due to ethnicity and religion, for children, young people and adults? Additionally, we aim to address the following sub-questions:

- Which topics and types of consequences/ outcomes can we identify? (Examples of topics and arenas can be for example health related, working life, education, housing or leisure)
- Which kind of methods are used (quantitative, qualitative methods; primary studies; review studies)?
- Which disciplines, research topics and institutions can we identify?
- What are the knowledge gaps?
- Which kinds of interventions to prevent negative consequences of racism and discrimination do we find? (Possible interventions to tackle negative consequences can be preventive programs or more specific interventions).

Method

Systematic reviews apply scientific methods to identify, appraise and synthesize a representative sample of studies addressing a specific question. Each stage requires specific decisions, dependent on scope and epistemology underpinning the question and available time and resources. Biases are reduced through a rigorous and transparent process (Gough et al., 2017). This project applies a rapid review format. By the term rapid review, we mean a systematic review that applies fewer resources than a full systematic review, while still aiming to limit bias and ensure transparent reporting (Schünemann & Moja,

2015). Given that rapid reviews have no established definition, choosing an appropriate terminology might imply a mindful description of the review question. Most important, however, is to focus on a full description of the review stages (Gough et al., 2012).

Given the short timeframe of this commissioned project, we deem this methodological approach as the most appropriate and realistic one. The simplification of the review stages implies limitations concerning number of searched data bases, geographical scope and amount of literature (in particular, international literature published outside the Nordic countries and grey literature), as well as a simplification of the quality assessment of included studies (e.g., Thomas et al. 2013).

Search strategy

Applying the population, concept and context (PCC) mnemonic, the search will address populations with a higher risk of being discriminated against, due to ethnicity and religion, and the main concepts of discrimination and racism, in addition to intersectionality, in the context of the Nordic countries. The following eligibility criteria will be used to specify and operationalize the search strategy. Search strings will combine terms and synonyms related to population and the two main concepts (discrimination and racism), while other restrictions to context, design, language and geography will be added manually.

Table 1: Eligible criteria

Inclusion criteria	
Population (P)	Children, young people and adults in risk of discrimination and exposed to racism based on ethnicity and religion
Main concepts (C)	Discrimination and/or exposure to racism; intersectionality
Outcomes (O)	Consequences of racism and discrimination, e.g., related to participation in education, the labor market and civil society, such as perceived belonging, trust, health and quality of life.
Context (C)	Norway, Denmark, Sweden, Finland, Iceland
Research design	Empirical studies with both qualitative and quantitative design; theoretical articles primary studies and review studies
Language	English, Norwegian, Danish, Swedish
Geography	International (review studies) Nordic countries (search in WoS) Norway (strategic search)
Time period	2010-2021 for primary studies 2015-2021 for review studies
Publication type	Scientific
Exclusion criteria	
Population	Groups in risk of discrimination and exposure to racism <i>solely</i> based on other social dimensions than ethnicity and/ or religion.
Main Concept(s)	Violence and assault in general
Context	Outside the Nordic countries
Research design	Commentary papers
Language	Other than English, Norwegian, Danish and Swedish

Databases

The Web of Science Core (WoS) Collection (1975-present) comprises the world's leading scholarly journals, books, and proceedings in the sciences, social sciences, and arts and humanities and navigate the full citation network. In WoS, we will be able to limit the literature according to certain research areas, geography (the Nordic countries) and language (English, Norwegian, Danish Swedish).

The Cristin database includes information on publishing for higher education institutions in Norway. A scoping search indicates that the majority of scientific publications is indexed in WoS; although a high number of scientific publication is only indexed in Christin. This is true for some publications in English (mainly book publications) and publications in Norwegian (both journal and book publications).

Additional search strategies

The purpose of this additional search strategy is to identify potentially missing publications in Norway which were not identified with the original search strings. The results will be verified using publication lists available from the webpages of main research institutes and institutes within higher education in the field.

Update of search

As the period for this commissioned report is limited to six months, we do not plan an update of the search. In the case of a later publication, however, we are planning on updating the search after six months.

Search

Given the epistemological differences between international review studies and primary studies, we design three different search strings for the database WoS: one search string for reviews of international research, one search string for discrimination/ exposure to racism due to ethnicity and one search string for discrimination/ exposure to racism due to religion. While the search string for review studies (1) is limited to the title and includes more general and broader terms, the remaining search strings for primary studies (2; 3) address title, abstract and keywords and include both broader and more specific terms.

We have mindfully tested each search string according to "precision" and "recall" with the aim of achieving a certain balance between the number of potentially relevant references to be included and those that are obviously irrelevant and to be excluded. Attached, we provide search strings that we will use in the database WoS (Appendix 1). For the search in the Norwegian database Cristin, we will use a combination of search terms translated to Norwegian.

Study selection

In the first step, reviewers will independently screen a sub-sample of titles and abstracts retrieved by the search and stored in an EXCEL-sheet. To achieve a common

understanding, all reviewers will screen a pilot sample of 50 titles and abstracts, before each reviewer continues screening a subsample. In the second step, full-text articles of potentially eligible studies will be retrieved and screened independently. Reviewers will apply more specified eligibility criteria than during the first screening, with particular focus on *consequences* of discrimination and of exposure to racism. Cases assessed as “unsure” will be validated by a second reviewer and discussed, if necessary, at each stage.

Data extraction/ coding

Three reviewers will extract data from a subsample of studies independently. They will exchange their extraction results for cross validation. This procedure will be done by using EXCEL spreadsheets. The following scheme for data extraction will be further developed:

Table 2: Data extraction scheme

Categories/ Codes	
Themes/ sub-themes	Themes and consequences related to discrimination and exposure to racism due to ethnicity and religion: e.g. related to health, education, housing, work, leisure
Population	e.g., Sami-population; muslim women
Method	Quantitative, qualitative; primary studies; secondary studies (reviews); theoretical
Discipline	e.g., sociology, migration studies, health, pedagogics
Intervention	Preventive intervention
Descriptive	Publication year; first author
Publication channel (quality assessment)	Journal (name) Report
Country	International Nordic countries

Quality assessment and analysis

Given the rapid review format and the relatively broad review question, we will limit quality assessment to a simplified assessment of single studies based on their method and publication channel.

Three reviewers will be involved in synthesizing the results by using narrative/ thematic synthesis. For synthesis, we will use EXCEL-sheets and/or Nvivo to synthesize both quantitative and qualitative studies.

Review studies and primary studies will be synthesized separately. Review studies will be assessed on the basis of whether they use systematic and transparent methods. Synthesis will be based on their conclusions.

Primary studies will be synthesized according to population, main concepts and outcomes.

Transparency

A preliminary search in the WoS Core Collection resulted in more than 2350 hits. As we do not expect the numbers of eligible references to increase in 2021, we do not plan a subsequent update prior to publication in December 2021.

Schedule

After conducting the final searches in August 2021, we will conduct the remaining phases, i.e., study selection, data extraction and coding and synthesis. We expect having a draft of the review in November 2021.

Referanser

- Anthias, F. (1999). Institutional Racism, Power and Accountability. *Sociological Research Online*, 4(1), 143-151.
- Collins, P. H. (2015). Intersectionality's Definitional Dilemmas. *Annual Review of Sociology*, 41(1), 1-20. doi:10.1146/annurev-soc-073014-112142
- Eriksen, T. H. (2020). *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*. Pluto Press.
- Fangen, K., Lynnebakke, B. (2014). Navigating Ethnic Stigmatisation in the Educational Setting: Coping Strategies of Young Immigrants and Descendants of Immigrants in Norway. *Social Inclusion* 2 (1):47-59.
- Gough, D., Oliver, S. and Thomas, J. (2017). *An introduction to systematic reviews*. (2nd edition). London: Sage.
- Gough, D., Thomas, J. and Oliver, S. (2012b). Clarifying differences between review designs and methods. *Systematic reviews*, 1(1), 28, doi:10.1186/2046-4053-1-28.
- Hansen, K. L., & Sørli, T. (2012). Ethnic discrimination and psychological distress: A study of Sami and non-Sami populations in Norway. *Transcultural Psychiatry*, 49(1), 26-50. doi:10.1177/1363461511433944
- Høy-Petersen, A., Døving, C.A., Fangen, K. (2020). What is racism? I Knowing what's (far) right, red. Jupskås, A. R., Leided, E. <https://www.sv.uio.no/c-rex/english/groups/compendium/what-is-racism.html>
- Kohler-Hausmann, I. (2020). *Discrimination. Oxford Bibliographies*. <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199756384/obo-9780199756384-0013.xml> DOI: 10.1093/OBO/9780199756384-0013
- Kunst, J. R. og Phillibert, E. N. (2018). Skin-tone discrimination by Whites and Africans is associated with the acculturation of African immigrants in Norway. *PloS One*, 3(12), s 1- 13.
- Likestillings- og diskrimineringsloven. (2017). Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (LOV-2017-06-16-51). <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51>

- Midtbøen, A. H. (2016). Discrimination of the Second Generation: Evidence from a Field Experiment in Norway. *Journal of international migration and integration*, 2016-02, Vol.17 (1), p.253-272.
- Midtbøen, A. H., Steen-Johnsen, K., Torbjørnsrud, K. (2017). *Boundary Struggles. Contestations of Free Speech in the Public Sphere*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Paradies, Y., Ben, J., Denson, N., Elias, A., Priest, N., Pieterse, A., Gupta, A., Kelaher, M., Gee, G. (2015). Racism as a Determinant of Health: A Systematic Review and Meta-Analysis. *PloS One*, 10 (9).
- Pettigrew, T. F. (2020). Racism. *Oxford Bibliographies*.
<https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199756384/obo-9780199756384-0162.xml> DOI:
 10.1093/OBO/9780199756384-0162
- Schünemann, H. J. and Moja, L. (2015). Reviews: Rapid! Rapid! Rapid! ...and systematic. [journal article]. *Systematic reviews*, 4(1), 4, doi:10.1186/2046-4053-4-4.
- Thomas, J., Newman, M., & Oliver, S. (2013). Rapid evidence assessments of research to inform social policy: taking stock and moving forward. *Evidence & Policy: A Journal of Research, Debate and Practice*, 9(1), 5-27.
- Young, E. Y. (2011). The Four Personae of Racism: Educators' (Mis)Understanding of Individual Vs. Systemic Racism. *Urban Education*, 46(6), 1433–1460.
<https://doi.org/10.1177/0042085911413145>

Vedlegg 3: Søkestrategi

Appendix 1: Search in WoS

1. Search string: Review studies (WoS)

Results: N=119

(from Web of Science Core Collection) You searched for: ((TI=(discrimination OR harassment OR prejudice OR racism OR violence OR hate) AND TI=(rac* OR ethnic* OR *religion*)) AND LANGUAGE: (English) AND DOCUMENT TYPES: (Review) Timespan: 2015-2021. Indexes: SCI-EXPANDED, SSCI, A&HCI, ESCI.

2. Search string: Primary studies: Ethnicity

Results: N=2283

(from Web of Science Core Collection) You searched for: (TS=(discrimination OR oppress* OR subjugat* OR harassment OR prejudice OR racism OR microaggression OR antisemitism OR islamophobia OR "white privilege") AND TS=(ethnic* OR ethno* OR national* OR rac* OR *migra* OR cultur* OR foreign OR "physical appearance" OR refugee OR ancest* OR indigenous OR nativ* OR sami OR lapplander OR Greenlander OR inuit OR kven OR roman OR muslim* OR "skin colo*") AND CU=(Denmark OR Norwegian OR Iceland OR Finland OR Sweden OR Norway)) AND LANGUAGE: (English OR Danish OR Finnish OR Icelandic OR Norwegian OR Swedish)

Timespan: 2010-2021. Indexes: SCI-EXPANDED, SSCI, A&HCI, ESCI.

3. Search string: Primary studies: Religion

Results: N=219

You searched for: (TS= (discrimination OR oppress* OR subjugat* OR harassment OR prejudice OR racism OR microaggression OR antisemitism OR islamophobia) AND TS = (religion* OR Judaism OR Jewish OR Muslim OR Islam OR Christian* OR Sikh OR hijab OR beard OR kippa) AND CU=(Norway OR Denmark OR Finland OR Iceland OR Sweden)) AND LANGUAGE: (English OR Danish OR Finnish OR Icelandic OR Norwegian OR Swedish) Timespan: 2010-2021. Indexes: SCI-EXPANDED, SSCI, A&HCI, ESCI.

Vedlegg 4: Fagmiljøer og disipliner

Fagmiljø (Institusjon, førsteforfatter; eller forfatter med nordisk tilknytning)		Disiplin (WOS Categories)	Tittel
University of Helsinki, Finland (7)	1	Demography	Immigrant Children, Educational Performance and Public Policy: a Capability Approach
University of Helsinki, Finland	2	Psychology Social	When Psychological Contract Is Violated: Revisiting the Rejection-Disidentification Model of Immigrant Integration
University of Helsinki, Finland	3	Psychology Social	Identity and attitudinal reactions to perceptions of inter-group interactions among ethnic migrants: A longitudinal study
University of Helsinki, Finland	4	Nursing	Immigrants' use of health care in their country of origin: the role of social integration, discrimination and the parallel use of health care systems
University of Helsinki, Finland	5	Sociology	Claims to whiteness: Young unemployed Russian-speakers' declassificatory struggles in Finland
University of Helsinki, Finland	6	Psychology Social	Cultural discordance and the polarization of identities
University of Helsinki, Finland	7	Psychology Social; Linguistics	You Should Have Told Me That Earlier: Ethnic Return Migrants' Accounts of Discrimination
Malmö University, Sweden	1	Psychology Developmental; Family Studies	Friend Support As a Buffer Against Engagement in Problem Behaviors Among Ethnically Harassed Immigrant Adolescents
Malmö University, Sweden	2	Psychology Developmental	Ethnic Harassment and the Protective Effect of Positive Parenting on Immigrant Youths' Antisocial Behavior
Malmö University, Sweden	3	Psychology Developmental; Family Studies	Why Do Ethnically Harassed Immigrant Adolescents Engage in Violent Behaviors? The Role of Affiliation With Violent Peers
Malmö University, Sweden	4	Women studies	Feminist struggle over urban safety and the politics of space
Malmö University, Sweden	5	Management	Exploring the experiences of women and migrant medical professionals in Swedish hospitals Visible and hidden forms of resistance
Malmö University, Sweden	6	Ethnic Studies	Racism as intimacy - looking, questioning and touching in the service encounter

Fagmiljø (Institusjon, førsteforfatter; eller forfatter med nordisk tilknytning)		Disiplin (WOS Categories)	Tittel
University of Oslo	1	Psychiatry	Perceived discrimination is associated with severity of positive and depression/anxiety symptoms in immigrants with psychosis: a cross-sectional study
University of Oslo	2	Ethnicities	Young adults of ethnic minority background on the Norwegian labour market: The interactional co-construction of exclusion by employers and customers
University of Oslo	3	Psychiatry	Social anxiety among unaccompanied minor refugees in Norway. The association with pre-migration trauma and post-migration acculturation related factors
University of Oslo	4	Psychology Social	The vicious circle of religious prejudice: Islamophobia makes the acculturation attitudes of majority and minority members clash
University of Oslo	5	Multidisciplinary Sciences	Skin-tone discrimination by Whites and Africans is associated with the acculturation of African immigrants in Norway
University of Oslo	6	Sociology	Comparative Perspectives on Racial Discrimination in Hiring: The Rise of Field Experiments.
Uppsala University, Sverige	1	Environmental studies; Urban Studies	Who leaves rental housing? Examining possible explanations for ethnic housing segmentation in Uppsala, Sweden
Uppsala University, Sverige	2	Public Environmental Occupational Health; Social Sciences Interdisciplinary	Mental health among Sami people with intellectual disabilities
Uppsala University, Sverige	3	Public Environmental Occupational Health; Social Sciences Biomedical	Longing for a sense of belonging-Somali immigrant adolescents' experiences of their acculturation efforts in Sweden
Uppsala University, Sweden	4	Environmental Sciences; Public Environmental Occupational Health	Mental Health of Refugees and Migrants during the COVID-19 Pandemic: The Role of Experienced Discrimination and Daily Stressors
Uppsala University, Sweden	5	Ethnic studies; Sociology	Epistemic modalities of racialised knowledge production in the Swedish academy
Lund University, Sweden	1	Psychiatry	Prediction of adaptation difficulties by country of origin, cumulate psychosocial stressors and attitude toward integrating: A Swedish study of first-generation immigrants from Somalia, Vietnam and China
Lund University, Sweden	2	Women studies	Representation of Intimate Partner Violence Against Women in Swedish News Media: A Discourse Analysis
Lund University, Sweden	3	Public Environmental Occupational Health	The association of self-reported discrimination to all-cause mortality: A

Fagmiljø (Institusjon, førsteforfatter; eller forfatter med nordisk tilknytning)		Disiplin (WOS Categories)	Tittel
			population-based prospective cohort study
Lund University, Sweden	4	Social Work	Adoption with complications: Conversations with adoptees and adoptive parents on everyday racism and ethnic identity
UiT The Arctic University of Tromsø	1	Ethnic studies; Public Environmental Occupational Health	Internalization symptoms, perceived discrimination, and ethnic identity in indigenous Sami and non-Sami youth in Arctic Norway
2	2	Public Environmental Occupational Health	Racism in European Health Care: Structural Violence and Beyond
UiT The Arctic University of Tromsø	3	Public Environmental Occupational Health	Ethnic discrimination and health: the relationship between experienced ethnic discrimination and multiple health domains in Norway's rural Sami population
UiT The Arctic University of Tromsø	4	Developmental Studies	Cultural sensitivity and barriers: Sami people with disabilities facing the welfare system
University of Turku, Finland	1	Psychiatry; Social Work	Perceived Racial/Ethnic Discrimination and Psychological Outcomes Among Adult International Adoptees in Finland: Moderating Effects of Social Support and Sense of Coherence
University of Turku, Finland	2	Social Work	Racialization, Othering, and Coping Among Adult International Adoptees in Finland
University of Turku, Finland	3	Psychiatry; Substance Use	Pre-migration traumatic experiences, post-migration perceived discrimination and substance use among Russian and Kurdish migrants-a population-based study
University of Turku, Finland	4	Demography	DISCRIMINATION, HARASSMENT AND RACISM IN FINNISH LOWER SECONDARY SCHOOLS
Universitet i Bergen	1	Samfunnsfag	Discrimination against Roma: Evidence from two survey experiments in Norway
Universitet i Bergen	2	Psykologi	The influence of perceived discrimination, orientation to mainstream culture and life satisfaction on destination loyalty intentions: the case of international students
University of Bergen	3	Education Educational Research	Race Talk and white normativity: classroom discourse and narratives in Norwegian higher education
Aarhus University, Denmark	1	Political Sciences	Politics Feeds Back: The Minority/Majority Turnout Gap and Citizenship in Anti-Immigrant Times
Aarhus University, Denmark	2	Ethnicities	(In)visibility and the Muslim other: Narratives of flight and religious identity among Iraqi Christians in Denmark

Fagmiljø (Institusjon, førsteforfatter; eller forfatter med nordisk tilknytning)		Disiplin (WOS Categories)	Tittel
Aarhus University, Denmark	3	Ethnic studies; Sociology	The contact-prejudice relationship among ethnic minorities: examining personal discrimination as a boundary condition
Roskilde University, Denmark	1	Women studies	I can never be normal: A conversation about race, daily life practices, food and power
Roskilde University, Denmark	2	Demography	RACE, GENDER, AND RESEARCHER POSITIONALITY ANALYSED THROUGH MEMORY WORK
Finland National Institute for Health and Welfare	1	Environmental Sciences; Public Environmental Occupational Health	The Role of Perceived Unjust Treatment in Unmet Needs for Primary Care Among Finnish Roma Adults
Finland National Institute for Health and Welfare	2	Public Environmental Occupational Health	The association between discrimination and health: findings on Russian, Somali and Kurdish origin populations in Finland
Norwegian Ctr Violence & Traumat Stress Studies	1	Environmental Sciences; Public Environmental Occupational Health	Coping in Limbo? The Moderating Role of Coping Strategies in the Relationship between Post-Migration Stress and Well-Being during the Asylum-Seeking Process
Norwegian Institute for Public Health	2	Public Environmental Occupational Health	Perceived discrimination, health and mental health among immigrants in Norway: the role of moderating factors
Orebro University, Sweden	1	Social Sciences Interdisciplinary; Sociology	The Experience of Being Stopped: Young Immigrants, Social Exclusion and Strategies
Orebro University, Sweden	2	Psychology Developmental	Why and When is Ethnic Harassment a Risk for Immigrant Adolescents' School Adjustment? Understanding the Processes and Conditions
Stockholm University, Sverige	1	Ethnic studies; Sociology	Name change and destigmatization among Middle Eastern immigrants in Sweden
Stockholm University, Sweden	2	Social Sciences Interdisciplinary; Sociology	White masks/Muslim names: immigrants and name-changing in Sweden
Umea University, Sweden	1	Public Environmental Occupational Health; Social Sciences Biomedical	It was as if I wasn't there - Experiences of everyday racism in a Swedish medical school
Umea University, Sweden	2	Pediatrics	Health-related quality of life in indigenous Sami schoolchildren in Sweden
University of Copenhagen, Denmark	1	Psychology Social	Veil as Stigma: Exploring the Role of Representations in Muslim Women's Management of Threatened Social Identity
University of Copenhagen, Denmark	2	Public Environmental Occupational Health	Health, Education and Employment Outcomes in Young Refugees in the Nordic Countries: A Systematic Review
University of Gøtheborg, Sweden	1	Multidisciplinary Sciences	Ethnic discrimination in Europe: Field evidence from the finance industry

Fagmiljø (Institusjon, førsteforfatter; eller forfatter med nordisk tilknytning)		Disiplin (WOS Categories)	Tittel
University of Gøtheborg, Sweden	2	Criminology Penelogy	Within 'the Tin Bubble': the police and ethnic minorities in Sweden
University of Iceland	1	Demography	Discrimination in the Housing Market as an Impediment to European Labour Force Integration: the Case of Iceland
University of Iceland	2	Political Sciences	'The Word I Hate': Racism, Refugees and Asylum Seekers in Iceland
Inst Futures Studies, Sverige	1	Demography; Ethnic Studies	Perceptions of discrimination against Muslims. A study of formal complaints against public institutions in Sweden
Innland University College	1	Sociology; Hospitality Leisure Sport Tourism	Race and racism: Experiences of black Norwegian athletes
Karolinska Institutet	1	Nursing	We are always asked; 'where are you from?': Chilean women's reflections in midlife about their health and influence of migration to Sweden
Linnaeus University, Sverige	1	Economics	Discrimination in the Credit Market? Access to Financial Capital among Self-employed Immigrants
Mid-Sweden University	1	Social Sciences Mathematical Methods; Public Environmental Occupational Health	The White (Male) Effect and Risk Perception: Can Equality Make a Difference?
Nordlandsforskning	1	Samfunnsfag	Diskriminering og sosial ekskludering av skeive med innvandrerbakgrunn
Oslo Met	1	Public Environmental Occupational Health	What We Know and Don't Know About Mental Health Problems Among Immigrants in Norway
SANKS	1	Psykologi	"We are like lemmings": making sense of the cultural meaning(s) of suicide among the indigenous Sami in Sweden
Sodertorn University	1	Ethnic studies; Sociology	Why are care workers from the global south disadvantaged? Inequality and discrimination in Swedish elderly care work
University of Jyvaskyla	1	Social Work	Migrant parents talking back - Stigmatised identities and doing being ordinary
University of Stavanger	1	Social Work	'The art of kindergarten drop off': how young Norwegian-Somali parents perform ethnicity to avoid reports to Child Welfare Services
University of West Sweden	1	Public Environmental Occupational Health	Sense of coherence and self-reported health among Roma people in Sweden - a pilot study
Western Norway University of Applied Sciences	1	Language Linguistics	The inferior position of the Sami language in a bilingual nursing home in Norway
Aalborg University, Denmark	1	Demography	WITH FRIENDS LIKE THESE, WHO NEEDS ENEMIES? Structural Discrimination and Good Intentions in Danish Everyday Contexts

Nordisk institutt for studier av
innovasjon, forskning og utdanning

Nordic institute for Studies in
Innovation, Research and Education

www.nifu.no